

Ελένης Λύτσιου

ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΤΟΥ ΤΡΑΜ ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ (2016)

ΑΘΗΝΑ

ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΑΠΟ ΤΙΣ
ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΤΟΥ ΤΡΑΜ
ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ (2016)

Ελένης Λύτσιου

ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΤΟΥ ΤΡΑΜ ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ (2016)

Στη μαμά μου και στον Μίμη...

*μεγάλα χρήματα καὶ φυλασσόμενα ἐν θησαυροῖσι καταγαίοισι
ἐπενόησαν κλῶπες ἐκφορῆσαι.*

Ηρόδοτος, Β, 150

ΑΘΗΝΑ 2018

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σχολή Φιλοσοφικής

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, τομέας Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης
Α΄ κύκλος μεταπτυχιακών σπουδών. Κλασική αρχαιολογία

© Ελένη Λύτσιου, αριθμός μητρώου: 201535
Διπλωματική εργασία

Τριμελής επιτροπή:

Ευρυδίκη Κεφαλίδου, Επίκουρη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, επιβλέπουσα καθηγήτρια.

Carmen Sánchez Fernández, καθηγήτρια κλασικής αρχαιολογίας, τμήμα Ιστορίας και Θεωρίας της Τέχνης,
Universidad Autónoma de Madrid.

Στυλιανός Κατάκης, Επίκουρος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	7
-----------------------------------	---

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	25
----------------	----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	27
----------------	----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΤΑ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ

1. Ανασκαφικά Δεδομένα	33
------------------------------	----

2. Κατασκευή-αποθέτης Β	35
-------------------------------	----

2.1 Περιγραφή	35
---------------------	----

2.2 Θησαυροί – αποσαφήνιση του όρου.....	36
--	----

2.3 Ταύτιση Κατασκευής Β με Θησαυρό (θησαυροφυλάκιο)	41
--	----

3. Πρόταση ερμηνείας του χώρου.....	43
-------------------------------------	----

4. Ένταξη στην τοπογραφία της περιοχής	45
--	----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ – ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

1. Διάφορα ευρήματα	53
---------------------------	----

2. Πήλινο ειδώλιο Αφροδίτης.....	54
----------------------------------	----

3. Γυάλινη χάντρα	54
-------------------------	----

4. Πήλινο υφαντικό βάρος (Αγνύθα)	55
---	----

5. Κεραμική.....	56
------------------	----

5.1 Μελαμβαφή και Γραπτά	56
Κάνθαροι.....	57
Λήκυθος	59
Λύχνος.....	59
Οινοχόες.....	60
Άωτοι Σκύφοι και Σκυφίδια (bowl)	62
Όστρακα γραπτά	65
5.2 Αβαφής Κεραμική.....	67
Αμφορείς.....	67
Ιγδία	69
Όστρακα από κυψέλες	71
Λεκάνες.....	72
Λουτήριον.....	72
Μυροδοχείο	73
Οινοχόες.....	74
Πώμα	76
5.3 Αναθηματικά / τελετουργικά σκεύη	76
Θυμιατήριον	77
Πινάκιο	77
Σκύφος.....	78
Χυτρίδιο	79
5.4 Μαγειρικά Σκεύη	79
«Εσχάρα»	80
Λοπάδες.....	81
Πώματα μαγειρικών σκευών.....	82
Σείσων	83
6. Συνολικά Συμπεράσματα για την Κεραμική.....	84
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	91

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

1. Οργάνωση Καταλόγου	99
2. Κατάλογος	101
3. Σχέδια	131
ΠΙΝΑΚΕΣ.....	137
ΧΑΡΤΕΣ	141
ΕΙΚΟΝΕΣ	142

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Εκτός από τις καθιερωμένες συντομογραφίες που δίνονται στο American Journal of Archaeology, χρησιμοποιούνται εδώ και οι εξής:

Ελληνική Βιβλιογραφία

- ΑΑΑ** Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών.
- Αγγέλη 2000** Αγγέλη, Α. 2000. «Λάγυνοι από το ελληνιστικό νεκροταφείο της Αμβρακίας». Στο *Ε΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Χρονολογικά Προβλήματα, Κλειστά Σύνολα - Εργαστήρια*, Χανιά 1997, επιμ. Ε. Κυπραίου, 311-320. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- ΑΔ** Αρχαιολογικόν Δελτίον.
- Ανδρόνικος 1961** Ανδρόνικος, Μ. 1961. «Ελληνιστικός τάφος Βέροιας». *ΑΕ* 1955: 22-50.
- Αραπογιάννη 2014** Αραπογιάννη, Ξ. 2014. «Ο Θησαυρός από τον Ναό του Ασκληπιού και της Υγείας στην Αρχαία Θουρία». *ΑΕ* 153: 185-196.
- Αραβαντινός 2011** Αραβαντινός, Β. 2011. «Ανασκαφικές Εργασίες. Θήβα». *ΑΔ* (2001-2004) Β΄2, Χρονικά 56-59: 124-159.
- ΒΑΕ** Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας.
- Βανδαράκης 2013** Βανδαράκης, Δ. Γ. 2013. *Η παλαιογεωγραφική εξέλιξη της πεδιάδας των Αθηνών τα τελευταία 6.000 έτη*. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
- Βλαχογιάννη 2009** Βλαχογιάννη, Ε. 2009. «"Θησαυρός" νομισμάτων σε κλειστό ταφικό σύνολο από το βόρειο-ανατολικό νεκροταφείο της Θήβας». Στο *Κερμάτια Φιλίας. Τιμητικός τόμος για τον Ιωάννη Τουράτσογλου*, 69-79. Αθήνα: Νομισματικό Μουσείο.
- Δρούγου & Τουράτσογλου 1998** Δρούγου, Σ. και Γ. Τουράτσογλου 1998. *Ελληνιστικοί Λαξευτοί Τάφοι Βέροιας*. Δημοσιεύματα Αρχαιολογικού Δελτίου 28. Αθήνα: ΤΑΠΑ.

- Γαβαλάς 2014** Γαβαλάς, Γ. Ι. 2014. *Σφονδύλια και Υφαντικά Βάρη από την Άμοργό: Συμβολή στην μελέτη της αρχαίας κλωστικής και ύφαντικής στις Κυκλάδες*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Εγγλέζου 2005** Εγγλέζου, Μ. 2005. *Ελληνιστική Κεραμική Κρήτης*. Δημοσιεύματα Αρχαιολογικού Δελτίου 89. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- Ζορίδης 1979** Ζορίδης, Π. 1979. «Η σπηλιά των Νυμφών της Πεντέλης». *ΑΕ* (1977): 4-11.
- Θέμελης 2010** Θέμελης, Π. 2010. *Αρχαία Μεσσήνη: Ιστορία, Μνημεία, Άνθρωποι*. Αθήνα: Μίλητος.
- Ιγνατιάδου 2010** Ιγνατιάδου, Δ. επιμ. 2010. *Γυάλινος Κόσμος*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Ιγνατιάδου & Χατζηνικολάου 2002** Ιγνατιάδου, Δ. και Κ. Χατζηνικολάου, 2002. «Γυάλινες Χάντρες από το Αρχαίο Νεκροταφείο της Θέρμης (Σέδες) Θεσσαλονίκης». Στο *Το Γυαλί από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, επιμ. Π. Γ. Θέμελης, 57-72. Αθήνα: Εταιρία Μεσσηνιακών Αρχαιολογικών Σπουδών.
- Καζαμιάκης 1990-1991** Τσάκος, Κ. 1990-1991. «Θησαυρός Αφροδίτης Ουρανίας: η κατασκευή». *ΗΟΡΟΣ* 8-9: 29-44.
- Καλλίνη 2007** Καλλίνη, Χ. 2007. *Ο Ελληνιστικός «Κάνθαρος»*. Συμβολή στη Μελέτη της Ελληνιστικής Κεραμικής. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.
- Καλτσάς 1990** Καλτσάς, Ν. 1990. «Από τα Ελληνιστικά Νεκροταφεία της Πύλου». *ΑΔ* 38 (1983) Α', Μελέται: 1-77.
- Καρδαρά 1971** Καρδαρά, Χ. Π. 1969. «Ανασκαφική Έρευνα εις Αφροδίσιον Ψωφίδος». Στο *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρίας του έτους 1969*, 73-77. Αθήνα: ΠΑΕ.
- Καρδαρά 1988** Καρδαρά, Χ. Π. 1988. *Αφροδίτη Ερυκίνη. Ιερόν και Μαντεϊόν εις την Β. Δ. Αρκαδίαν*. *ΒΑΕ* 106. Αθήνα: Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Κοκκορού-Αλευρά & υπόλ. 2014** Κοκκορού-Αλευρά, Γ., Ε. Πουπάκη, Α. Ευσταθόπουλος, και Α. Χατζηκωνσταντίνου. 2014. *Corpus Αρχαίων Λατομείων: Λατομεία του ελλαδικού χώρου από τους προϊστορικούς έως τους μεσαιωνικούς χρόνους*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

- Κόλλια 2006** Κόλλια, Ε. Ι. 2006. *Ελληνιστική Κεραμική από τη Νάξο*. Δημοσιεύματα Αρχαιολογικού Δελτίου 94. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- Κουκουβού 2010** Κουκουβού, Α. 2010. *Λατομεία Πωρολίθου στην Περιοχή της Αρχαίας Βέροιας. Μελέτη για τα Λατομεία Οικοδομικού Λίθου στην Αρχαιότητα*. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.
- Κωνσταντινόπουλος 1965** Κωνσταντινόπουλος, Γ. 1965. «Επιγραφάι εκ Ρόδου». *ΑΔ* 18 (1963) Α', Μελέται: 1-36.
- Κωστάκη 2008** Κωστάκη, Λ. 2008. «Πάντα πλήρη θεῶν εἶναι. Παρόδια ιερά στην αρχαία Αθήνα». Στο *Μικρός Ιερομνήμων. Μελέτες εις μνήμην Michael H. Jameson*, επιμ. Α. Π. Ματθαίου και Ι. Polinskaya, 145-166. Αθήνα: Ελληνική Επιγραφική Εταιρεία.
- Κωτίτσα 2012** Κωτίτσα, Ζ. 2012. «Η επιμετάλλωση αγγείων στη Μακεδονία των υστεροκλασικών και ελληνιστικών χρόνων». Στο *Θέματα της ελληνιστικής κεραμικής στην Αρχαία Μακεδονία*, επιμ. Σ. Δρούγου και Ι. Τουράτσογλου, 108-125. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- Κωτίτσα 2014** Κωτίτσα, Ζ. 2014. «Τυπολογία, χρονολόγηση και χρήση μυροδοχείων: Ενδείξεις από τη βόρεια Πιερία». Στο *Η Έπιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Ιωάννινα 5-9 Μαΐου 2009*, επιμ. Ε. Κώτσου, 407-424. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- Λαμπρινουδάκης & Σφυρόερα 2010** Λαμπρινουδάκης, Β. και Α. Σφυρόερα 2010. *Συντήρηση και ανάδειξη του αρχαίου υδραγωγείου Μελάνων - Νάξου, αρχαίου Ιερού στις πηγές των Μελάνων και αγαλμάτων στα αρχαία λατομεία της περιοχής*. Αθήνα: Ειδικός Λογαριασμός Έρευνας Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Λιάγκουρας 1972** Λιάγκουρας, Α. Γ. 1976. «Αρχαιότητες και μνημεία Αττικής. Πειραιάς. Ανασκαφικές εργασίες». *ΑΔ* 27 (1972) Β'1, Χρονικά: 151-182.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994** Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μ. 1994. *Λαξευτοί Θαλαμωτοί Τάφοι Πέλλας*. Δημοσιεύματα Αρχαιολογικού Δελτίου 53. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- Μοστράτος 2013** Μοστράτος, Γ. 2013. *Οι Αετωματικές Συνθέσεις των Πελοποννησιακών Ναών του 4ου αιώνα π.Χ.: Εικονογραφία, Ερμηνεία και Αποκατάσταση*. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα. Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο.

- Μόσχου & υπόλ. 2002** Μόσχου, Λ., Σ. Ραυτοπούλου και Θ. Χατζηθεοδώρου 2002. «Λίθος ερυθρός, ταινάριος. Τα αρχαία λατομεία στον Προφήτη Ηλία Δημαρίστικων Μάνης και η περιοχή τους». *ΑΔ* 53 (1998) Α΄, Μελέται: 267-288.
- Μπακιρτζής 1983** Μπακιρτζής, Χ. 1983. «Τρία θησαυράρια του Νομισματικού Μουσείου Αθηνών». *ΑΑΑ* 15, 1 (1982): 70-76.
- Ορλάνδος 1959-60** Ορλάνδος, Α. Κ. 1959-60. Τα Υλικά Δομής των αρχαίων Ελλήνων και οι Τρόποι Εφαρμογής αυτών. *ΒΑΕ* 37, τεύχος 2. Αθήνα: Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Ορλάνδος & Τραυλός 1986** Ορλάνδος, Α. Κ. και Ι. Τ. Τραυλός 1986. *Λεξικόν Αρχαίων Αρχιτεκτονικών Όρων*. *ΒΑΕ* 94. Αθήνα: Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Πανάγου 2010** Πανάγου, Τ. Μ. 2010. *Η Σφράγιση των Ελληνικών Εμπορικών Αμφορέων. Κέντρα Παραγωγής και Συνθετική Αξιολόγηση*. 3 τόμοι. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα. Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο.
- Πανάγος 1995** Πανάγος, Χ. Θ. 1995. *Ο Πειραιεύς. Οικονομική και Ιστορική Έρευνα από των Αρχαιοτάτων Χρόνων μέχρι του τέλους της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*. Β΄ έκδ. Αθήνα: Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Πειραιώς.
- Παρλαμά & Σταμπολίδης 2000** Παρλαμά, Λ. και Ν. Σταμπολίδης, επιμ. 2000. *Η Πόλη κάτω από την Πόλη: Ευρήματα από τις ανασκαφές του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου των Αθηνών*. Αθήνα: Καπόν.
- Παντερμαλής 1972** Παντερμαλής, Δ. 1972. «Ο Νέος Μακεδονικός Τάφος της Βεργίνας». *Μακεδονικά* 12: 147-182.
- Πατσιαδά 1990** Πατσιαδά, Β. 1990. «Κεραμική του τύπου «Δυτικής Κλιτύος» από τη Ρόδο». *ΑΔ* 38 (1983) Α΄, Μελέται: 105-210.
- Πετράκος 1985** Πετράκος, Β. Χ. 1985. «Β΄ Ε.Π.Κ.Α., Πειραιάς. Ανασκαφικές εργασίες». *ΑΔ* 33 (1978) Β΄1, Χρονικά: 43-51.
- Πετριτάκη 2009** Πετριτάκη, Μ. 2009. «Ανασκαφικές εργασίες. Πειραιάς». *ΑΔ* (2000) Β΄1, Χρονικά 55: 95-102.
- Πετριτάκη 2010** Πετριτάκη, Μ. 2010. «Ανασκαφικές εργασίες. Νέο Φάληρο». *ΑΔ* (2001-2004) Β΄1, Χρονικά 56-59: 448-449.

Πίκουλας 2000-2003	Πίκουλας, Γ. Α. 2000-2003. «Άφροδίτη Έρυκίνη: 25 χρόνια μετά... Ή επιβεβλημένη αναθεώρηση». <i>ΗΟΡΟΣ</i> 14-16: 333-343.
Πουπάκη 2002	Πουπάκη, Ε. Α. 2002. «Λίθινα Λουτήρια, Περιρραντήρια και Κάρδοποι της Κλασικής Αρχαιότητας». <i>Αρχαιογνωσία</i> 11: 273-306.
Σέρογλου 2012	Σέρογλου, Φ. Κ. 2012. «Ενσφράγιστοι ροδιακοί αμφορείς από αποθέτη στο ιερό της Ίσιδος στη Ρόδο. Μία πρώτη παρουσίαση». Στο <i>Κεραμέως Παίδες: Αντίδωρο στον καθηγητή Μιχάλη Τιβέριο από τους μαθητές του</i> , επιμ. Ε. Κεφαλίδου και Δ. Τσιαφάκη, 321-330. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Ανδρικών Επιστημόνων.
Σταϊνχάουερ 1991	Σταϊνχάουερ, Γ. 1991. «Τα ιερά του Πειραιά». <i>Αρχαιολογία</i> 39: 88-90.
Σταϊνχάουερ 1995	Σταϊνχάουερ, Γ. 1995 «Β' Ε.Π.Κ.Α., Ανασκαφικές εργασίες. Πειραιάς». <i>ΑΔ</i> 44 (1989) Β'1, Χρονικά 53-54.
Σταϊνχάουερ 2007	Σταϊνχάουερ, Γ. 2007. «Ο Ιππόδαμος και η Διαίρεσις του Πειραιώς». Στο <i>Atene e l'Occidente, i grandi temi. atti del Convegno Internazionale, Atene, 25-27 maggio 2006</i> , επιμ. Ε. Greco και Μ. Lombardo, 191-209. Αθήνα: Scuola Archeologica Italiana di Atene.
Σταϊνχάουερ 2009	Σταϊνχάουερ, Γ. 2009. «Οδικό δίκτυο του Πειραιώς». Στο <i>Αττικής Οδοί, Αρχαίοι Δρόμοι της Αττικής</i> , επιμ. Μ. Κορρές, 236-243. Αθήνα: Μέλισσα.
Σταϊνχάουερ 2012	Σταϊνχάουερ, Γ. 2012. <i>Πειραιάς, Κέντρο Ναυτιλίας και Πολιτισμού</i> . Πειραιάς: Αιγής.
ΤΑΠΑ	Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.
Τζουβάρα-Σούλη 1983	Τζουβάρα-Σούλη, Χ. 1983. «Αγνύθες από το Νεκρομαντείο του Αχέροντα». <i>Δωδώνη</i> 12: 9-43.
Τζουβάρα-Σούλη 1992	Τζουβάρα-Σούλη, Χ. 1992. «Από την τεχνική των αγνύθων». <i>Δωδώνη</i> 21: 455-496.
Τιβέριος 1996	Τιβέριος, Μ. 1996. <i>Αρχαία Αγγεία</i> . Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
Τριανταφυλλίδης 2014	Τριανταφυλλίδης, Π. 2012. «Πήλινες Κυψέλες από την αρχαία Τραγαία (Αγαθονήσι)». Στο <i>Η' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Ιωάννινα 5-9 Μαΐου 2009</i> , επιμ. Ε. Κώτσου, 467-474. ΤΑΠΑ.
Τσάκος 1982	ΑΔ 32 Α1 Τσάκος, Κ. 1982. «Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι στη Σάμο». <i>ΑΔ</i> 32 (1977), Α', Μελέται: 344-420.

Τσάκος 1990-1991	Τσάκος, Κ. 1990-1991. «Θησαυρός Αφροδίτης Ουρανίας: η επιγραφή». <i>HOPOΣ</i> 8-9: 17-28.
Τσαραβόπουλος 2000-2003	Τσαραβόπουλος, Α. 2000-2003. «Κυθηραϊκά. Επιγραφές του μουσείου Κυθήρων». <i>HOPOΣ</i> 14-16: 207-211.
Φίλης 2011	Φίλης, Κ. 2011. <i>Εμπορικοί αμφορείς από την αρχαία Ακανθο και το τοπικό εργαστήριο</i> . Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.
Φίλης 2012	Φίλης, Κ. 2012. «Εργαστήρια εμπορικών αμφορέων των ύστερων κλασικών και ελληνιστικών χρόνων στη Μακεδονία και Θράκη». Στο <i>Θέματα της Ελληνιστικής Κεραμικής στην Αρχαία Μακεδονία</i> , επιμ. Σ. Δρούγου και Ι. Τουράτσογλου, 60-85. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
Φίλης 2012	Φίλης, Κ. 2016. «Εμπορικοί Αμφορείς: από την Παραγωγή στην Κατανάλωση». Στο <i>ήχάδιν, Τιμητικός τόμος για τη Στέλλα Δρούγου</i> , τόμος 2 ^{ος} , επιμ. Μ. Γιαννοπούλου και Χ. Καλλίνη, 787-806. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
Χατζηδάκης 2000	Χατζηδάκης, Π. Ι. 2000. «Όψοπουικά σκεύη από τη Δήλο. ...και χύτρας φημί εύρυθμον φαίνεσθαι ενκρινώς κειμένας». Στο <i>Ε΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Χρονολογικά Προβλήματα, Κλειστά Σύνολα - Εργαστήρια</i> , Χανιά 1997, επιμ. Ε. Κυπραίου, 115-130. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
Χατζηδάκης 2004	Χατζηδάκης, Π. Ι. 2004. «Τα μαγειρικά σκεύη στους αρχαίους Έλληνες κωμωδιογράφους και στη Δήλο». Στο <i>ΣΤ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Χρονολογικά Προβλήματα, Κλειστά Σύνολα - Εργαστήρια</i> , Βόλος 17-23 Απριλίου 2000, επιμ. Ντ. Ζαφειροπούλου, 641-654. Αθήνα: ΤΑΠΑ.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

<i>Agora IV</i>	Howland, R. H. 1958. <i>Greek Lamps and Their Survivals. The Athenian Agora IV</i> . Princeton: ASCSA.
------------------------	--

Agora XII	Sparkes A. και L. Talcott. 1970. <i>Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C. The Athenian Agora XII</i> . Princeton: ASCSA.
Agora XXI	Lang, M. 1976. <i>Graffiti and Dipinti. The Athenian Agora XXI</i> . Princeton: ASCSA.
Agora XXII	Rotroff, S. I. 1982. <i>Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Moldmade Bowls. The Athenian Agora XXII</i> . Princeton: ASCSA.
Agora XXIX	Rotroff, S. I. 1997. <i>Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material. The Athenian Agora XXIX</i> . Princeton: ASCSA.
Agora XXXI	Miles, M. M. 1998. <i>The City Eleusinion. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material. The Athenian Agora XXXI</i> . Princeton: ASCSA.
Agora XXXIII	Rotroff, S. I. 2006. <i>Hellenistic Pottery: The Plain Wares. The Athenian Agora XXXIII</i> . Princeton: ASCSA.
Agora XXXVII	Tzochev, C. 2016. <i>Amphora Stamps from Thasos. The Athenian Agora XXXVII</i> . Princeton: ASCSA.
Amyx 1958	Amyx, D. A. 1958. «The Attic Stelai. Part III. Vases and other Containers». <i>Hesperia</i> 27: 164-254.
Anderson-Stojanovic 1987	Anderson-Stojanovic, V. R. 1987. «The Chronology and Function of Ceramic Unguentaria». <i>AJA</i> 91: 105-122.
Anderson-Stojanović & Jones 2002	Anderson-Stojanović, V. R. και J. E. Jones 2002. «Ancient Beehives from Isthmia». <i>Hesperia</i> 71: 345-376.
Apostolopoulos υπόλ. 2014	Apostolopoulos, G., K. Pavlopoulos, J.-P. Goiran και E. Fouache 2014. «Was the Piraeus peninsula (Greece) a rocky island? Detection of pre-Holocene rocky relief with borehole data and resistivity tomography Analysis». <i>JAS</i> 42: 412-421.
ASCSA	American School of Classical Studies at Athens.
Bats 1988	Bats, M. 1988. <i>Vaisselle et alimentation a Olbia de Provence (v. 350-v. 50 av. J.- C): Modèles culturels et catégories céramiques</i> . RANarb Suppl. 18. Paris.
Beck 1928	Beck, H. C. 1928. «Classification and nomenclature of beads and pendants». <i>Archaeologia</i> 77: 1-76.

- Boardman 1967** Boardman, J. 1967. *Excavations in Chios, 1952-1955: Greek Emporio*. Λονδίνο: British School of Archaeology at Athens: Thames and Hudson.
- Boehlau & Schefold 1940** Boehlau, J. and Schefold, K., επιμ. 1940. *Larissa am Hermos*, τόμ. 2. *Die Bauten*. Βερολίνο: Walter de Gruyter & Co.
- Bon & Bon 1957** Bon, A. M. και A. Bon 1957. *Les Timbres Amphoriques de Thasos*. Études Thasiennes IV. Παρίσι: École Française d'Athènes.
- Bookidis & Stroud 2004** Bookidis, N και R. S. Stroud 2004. «Apollo and the Archaic Temple in Corinth». *Hesperia* 73: 401-426.
- Braun & Haeverick 1981** Braun, K. και T. E. Haeverick 1981. *Bemalte Keramik und Glas aus Kabirenheiligtum bei Theben*. Βερολίνο: Walter de Gruyter & Co.
- Broneer 1955** Broneer, O. 1955. «Excavations at Isthmia, 1954». *Hesperia* 24: 110-141.
- Brugmann 1906** Brugmann, K. 1906. *Grundriß der Vergleichenden Grammatik der Indogermanischen Sprachen*. Τόμος 2^{ος}, μέρος 2^ο. 2^η έκδ. Στρασβούργο: Karl J. Trübner.
- Bruneau 1970** Bruneau, P. 1970. «Tombes d'Argos». *BCH* 94: 437-531.
- Burford 1972** Burford, A. 1972. *Craftsmen in Greek and Roman society*. Λονδίνο: Thames and Hudson.
- Calvet 1972** Calvet, Y. 1972. *Salamine de Chypre III. Les timbres amphoriques, 1965-1970*, Παρίσι: E. De Boccard.
- Cardosa 2010** Cardosa, M. 2010. «Il santuario di Persefone alla Mannella». Στο *Caulonia tra Crotone e Locri: atti del convegno internazionale, Firenze, 30 maggio-1 giugno 2007*, τόμ. 2^{ος}, επιμ. L. Lepore και P. Turi, 351-362. *Atti* 27. Φλωρεντία: Firenze University Press.
- Chrysoulaki & υπόλ. 2017** Chrysoulaki, S., Th. Evangelou, P. Koutis και G. Peppas 2017. «Bringing to light ancient water supply structures: the METRO rescue excavations in Piraeus». Στο *Cura Aquarum in Greece, Proceedings of the 16th International Conference on the History of Water Management and Hydraulic Engineering in the Mediterranean Region Athens, Greece, 28 - 30 March 2015*, επιμ. K. Wellbrock, 417-441. *Schriften der Deutschen Wasserhistorischen Gesellschaft* 27. Siegburg: DWhG.

- Cohen 2006** Cohen, B. 2006. «Added Clay and Gilding in Athenian Vase-painting». Στο *The Colors of Clay: Special Techniques in Athenian Vases*, 106-148. Los Angeles: J. Paul Getty Museum.
- Corinth I, I** Fowler, H. N. και R. Stillwell 1932. *Introduction, topography, architecture. Corinth I, I*. Cambridge: Harvard University Press.
- Corinth IV, II** Broneer, O. 1930. *Terracotta Lamps. Corinth IV, II*. Cambridge: Harvard University Press.
- Corinth VII, III** Edwards, G. R. 1975. *Corinthian Hellenistic Pottery. Corinth VII, III*. Princeton: ASCSA.
- Corinth XII** Davidson, G. R. 1952. *The Minor Objects. Corinth XII*. Princeton: ASCSA.
- Corinth XIII** Blegen, C. W., H. Palmer, και R. S. Young 1964. *The North Cemetery. Corinth XIII*. Princeton: ASCSA.
- Corinth XV, III** Stillwell, A. N. και J. L. Benson 1984. *The Potters' Quarter: The Pottery. Corinth XV, III*. Princeton: ASCSA.
- Couch 1929** Couch, H. N. 1929. *The Treasuries of Greeks and Romans*. Menasha: George Banta Pub. Co.
- Crouch 1993** Crouch, D. P. 1993. *Water Management in Ancient Greek Cities*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Curtius & Kaupert 1881** Curtius, E. και J. A. Kaupert 1881. *Karten von Attika*. Επιμ. G. v. Alten. Βερολίνο: Reimer.
- Davidson & Thompson 1943** Davidson, G. R. και D. B. Thompson 1943. Small Objects from the Pnyx I. *Hesperia Supplements* 7. Princeton: ASCSA.
- Eickstedt 1991** Eickstedt, K. V. V. 1991. *Beiträge zur Topographie des antiken Piräus*. BAE 118. Αθήνα: Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Eisen 1916** Eisen, G. 1916. «The Characteristics of Eye Beads from the Earliest Times to the Present». *AJA* 20: 1-27.
- Ekroth 2014** Ekroth, G. 2014. «Animal Sacrifice in Antiquity». Στο *The Oxford Handbook of Ancient Animals in Classical Thought and Life*, επιμ. G. L. Campbell, 324-354. Οξφόρδη: Oxford University Press.

- Ekroth 2017** Ekroth, G. 2017. «Bare Bones: Zooarchaeology and Greek Sacrifice». Στο *Animal Sacrifice in the Ancient Greek World*, επιμ. S. Hitch & I. Rutherford, 15-47. Cambridge: Cambridge University Press.
- Farnell 1992** Farnell, L. R. 1992. «Hekate's Cult». Στο *The Goddess Hekate. Studies in Ancient Pagan and Christian Religion & Philosophy* Τόμος 1^{ος}, επιμ. S. Ronan, 17-35. Hastings: Chthonios Books.
- Filis 2013** Filis, K. 2013. «Transport amphoras from Akanthos». Στο *PATABS III - Production and Trade of Amphorae in the Black Sea*, 6-10 October 2009, επιμ. L. Buzoianu, P. Dupont και V. Lungu, 67-88. Constanza: Muzeul de Istorie Nationale si Arheologie.
- Finkielsztejn 2001** Finkielsztejn, G. 2001. *Chronologie Détaillée et Révisée des Éponymes Amphoriques Rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ: Premier Bilan. BAR-IS 990*. Οξφόρδη: Archaeopress.
- Franciscis 1971** Franciscis, D. A. 1971. *Ricerche Sulla Topografia e i Monumenti di Locri Epizefiri: Lezioni raccolte da A. Surace*. Νάπολη: Libreria scientifica editrice.
- Garlan 2006α** Garlan, Y. 2006. «Η ανάγνωση των Σφραγισμάτων Αμφορέων «με Τροχό» από την Άκανθο», *AEMΘ* 18 (2004): 181-190.
- Garlan 2006β** Garlan, Y. 2006. «Interprétation des timbres amphoriques “à la roue” d’Akanthos». *BCH* 130:263-291.
- Garland 1987** Garland, R. 1987. *The Piraeus from fifth to the first century B.C.* Λονδίνο: Duckworth.
- Ginouvès 1962** Ginouvès, R. 1962. *Balaneutike: recherches sur le bain dans l'antiquité grecque*. Παρίσι: de Boccard.
- Goiran & υπόλ. 2011** Goiran, J-P., K. P. Pavlopoulos, E. Fouache, M. Triantaphyllou και R. Etienne 2011. «Piraeus, the ancient island of Athens: Evidence from Holocene sediments and historical archives». *Geology* 39: 531-534.
- Gorrini & Melfi 2002** Gorrini, M. E. και M. Melfi 2002. «L'archéologie des cultes guérisseurs: quelques observations». *Kernos* 15: 247-265.
- Grace 1934** Grace, V. 1934. «Stamped Amphora Handles Found in 1931-1932». *Hesperia* 3: 197-310.

- Grace 1946** Grace, V. 1946. «Early Thasian Stamped Amphoras». *AJA* 50: 31-38.
- Guarducci 2010** Guarducci, M. 2010. *Η Ελληνική Επιγραφική. Από τις Απαρχές ως την Υστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορική Περίοδο*. Μτφ. Κ. Κουρεμένος, Αθήνα: MIET.
- Habicht 1998** Habicht, C. 1998. *Ελληνιστική Αθήνα*. Μτφ. Γ. Κούλης. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Hasaki 2002** Hasaki, E. 2002. *Ceramic kilns in ancient Greece: Technology and organization of ceramic workshops*. Διδακτορική Διατριβή. Cincinnati University.
- Hasaki 2006** Hasaki, E. 2006. «Ancient Greek Ceramic Kilns and their Contribution to the Technology and Organization of the Potter's Workshops». Στο *2^ο Διεθνές Συνέδριο Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας: Πρακτικά*, επιμ. Γ. Καζάζη, 221-227. Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας.
- Heimberg 1982** Heimberg, U. 1982. *Die Keramik des Kabirions. Das Kabirenheiligtum bei Theben 3*. Βερολίνο: Walter de Gruyter & Co.
- Hermay & Hellmann 1980** Hermay, A. και M-C. Hellmann 1980. «Inscriptions d'Amathonte, III». *BCH* 104: 259-275.
- Hermay & Masson 1982** Hermay, A. και O. Masson 1982. «Inscriptions d'Amathonte IV». *BCH* 106: 235-244.
- Herzog 1903** Herzog, R. 1903. «Vorläufiger Bericht über die Koische Expedition im Jahre 1903». *AA* 1903: 186-199.
- Hübner 2000** Hübner, G. 2000. «Zur Lagynos: Aspekte und Retrospektiven». Στο *Ε' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Χρονολογικά Προβλήματα, Κλειστά Σύνολα - Εργαστήρια*, Χανιά 1997, επιμ. Ε. Κυπραίου, 161-178. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- Hübner 2006** Hübner, G. 2006. «Hellenistic and Roman unguentaria: Function-related aspects of the shapes». Στο *Old Pottery in a New Century: Innovating Perspectives on Roman Pottery Studies: Atti del Convegno Internazionale di Studi, Catania, 22-24 Aprile 2004*, επιμ. D. Malfitana, J. Poblome και J. Lund, 27-40. Κατάνια: L'Erma di Bretschneider.
- ICI** Guarducci, M. επιμ. 1935. *Inscriptiones Creticae: Tituli Cretae mediae praeter Gortynios*. Τόμος 1^{ος}. Ρώμη: Libreria dello Stato.

- Iozzo 1987** Iozzo, M. 1987. «Corinthian Basins on High Stants». *Hesperia* 56: 355-416.
- Isthmia I** Broneer, O. T. 1971. *Temple of Poseidon. Isthmia I*. Princeton: ASCSA.
- Isthmia III** Broneer, O. T. 1977. *Terracotta Lamps. Isthmia III*. Princeton: ASCSA.
- Jost 1986** Jost, M. 1986. «Thelpousa d'Arcadie en 1938-1939». *BCH* 110: 633-645.
- Judeich 1905** Judeich, W. 1905. *Topographie Von Athen*. Μόναχο: Beck.
- Kaminski 1991** Kaminski, G. 1991. «Thesauros. Untersuchungen zum antiken Opferstock». *Jdl* 106: 63-181.
- Kearns 1992** Kearns, E. 1992. «Between god and man. Status and function of heroes and their sanctuaries». Στο *Le Sanctuaire Grec: Huit Expo-sés Suivis de Discussions*, επιμ. A. Schachter, 65-99. *Entretiens sur l'Antiquité Classique* 37. Γένοβα: Fondation Hardt.
- Kerameikos XI** Scheibler, I. 1976. *Griechische Lampen. Kerameikos XI*. Βερολίνο: Walter de Gruyter & Co.
- Kerameikos XVII** Knigge, U. 2005. *Der Bau Z. Kerameikos XVII*. Μόναχο: Hirmer.
- Kokkorou-Alevras & υπόλ. 2009** Kokkorou-Alevras, G., A. Efstathopoulos, E. Poupaki και A. Chatziconstantinou 2009. «Ancient Quarries of Kythera». Στο *Leukos Lithos: Marbres Et Autres Roches de la Méditerranée Antique: Études Interdisciplinaires: Actes Du VIIIe Colloque International de L'Association for the Study of Marble and Other Stones Used in Antiquity (ASMOSIA)*, Aix-en-Provence 12 - 18 juin 2006, επιμ. P. Jockey, 177-188. Παρίσι: Karthala.
- Koldewey 1891** Koldewey, R. 1891. *Neandria. Programm zum Winckelmannsfeste der Archäologischen Gesellschaft zu Berlin* 51. Βερολίνο: G. Reimer.
- Konstantinopoulos 1971** Konstantinopoulos, G. 1971. *Ialysos-Kamiroi*. Αθήνα: Apollo Editions.
- Kopcke 1964** Kopcke, G. 1964. «Golddekorierte attische Schwarzfirniskeramik des vierten Jahrhunderts v. Chr.» *AM* 79: 22-84.

- Kotitsa & υπόλ. 2002** Kotitsa, Z., C. Adusumalli και M. Chiaradia 2002. «Tin-Foiled Ceramics from Macedonia». Στο *Modern Trends in Scientific Studies on Ancient Ceramics. Papers presented at the 5th European Meeting on Ancient Ceramics, Athens 1999*, επιμ. V. Kilikoglou, A. Hein και Y. Maniatis, 163-170. BAR 1011. Οξφόρδη: Archaeopress.
- Krstic 2004** Krstic, V. 2004. «Hellenistic Pottery from Budva from the Greek». Στο *ΣΤ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Βόλος 17-23 Απριλίου 2000*, επιμ. Ντ. Ζαφειροπούλου, 585-592. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- Labraunda II¹** Hellström, P. 1965. *Pottery of classical and later date, terracotta lamps and glass. Labraunda: Swedish Excavations and Researches* Τόμος II, μέρος 1ο. Lund: C. W. K. Leerup.
- Lambrinoudakis 2005** Lambrinoudakis, V. 2005. «A new early Archaic building on Naxos
Some thoughts on the Oikos of the Naxians on Delos». Στο *Architecture and archaeology in the Cyclades: papers in honour of J. J. Coulton*, επιμ. M. Yeroulanou και M. Stamatopoulou, 79-86. Οξφόρδη: Archaeopress.
- Langdon 2004** Langdon, M. K. 2004. «The Quarries of Peiraieus». *AA* 55 (2000) Α' Μελέτες: 235-250.
- Larson 1995** Larson, J. 1995. *Greek heroine cults*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Larson 2001** Larson J. 2001. *Greek nymphs : myth, cult, lore*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Lawall 2011** Lawall, M. L. 2011. «Early Hellenistic Amphoras from Two Closed Contexts: Kerynia Shipwreck and Ephesos Well LB». Στο *Ζ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Αίγιο 4-9 Απριλίου 2005*, επιμ. Ε. Κώτσου, 673-682. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- Lawall 2014** Lawall, M. L. 2014. «Transport Amphoras and Loomweights: integrating elements of ancient Greek economies?». Στο *Greek and Roman Textiles and Dress: An Interdisciplinary Anthology*, επιμ. M. Harlow & M .L. Nosch, 150-189. Οξφόρδη: Oxbow.
- Lemerle 1939** Lemerle, P. 1939. «Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1939. In: Bulletin de correspondance hellénique». *BCH* 63: 285-324.

- Leroux 1913** Leroux, G. 1913. *Lagynos: Recherches sur la Céramique et l'Art Ornemental Hellénistiques*. Παρίσι: E. Leroux.
- LSCG** Sokolowski, F. 1969. *Lois sacrées des cités grecques*. Παρίσι: E. de Boccard.
- LSS** Sokolowski, F. 1962. *Lois sacrées des cités grecques: supplement*. Παρίσι: E. de Boccard.
- Mandel 2000** Mandel, U. 2000. «Weißgrundige Lagynoi aus Rhodos». Στο *Ε' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Χρονολογικά Προβλήματα, Κλειστά Σύνολα - Εργαστήρια*, Χανιά 1997, επιμ. E. Κυπραίου, 179-188. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- Martin 1940** Martin, R. 1940. «Un nouveau règlement de culte thasien». *BCH* 64-65: 163-200.
- Martin 1946** Martin, R. R. 1946. «Sur quelques particularités du temple d'Asclépios à Épidaure». *BCH* 70: 352-368.
- Matteucci 1986** Matteucci, P. 1986. «L'uso dei mortai di terracotta nell'alimentazione antica». *Studi classici e orientali* 36: 239-277.
- Melfi 2007** Melfi, M. 2007. *Il santuario di Asclepio a Lebena. Monografie della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente* 19. Αθήνα: Scuola Archeologica Italiana di Atene.
- Miszk 2012** Miszk, L. 2012. «The Interpretation of Loomweights in Various Archaeological Contexts». *Studies in ancient art and civilization* 16: 119-129.
- Merker 2006** Merker, G. S. 2006. *The Greek tile works at Corinth: the site and the finds. Hesperia Supplement* 35. Princeton: ASCSA.
- Monachov 2005** Monachov, S. J. 2005. «Rhodian Amphoras: Developments in Form and Measurements». Στο *Chronologies of the Black Sea area in the period c. 400-100 BC*, επιμ. V.F. Stolba και L. Hannestad, 69-95. *Black Sea studies* 3. Ώρχους: Aarhus University Press.
- Neumer-Pfau 1982** Neumer-Pfau, W. 1982. *Studien zur Ikonographie und gesellschaftlichen Funktion hellenistischer Aphrodite-Statuen*. Βόννη: R. Habelt.
- Orsi 1909** Orsi, P. 1909. «Regione III (Lucania et Bruttum)». *NSc* 6: 314-330.

- Overbeck 1868** Overbeck, J. 1868. *Die antiken Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen*. Leipzig: Engelmann.
- Parker 2005** Parker, R. 2005. *Polytheism and Society at Athens*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Pemberton 1970** Pemberton, E. G. 1970. «The Vrysoula classical deposit from ancient Corinth». *Hesperia* 39: 265-307.
- Pernier 1935** Pernier, L. 1935. *Il tempio e l'altare di Apollo a Cirene. (Scavi e Studi dal 1925 al 1934)*. AfrIt V. Bergamo: Istituto italiano d'arti grafiche.
- Pernier & Banti 1947** Pernier, L. και L. Banti 1947. *Guida degli scavi italiani in Creta*. Ρώμη: Libreria dello Stato.
- Pierobon 1979** Pierobon, R. 1979. «Lagynos. Funzione e forma». *RStLig* 45: 27-50.
- Pimpl 1997** Pimpl, H. 1997. *Perirrhanteria und Louteria: Entwicklung und Verwendung großer Marmor- und Kalksteinbecken auf figürlichem und säulenartigem Untersatz in Griechenland*. Βερολίνο: Köster.
- Pollitt 1979** Pollitt, J. J. 1979. «Kernoi from the Athenian Agora». *Hesperia* 48: 205-233.
- Pouilloux 1947** Pouilloux, J. 1947. «Les Fouilles et Découvertes de Larisa sur L'Hermos». *RA* 27: 240-251.
- Reden 1995** Reden, S. v. 1995. «The Piraeus. A World Apart». *Gar* 42: 24-37.
- Richter & Milne 1935** Richter, G. M. A. και M. J. Milne 1935. *Shapes and Names of Athenian Vases*. Νέα Υόρκη: The Metropolitan Museum of Art.
- Rotroff 1984** Rotroff, S. I. 1984. «The origins and chronology of Hellenistic gray unguentaria». *AJA* 88: 258.
- Rotroff 1991** Rotroff, S. I. 1991. «Attic West Slope Vase Painting». *Hesperia* 60: 59-102.
- Rotroff 2011** Rotroff, S. I. 2011. «Ceramic Measures in Hellenistic Athens». Στο *Ζ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Αίγιο 4-9 Απριλίου 2005*, επιμ. Ε. Κώτσου, 669-704. Αθήνα: ΤΑΠΑ.

- Rotroff 2013** Rotroff, S. I. 2013. *Industrial religion: The Saucer Pyres of the Athenian Agora*. *Hesperia Supplement* 47. Princeton: ASCSA.
- Roux 1961** Roux, G. 1961. *L'architecture de l'Argolide aux IV. et III. Siècles avant J.-C.* BÉFAR 199. Παρίσι: E. de Boccard.
- Savignoni 1907** Savignoni, L. 1907. «Nuovi studii e scoperte in Gortyna». *MonAnt* 18: 177-276.
- Schazmann 1932** Schazmann, R. 1932. *Kos: Ergebnisse der deutschen Ausgrabungen und Forschungen*. Τόμος 1^{ος}. *Asklepieion: Baubeschreibung und Baugeschichte*, επιμ. R. Herzog. Βερολίνο: Keller.
- Scheibler 2010** Scheibler, I. 2010. *Ελληνική Κεραμική. Παραγωγή, εμπόριο και χρήση των αρχαίων ελληνικών αγγείων*. Μτφ. Ε. Μανακίδου. 3^η έκδ. Αθήνα: Α. Καρδαμίτσα.
- Schrieber 1986** Schrieber, T. 1986. «Dipping as a Glazing Technique in Antiquity». Στο *Greek Vases in the J. Paul Getty Museum*, Τόμος 3^{ος}, 143-48. J. P. Getty Museum: Malibu.
- Sinn 2005** Sinn, U. 2005. «Thesaurus (Opferstock)». Στο *Cult Places, Representations of Cult Places. ThesCRA IV*, 123-125. Los Angeles: J. Paul Getty Museum.
- Spaer 2001** Spaer, M. 2001. *Ancient Glass in the Israel Museum: Beads and other Small Objects*. Ιερουσαλήμ: Israel Museum.
- ThesCRA** Thesaurus Cultus et Rituum Antiquorum.
- Thompson 1934** Thompson, H. A. 1934. «Two Centuries of Hellenistic Pottery». *Hesperia* 3: 311-476.
- Vessberg & Westholm 1956** Vessberg, O. και A. Westholm 1956. *The Hellenistic and Roman Periods in Cyprus. The Swedish Cyprus Expedition IV*, 3. Στοκχόλμη: Swedish Cyprus Expedition.
- Villing 2006** Villing, A. 2006. «“Drab Bowls” for Apollo: The Mortaria of Naukratis and Exchange in the Archaic Eastern Mediterranean». Στο *Naukratis: Greek diversity in Egypt: studies on East Greek pottery and exchange in the eastern Mediterranean*, επιμ. A. Villing & U. Schlotzhauer, 31-46. Λονδίνο: Βρετανικό Μουσείο.
- Villing 2009** Villing, A. 2009. «The Daily Grind of Ancient Greece: Mortars and Mortaria Between Symbol and Reality». Στο *Shapes and Uses of Greek Vases (7th– 4th centuries*

B.C.), Études d'Archéologie 3, επιμ. Α. Tsingarida, 319-333. Βρυξέλες: CReA-Patrimoine.

- Villing & Pemberton 2010** Villing, A. και R. G. Pemberton 2010. «Mortaria from Ancient Corinth». *Hesperia* 79: 555-638.
- Wardle 2010** Wardle, M. E. 2010. *Naked and Unashamed: A Study of the Aphrodite Anadyomene in the Greco-Roman World*. Διδακτορική Διατριβή. Durham. Duke University.
- Wigand 1912** Wigand, K. 1912. *Thymiateria*. *Bonner Jahrbücher* 122. Βόννη: Carl Georgi.
- Wycherley 1970** Wycherley, R. E. 1970. «Minor Shrines in Ancient Athens». *Phoenix* 24: 283-295.
- Young 1939** Young, S. 1939. «An Athenian Clepsydra». *Hesperia* 8: 274-284.
- Zaccagnino 1998** Zaccagnino, C. 1998. *Il Thymiaterion nel Mondo Greco: Analisi delle Fonti, Tipologia, Impieghi*. *Studia Archaeologica* 97. Ρώμη: L'Erma di Bretschneider.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μολονότι η τοπογραφία της αρχαίας πόλης του Πειραιά είναι γνωστή κυρίως μέσα από τις αρχαίες πηγές και τις περιγραφές των περιηγητών του 19^{ου} αιώνα, ωστόσο οι σωστικές ανασκαφές δίνουν συνεχώς νέα στοιχεία, τα οποία, παρότι αποσπασματικά, συμβάλλουν σημαντικά στην ανασύσταση του αρχαίου τοπίου. Μία από αυτές τις ανασκαφές αποτέλεσε το έναυσμα αυτής της μελέτης, η οποία φυσικά δεν φιλοδοξεί να δώσει καθολικές απαντήσεις, αλλά να θέσει γόνιμα ερωτήματα και προβληματισμούς.

Πυρήνα της εργασίας αυτής αποτελεί αφενός η μελέτη και η παρουσίαση ενός συνόλου κεραμικής, κυρίως της πρώιμης ελληνιστικής περιόδου, που βρέθηκε μέσα σε έναν κτιστό αποθέτη και αφετέρου η ερμηνεία της χρήσης αυτής της κτιστής κατασκευής σε σχέση με τα ανασκαφικά συγκείμενα. Η ανασκαφή έγινε στο πλαίσιο του έργου «Δυτική επέκταση του Τραμ στον Πειραιά», μπροστά στον ιερό ναό της Ευαγγελίστριας, για την κατασκευή της στάσης του τραμ στο σημείο. Πραγματοποιήθηκε τα έτη 2015 και 2016 και λόγω της φύσης της είναι αποσπασματική.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, παρουσιάζονται τα ανασκαφικά δεδομένα και περιγράφεται ο χώρος. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια ερμηνείας και ταύτισης της υπόγειας λίθινης κτιστής κατασκευής, που λειτούργησε ως αποθέτης, σε συνδυασμό με τον περιβάλλοντα χώρο και προτείνεται μία αποκατάσταση του αρχαίου τοπίου, όσο είναι αυτό δυνατόν, ενώ στο τέλος γίνεται απόπειρα ένταξης του χώρου στην τοπογραφία της εποχής. Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται τεχνοτροπικά και τυπολογικά το υλικό που βρέθηκε μέσα στον κτιστό αποθέτη και στη συνέχεια ακολουθούν τα συμπεράσματα αναφορικά με την κεραμική. Τα συνολικά συμπεράσματα αποτελούν το τρίτο μέρος της εργασίας ενώ στο τέταρτο μέρος ο κατάλογος περιλαμβάνει την αναλυτική περιγραφή των ευρημάτων μαζί με τις εικόνες και τα σχέδια των αγγείων. Οι εικόνες από τον ανασκαφικό χώρο βρίσκονται στο τέλος.

Η πρόταση να ασχοληθώ με το θέμα αυτό έγινε από την επόπτριά μου κ. Ευρυδίκη Κεφαλίδου, η οποία πίστεψε σε μένα και στην οποία χρωστώ το πιο μεγάλο ευχαριστώ για την στήριξη αλλά και για τον μοναδικό τρόπο που έχει να αποτελεί αδιάκοπη έμπνευση. Ευχαριστώ επίσης τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής, την κ. Carmen Sánchez Fernández για τις σημαντικές της υποδείξεις και τον κ. Στυλιανό Κατάκη

για τις πολύτιμες συμβουλές του και το ενδιαφέρον του γενικότερα. Φυσικά, τίποτε δεν θα ήταν εφικτό εάν η Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων δεν μου έδινε την άδεια μελέτης αυτού του υλικού. Ιδιαίτερα ευχαριστώ με όλη μου την καρδιά τις Δρ. Σ. Χρυσουλάκη και Δρ. Κ. Ψαράκη για την εμπιστοσύνη και την ευκαιρία που μου έδωσαν να δουλέψω με πρωτότυπο υλικό. Ευχαριστίες οφείλω επίσης στην Κλειώ Δημητρίου, υπεύθυνη αρχαιολόγο του σκάμματος, η οποία με βοήθησε να κατανοήσω τον χώρο και έδωσε απαντήσεις σε πολλά ερωτήματά μου, καθώς δεν είχα την ευκαιρία να δω από κοντά τα μνημεία πριν καταχωθούν με γεώφασμα και άμμο. Ακόμα, ευχαριστώ τις συναδέλφους που εργάστηκαν σε αυτό το έργο και συγκεκριμένα την Φεβρωνία Ρεϊζίδου, Ιωάννα Μαυροειδή, Μαρία Γρηγοροπούλου, τους συντηρητές Ταξιάρχη Χρυσικό, Μαρία Τσίχλη και Κώστα Σιμωτά, καθώς και την σχεδιάστρια Νατάσσα Μαυράκη, οι οποίοι μοιράστηκαν μαζί μου τις ανεκτίμητες γνώσεις και εμπειρία τους. Ευχαριστώ την Καθηγήτρια Gunnel Ekroth, από το πανεπιστήμιο της Uppsala, που με παρέπεμψε στην Δρ. Κατερίνα Τρανταλίδου, αρχαιοζωολόγο, η οποία ήταν τόσο πρόθυμη να με βοηθήσει με την μελέτη των οστών, αλλά δυστυχώς λόγω περιορισμένου χρόνου δεν κατορθώσαμε να συνεργαστούμε. Ευγνωμοσύνη χρωστώ στους Καθηγητές Πάνο Βαλαβάνη και Andrew Stewart καθώς και στους Δρ. Χριστίνα Μητσοπούλου, Δρ. Κωνσταντίνο Φίλη, Δρ. Κλειώ Τσόγκα και Δρ. Νικόλα Δημάκη για τις πολύτιμες πληροφορίες, που μου παρείχαν. Ευχαριστώ τον φιλόλογο και συγγραφέα Μιχάλη Μπικάκη, καθώς και τους συναδέλφους και φίλους Εύη Μότσιου, Αινεία Καπουράνη, Λίνα Τσατσαρώνη για την ανεκτίμητη βοήθειά τους σε όλα τα επίπεδα. Φυσικά, ένα μεγάλο ευχαριστώ χρωστώ στην συνάδελφο, φίλη και συνοδοιπόρο σε αυτή τη μελέτη, Χρύσα Αρβανίτη, για τις γόνιμες συζητήσεις και προβληματισμούς, τα οποία με ενέπνευσαν σε πολλές περιπτώσεις. Πάνω απ' όλα θέλω να ευχαριστήσω την Καθηγήτρια Susan Rotroff, η οποία έδωσε λύσεις σε προβλήματα που είχαν προκύψει κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου. Χωρίς την πολύτιμη βοήθεια και τις συμβουλές της αυτή η εργασία θα ήταν πολύ διαφορετική. Τέλος, την μεγαλύτερη ευγνωμοσύνη οφείλω στον σύζυγό μου Πάνο Καρκούλα για την ηθική συμπαράσταση, κατανόηση και τη στήριξή του.

Ε. Α.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Πausanías αφιερώνει στον Πειραιά μόλις λίγες παραγράφους από την περιήγησή του.¹ Οι αναφορές του περιορίζονται στον τάφο του Θεμιστοκλή, στους νεώσοικους, στο τέμενος του Δία και της Αθηνάς, στη μακρά στοά, το ιερό της Αφροδίτης, στη Μουνιχία με το λιμάνι και τον ναό της Αρτέμιδος. Ενάμιση περίπου αιώνα νωρίτερα, ο Στράβων περιέγραφε την γεωγραφία του τόπου, τονίζοντας πως η περιοχή του Πειραιά αρχικά ήταν νησί, αλλά οι αναφορές του σχετικά με τα αξιοθέατα περιορίστηκαν κυρίως στον ναύσταθμο με τους νεώσοικους, κοντά στους οποίους βρισκόταν η άλλοτε σκευοθήκη του Φίλωνα, καθώς και στο ιερό του Διός Σωτήρα.² Την περίοδο που γράφει ο Στράβων ο Πειραιάς έχει ερημώσει αφού ο Σύλλας το 86 π.Χ. έχει ισοπεδώσει τα πάντα. Ο πληθυσμός αποτελείται από ελάχιστους εργάτες και το εμπόριο είναι ανύπαρκτο. Κάποιοι ασήμαντοι οικισμοί στο λιμάνι, ελάχιστα οικοδομήματα γύρω από το Δισωτήριον και κυρίως τα ιερά, τα οποία γλίτωσαν από την καταστροφή, είναι τα μοναδικά εναπομείναντα κτίσματα. Τα ιερά σώζονταν μέχρι τα χρόνια του Πausanías. Η πόλη αναβιώνει εν μέρει επί Αδριανού, καθώς και στα χρόνια που ακολουθούν, οπότε σημειώνεται μία στοιχειώδη κίνηση στο λιμάνι ενώ πλούσιες ρωμαϊκές βίλες οικοδομούνται, τις οποίες βλέπει ο Πausanías και παρουσιάζει την Ελλάδα ευτυχέστερη επί Αντωνίνων. Η επιδρομή των Ερούλων το 267 μ.Χ. ερήμωσε ακόμα μία φορά τον Πειραιά, ο οποίος ελάχιστα αναβίωσε αργότερα, μέχρι το οριστικό του τέλος κατά την επιδρομή των Γότθων του Αλάρικου το 395 μ.Χ.³ Από τότε μόλις τον 19^ο αιώνα ξεκινάει η εκ νέου ανάπτυξη, η οποία δυστυχώς κάλυψε τα ερείπια που είχαν μείνει να θυμίζουν την παλαιά δόξα της πόλης. Πολλά από αυτά έχουν σωθεί στις περιγραφές διάφορων περιηγητών και κυρίως αυτών του 19^{ου} αιώνα που ασχολήθηκαν με την τοπογραφία του.⁴

Η αρχαία τοπογραφία του Πειραιά, ωστόσο, είναι κυρίως γνωστή από τις αρχαίες πηγές και παρόλο που η αναπαράσταση της ρυμοτομίας της πόλης παραμένει στο μεγαλύτερο μέρος υποθετική, εντούτοις, ολοένα και εμπλουτίζεται από την

¹ Πausanías A, 1, 2-4.

² Αναφορικά με τον Πειραιά ως νησί βλ.: Στράβων, *Γεωγραφικά*, A, 3, 18. Έχει τεκμηριωθεί από την σύγχρονη έρευνα (ενδεικτικά βλ.: Goiran & υπόλ. 2011, 531-534. Βανδαράκης 2013, 77-78, 175-179. Apostolopoulos & υπόλ. 2014, 412-421). Για τις υπόλοιπες αναφορές βλ.: ό.π., Θ, 1, 15. Για την ετυμολογία της λέξης Πειραιάς βλ.: Πανάγος 1995, 67-68.

³ Πανάγος 1995, 183, 191-197, 315. Chrysoulaki & υπόλ. 2017, 421-422.

⁴ Πανάγος 1995, 33-41, όπου, εκτός από τους τοπογράφους του 19^{ου} αιώνα, βρίσκονται συγκεντρωμένοι όσοι ασχολήθηκαν με την πόλη του Πειραιά από την αναγέννηση και μετά. Επίσης, Garland 1987, 140. Eickstedt 1991, 289.

ανασκαφική έρευνα και τις σωστικές ανασκαφές των τελευταίων χρόνων. Όταν ο Ιππόδαμος ο Μιλήσιος, στα 470-460 π.Χ. σχεδιάζει την πόλη από την αρχή, την διακρίνει χωροταξικά σε τρεις βασικές ζώνες-ενότητες. Την ζώνη με τις ιδιωτικές οικίες, στο εσωτερικό της χερσονήσου, την ζώνη του δημόσιου χώρου, η οποία περιλάμβανε τα λιμάνια και τις συνδεδεμένες με αυτά αγορές, και τέλος την ζώνη του ιερού χώρου. Η τελευταία είναι δυσκολότερο να προσδιοριστεί, αλλά, όπως προτείνει ο Σταϊνχάουερ, θα αναπτυσσόταν με τη σειρά της σε δύο περιοχές, βορειοδυτικά και νοτιοανατολικά της Ιπποδαμείου αγοράς. Αργότερα βέβαια, τον 4^ο αιώνα π.Χ. αναπτύσσεται και μία τρίτη περιοχή ιερών, αυτά των εισηγμένων θεοτήτων, στην δυτική άκρη της πόλης, ωστόσο, αυτή δεν εντάσσεται στον αρχικό σχεδιασμό του Ιππόδαμου.⁵

Χαρακτηριστικό της πόλης του Πειραιά είναι η παράλληλη χρήση μεγάλου τμήματός της ως λατομείο. Ευρύτερες περιοχές που λειτούργησαν ως «λιθοτομίες»⁶ ήταν η Ακτή, ο χώρος κοντά στις αστικές πύλες και ο λόφος της Μουνιχίας (Χάρτης 1).⁷ Πολλές φορές η λατόμευση ήταν δυνατόν να προχωρήσει τόσο βαθιά, ώστε να δημιουργηθούν μεγάλα χάσματα, αρκετά επικίνδυνα.⁸ Πολλά λατομεία, όταν το κατάλληλο πέτρωμα εξαντλούνταν, εντάσσονταν στον πολεοδομικό ιστό, επιχωματώνονταν και οικοδομούνταν συνήθως ιδιωτικές οικίες· σπανιότερα όμως

⁵ Σταϊνχάουερ 2007, 191-209. Σταϊνχάουερ 2009, 236-243. Δύο πλατείες οδοί, κεντρικοί δρόμοι, χωρίζουν και ταυτόχρονα συνδέουν τις μεγάλες ζώνες. Η μία οδηγούσε προς τις κεντρικές πύλες των τειχών της πόλης και η άλλη ήταν κάθετη σε αυτήν και ένωνε το μεγάλο λιμάνι με τη Μουνιχία.

⁶ Για τον αρχαίο όρο βλ: Ορλάνδος & Τραυλός 1986, λ. «λιθοτομία».

⁷ Αναλυτικότερα για τις θέσεις των λατομείων στον Πειραιά βλ: Langdon 2004, 235-250. Κοκκορού-Αλευρά & υπόλ. 2014, 208-245. Για την χρήση του όρου «ακτίτης» στην αρχαιότητα ενδεικτικά βλ: IG II², 1668, 16, για την οικοδόμηση της σκευοθήκης του Φίλωνα από ακτίτη λίθο. Επίσης, σε πολλές αρχαιολογικές δημοσιεύσεις ο μαλακός ασβεστόλιθος των λατομείων του Πειραιά αναφέρεται απλώς ως πώρος: Ορλάνδος 1959-60, 68-70. Γενικότερα για την αρχαία λατομική δραστηριότητα, τις τεχνικές λατομίας και για τα λατομεία πωρόλιθου στην αρχαία Ελλάδα βλ: Κουκουβού 2010.

⁸ Πανάγος 1995, 314. Χαρακτηριστικά είναι τα αποσπάσματα από τον Ξενοφώντα και τον Ψευδοδημοσθένη, όπου μπορεί να γίνει αντιληπτό πόσο βαθιά σκαμμένα και επικίνδυνα ήταν κάποια από τα λατομεία αυτά, τα οποία γι' αυτόν τον λόγο, όπως διαβάζουμε στον Ξενοφώντα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως φυλακές: Ξενοφών *Ελληνικά* A, 2, 14: «καὶ χειμῶν ἐπήει, ἐν ᾧ οἱ αἰχμάλωτοι Συρακοῖσιοι, εἰργμένοι τοῦ Πειραιῶς ἐν λιθοτομίαις, διορύξαντες τὴν πέτραν, ἀποδράντες νυκτὸς ὄχοντο εἰς Δεκέλειαν, οἱ δ' εἰς Μέγαρον: Ἐτσι ἦρθε ὁ χειμῶνας. Οἱ Συρακοῖσιοι αἰχμάλωτοι ποῦ ἔταν κλεισμένοι σὲ λατομεῖο τοῦ Πειραιᾶ ἔσκαψαν δρόμο μέσα ἀπὸ τὸν βράχο καὶ δραπέτευσαν νύχτα, ἄλλοι στὴ Δεκέλεια κι ἄλλοι στὰ Μέγαρα» (μετάφραση: Ρ. Ρούφος). Επίσης: Δημοσθένης, *Κατὰ Νικοστράτου*, 53, 17: «ἀνακεκριμένοι γὰρ ἦδη μου κατ' αὐτοῦ τὴν τῆς ψευδοκλητείας γραφὴν καὶ μέλλοντος εἰσιέναι εἰς τὸ δικαστήριον, τηρήσας με ἀνιόντα ἐκ Πειραιῶς ὥσπερ περὶ τὰς λιθοτομίας παῖει τε πῦξ καὶ ἀρπάζει μέσον καὶ ἐώθει με εἰς τὰς λιθοτομίας, εἰ μὴ τινες προσιόντες, βοῶντός μου ἀκούσαντες, παρεγένοντο καὶ ἐβοήθησαν: Αὐοὺ εἶχα καταθέσει τὴ μὴνυσή μου ἐναντίον τοῦ γιὰ προκαταρκτικὴ ἐξέταση κι ἐπρόκειτο νὰ εἰσαχθεῖ ἡ ὑπόθεσις στὸ δικαστήριον γιὰ τὴν ψευδὴ πρεσβεία, αὐοὺ με παραφύλαξε (ὁ Νικόστρατος) καθὼς ἐπέστρεφα ἀργά, κοντὰ στὰ λατομεία, με γρονθοκόπησε, με ἄρπαξε ἀπὸ τὴ μέση καὶ θὰ με πετοῦσε μέσα στὸ λατομεῖο ἀν δὲν παρενέβαιναν κάποιοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἀκούσαν τὴς κραυγῆς μου, καὶ ἐτρέξαν γιὰ βοήθεια» (μετάφραση: Μ. Μπικάκης). Ωστόσο, δεν είναι σαφής η τοποθεσία και τα λατομεία, για τα οποία γίνεται λόγος, θα μπορούσαν κάλλιστα να βρίσκονται και έξω από τον Πειραιά.

υπάρχουν ενδείξεις κτισμάτων δημόσιου χαρακτήρα. Υπάρχουν επίσης και οι περιπτώσεις όπου λατομεία χρησιμοποιούνταν ευκαιριακά μόνο για την επί τόπου εξόρυξη του λίθου, που ήταν αναγκαίος για την εκάστοτε οικοδόμηση, εξ ου και η αρκετά συχνή εύρεση οικοδομικών καταλοίπων κοντά τους. Η χρονολόγηση των λατομείων είναι εξαιρετικά δύσκολη αν και τα περισσότερα πρέπει να ανοίχτηκαν τον 4^ο προχριστιανικό αιώνα, εποχή έντονης οικοδομικής δραστηριότητας, ξεκινώντας με την ανοικοδόμηση των τειχών από τον Κόνωνα το 394-391 π.Χ.⁹

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται και τα οικοδομικά κατάλοιπα που θα εξεταστούν στην εργασία αυτή, καθώς βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με αρχαίο λατομείο, μέσα από τα τείχη και κοντά στο βόρειο τμήμα τους, στο σημείο ανάμεσα στα Μακρά τείχη. Ανάμεσά τους, δύο κατασκευές διαφοροποιούν τον χώρο από ιδιωτική οικία και αποτελούν έρεισμα για την ταύτισή του με θέση δημόσιου χαρακτήρα, τουλάχιστον έως και τον 3^ο προχριστιανικό αιώνα. Η μία πρόκειται για υπέργεια κτιστή λίθινη κατασκευή, πιθανόν βωμός, η οποία μελετήθηκε από τη συνάδελφο Χρύσα Αρβανίτη, ενώ η άλλη ήταν υπόγεια, επίσης κτιστή λίθινη κατασκευή, και αποτελεί το αντικείμενο αυτής της μελέτης. Το εσωτερικό και των δύο ήταν γεμάτο με κεραμική και άλλα ευρήματα ενώ φαίνεται πως δεν συνλειτουργήσαν. Η κεραμική της υπόγειας κατασκευής είναι πρώιμης, κυρίως, ελληνιστικής εποχής, αν και δεν λείπουν και υστερότερα ευρήματα, ενώ η κεραμική που βρέθηκε μέσα στον βωμό κατά κύριο λόγο ανήκει στο α' μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

⁹ Langdon 2004, 245-248.

ΜΕΡΟΣ Α

ΤΑ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ

1. Ανασκαφικά Δεδομένα¹

Στο πλαίσιο του έργου «Δυτική επέκταση του Τραμ στον Πειραιά» το 2016,² κατά την εκσκαφή του τροχιόδρομου επί της οδού Γρ. Λαμπράκη 50, από την οδό Πύλης έως την οδό Ευαγγελιστρίας, εντοπίστηκε αρχαίο λατομείο κλιμακωτού τύπου.³ Στη συνέχεια, μετά τη σωστική ανασκαφή του σκάμματος του τροχιόδρομου σε μήκος 31μ. και πλάτος 4μ., πραγματοποιήθηκε ανασκαφή του χώρου της αποβάθρας-στάσης, έμπροσθεν ακριβώς της εκκλησίας, σε μήκος 32μ. και πλάτος 2μ. Συνολικά λοιπόν, ο προς μελέτη χώρος καλύπτει περίπου 32μ. μήκος και 6μ. πλάτος.

Μετά την αφαίρεση των ανώτερων στρωμάτων 2 και 3, στα οποία εντοπίστηκαν ευρήματα του 2^{ου} και 3^{ου} προχριστιανικού αιώνα, αποκαλύφθηκε το στρώμα 4, ένα γέμισμα μέγιστου πάχους περίπου 1,30μ. Το στρώμα αυτό ωστόσο, όπως δείχνει η στρωματογραφία Β της δυτικής παρειάς (**Κτψ. 2**), δεν είναι ίδιας σύστασης σε όλο το μήκος του ανασκαφικού χώρου. Στο νότιο τμήμα (από τα τετράγωνα ΣΤ και νοτιότερα) είναι ερυθρό, ανάμεικτο με λατύπη και αργούς λίθους, ενώ στο βόρειο (από τα τετράγωνα Ε και βορειότερα) αποτελείται από σκύρα.⁴ Το στρώμα 4 κάλυπτε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, τα περισσότερα από τα οποία βρέθηκαν στο ύψος της θεμελίωσης (**Κτψ. 1**) και είναι όλα κατασκευασμένα από τον λευκό μαλακό ασβεστόλιθο του λατομείου.

Ξεκινώντας από το βόρειο άκρο, ο τοίχος 3, με διαστάσεις 4,30x0,90x0,65μ., είναι κατασκευασμένος από ογκόλιθους, με μικρούς αργούς λίθους να καλύπτουν τα κενά του. Νοτιότερα και βαθύτερα, οι τοίχοι 2 και 8, με διαστάσεις 0,40x0,90x0,90μ.

¹ Όλες οι λεπτομέρειες της περιγραφής του χώρου και των κατασκευών βασίστηκε αφενός στα ημερολόγια ανασκαφής 2015-2016 και στις κατόψεις και αφετέρου στις συζητήσεις με την υπεύθυνη αρχαιολόγο Κλειώ Δημητρίου, καθώς μετά την αφαίρεση των κινητών ευρημάτων και την ολοκλήρωση της σωστικής ανασκαφής, οι αρχαιότητες καταχώθηκαν.

² Το έργο ανέλαβε η ανάδοχος εταιρία «ΘΕΜΕΛΗ». Υπεύθυνη αρχαιολόγος ήταν η Κ. Ψαράκη και αρχαιολόγος πεδίου η Κ. Δημητρίου.

³ Επρόκειτο για υπαίθριο λατομείο με εξορυχθέν υλικό μαλακό μαργαϊκό λευκό ασβεστόλιθο, το οποίο χρονολογείται στην κλασική εποχή. Για το αρχαίο λατομείο στη θέση Γρ. Λαμπράκη 52 βλ.: Λιάγκουρας 1972, 171. Eickstedt 1991, 241 αρ. 3.28. Langdon 2004, 237 αρ. 28. Κοκκορού-Αλευρά & υπόλ. 2014, 228-229 αρ. 858, 230 αρ. 864, όπου το υλικό αναφέρεται και με την αρχαία ονομασία του ως ακτίτης. Ακόμα, αναφορικά με το παραπλήσιο λατομείο στη θέση Ευαγγελιστρίας, το οποίο μαζί με εκείνο της οδού Γρ. Λαμπράκη ενδεχομένως μπορεί να θεωρηθεί ως μία ευρύτερη περιοχή εξόρυξης, βλ.: Πετράκος 1985, 44. Eickstedt 1991, 241 αρ. 3.37. Langdon 2004, 237 αρ. 37. Γενικά για τα λατομεία του Πειραιά βλ.: Langdon 2004. Κουκουβού 2010, 91-94.

⁴ Στην στρωματογραφία (εικ. 2) το τμήμα με τα σκύρα έχει καταγραφεί με το νούμερο 10 σε αντίθεση με εκείνο με τη λατύπη που έχει το νούμερο 4. Παρ' όλα αυτά, και τα αποκαλούνται συνολικά ως στρώμα 4.

και 2,70x0,80x1μ. αντίστοιχα, είναι κατασκευασμένοι από αργολιθοδομή και μαζί με τον τοίχο 3 ορίζουν δύο χώρους με μήκος στον άξονα Β-Ν 4,20μ. Το δωμάτιο στα ανατολικά έχει πλάτος 3,20μ., θεωρώντας ανατολικό του όριο το ίχνος θεμελίωσης τοίχου στην επιφάνεια του φυσικού βράχου. Το πλάτος του δυτικού δωματίου δεν δύναται να προσδιοριστεί λόγω της περιορισμένης έκτασης της ανασκαφής.

Στο κεντρικό τμήμα του ανασκαφικού χώρου (τετράγωνα Δ1-Δ2, Ε1-Ε2 και τμηματικά ΣΤ1-ΣΤ2) δεν αποκαλύφθηκαν κατασκευές πλην ενός φρέατος με κτιστό στόμιο, με επένδυση κονιάματος εσωτερικά και διάμετρο από 0,60 έως 0,90μ., που οδηγεί σε δεξαμενή, η οποία με τη σειρά της οδηγεί, μέσω ενός αγωγού, σε μία δεύτερη δεξαμενή. Ανατολικότερα (τετράγωνα Ε1 και ΣΤ1) πιθανόν υπαίθριος χώρος, ο οποίος ορίζεται από τρεις πασσαλότρυπες που εδράζονται σε δάπεδο κονιάματος πολλών στρώσεων. Υπολείμματα τμημάτων δαπέδου παρατηρήθηκαν σε διάφορα σημεία στον παραπάνω χώρο, τα οποία καλύφθηκαν από το στρώμα 4. Στο δυτικό τμήμα του τετραγώνου ΣΤ1 αποκαλύφθηκε ο τοίχος 4, με διαστάσεις 5x0,50x0,20μ., και κατεύθυνση στον άξονα Β-Ν, ο οποίος κάλυψε τις δύο από τις τρεις πασσαλότρυπες, ενώ στο νότιο τμήμα του τετραγώνου αποκαλύφθηκε ο τοίχος 1. Ο τοίχος 4 είναι κάθετος με τον τοίχο 6 (τετράγωνο ΣΤ1-ΣΤ2), ο οποίος έχει διαστάσεις 2,30x0,80x0,90μ.

Στο νότιο τμήμα του σκάμματος (τετράγωνα Ζ1-Ζ2, Η1-Η2) ο τοίχος 5, με διαστάσεις 4,65x0,70/0,80x0,20μ. και κατεύθυνση στον άξονα Β-Ν, ο οποίος σε μεταγενέστερη φάση χρησιμοποιήθηκε ως αγωγός, είναι κάθετος με τον τοίχο 1, με διαστάσεις 1,20x0,60x0,30μ., και διαμορφώνουν έναν χώρο, ο οποίος εκτείνεται προς τα ανατολικά. Ο τοίχος 7, με διαστάσεις 6x0,70x1,13μ. και κατεύθυνση Α-Δ, εδράζεται μερικώς στον φυσικό βράχο και σε σκληρή πακτωμένη στρώση και στο νότιο μέτωπό του είχε επικάλυψη κονιάματος.

Στο νότιο τμήμα του ανασκαφικού χώρου, στο τετράγωνο Ζ2, αποκαλύφθηκε λίθινη κατασκευή (Α) ορθογώνιας κάτοψης σε βάθος -1,22μ., αποτελούμενη από τρεις κάθετες λίθινες πλάκες, διαστάσεων 1,15 x 0,70μ. και ύψος 1μ., με γέμισμα κεραμικής, οργανικών στοιχείων και λοιπών κινητών ευρημάτων, η οποία ερμηνεύεται ως βωμός.¹⁴ Στον ίδιο άξονα και σε επαφή με το νότιο μέτωπο του τοίχου 7, στο τετράγωνο Η2, σε βάθος -1,80μ. αποκαλύφθηκε υπόγεια λίθινη κατασκευή-αποθέτης (Β), με τοιχώματα από λιθόπλινθους μερικώς λαξευμένα στο φυσικό βράχο, το εσωτερικό της

¹⁴ Η κατασκευή Α έχει μελετηθεί διεξοδικά από την συνάδελφο κ. Χ. Αρβανίτη στο πλαίσιο της διπλωματικής της εργασίας *Λίθινη κατασκευή (βωμός;) από τις ανασκαφές του τραμ στον Πειραιά (2016)*.

οποίας επίσης αποτελούνταν από κεραμική, οστά και μεταλλικά αντικείμενα. Η κατασκευή Β, τα κινητά ευρήματα στο εσωτερικό της, καθώς και η ερμηνεία της σε σχέση με τα ανασκαφικά συγκείμενα αποτελούν το θέμα αυτής της μελέτης.

2. Κατασκευή-αποθέτης Β

2.1 Περιγραφή

Η υπόγεια, από μαλακό λευκό ασβεστόλιθο, κατασκευή Β (**Εικ. 1, Κτψ. 3, Κτψ. 4**), όπως είδαμε, βρέθηκε σε επαφή με τη νότια πλευρά του τοίχου 7. Είναι ορθογώνιου σχήματος, διαστάσεων 1,10 (στον πυθμένα)/1,20 x 0,90μ. και 2μ. βάθος. Τα τοιχώματα είναι κτιστά σε ύψος 1,26μ. και φέρουν εσωτερικά επάλειψη κονιάματος, ενώ ο πυθμένας είναι λαξευμένος στον φυσικό βράχο. Το βόρειο τοίχωμα αποτελείται από μία μεγάλη λιθόπλινθο καθώς και λίθο του τοίχου 7, το ανατολικό και δυτικό τοίχωμα από δύο μεγάλες λιθόπλινθους ως ορθοστάτες, ενώ το νότιο από τρεις. Το κάλυμμα της κατασκευής αποτελείται από τρεις λιθόπλινθους, Λ1 (1,25x0,60x0,30μ.), Λ2 (1,40x0,80x0,30μ.), Λ3 (παρόμοιες διαστάσεις με τον Λ2).¹⁵ Ο Λ2 είναι τοποθετημένος πάνω στον Λ3. Ο Λ1, ο οποίος βρίσκεται σε επαφή με τον τοίχο 7, φέρει στις μικρές πλευρές του επικάλυψη κονιάματος και έχει στην επιφάνειά του κυκλική διαμετρή οπή διαμέτρου 0,27μ., εκατέρωθεν της οποίας διακρίνονται εγκοπές.¹⁶

Προβληματισμό δημιούργησε η διαμόρφωση του τοίχου 7, στο σημείο επαφής, με την υπόγεια κατασκευή. Στον δόμο που βρίσκεται σε επαφή με αυτήν, όπως και στον παρακείμενο στα ανατολικά λίθο, έχει αφαιρεθεί ένα μεγάλο τμήμα, και στη θέση του έχουν τοποθετηθεί δύο λεπτότερες λιθόπλινθοι, ευθυγραμμισμένες τέλεια μεταξύ τους (**Εικ. 2**). Οι δύο αυτοί λίθοι εξέχουν ελαφρώς προς τα βόρεια σε σχέση με τους υποκείμενους. Η κοπή των μεγαλύτερων λίθων κατ' αυτόν τον τρόπο για την τοποθέτησή των άλλων, τα επεξεργασμένα μέτωπά τους, καθώς και η γειτνίαση με την υπόγεια κατασκευή Β, ίσως μπορούσε να ερμηνευτεί ως ένα είδος ανοίγματος προς έναν κλειστό χώρο, προφανώς σε σχέση με την κτιστή αυτή κατασκευή. Επιπροσθέτως, μία σειρά από τις ίδιες λεπτότερες λιθόπλινθους συνεχίζει προς τα ανατολικά κατά

¹⁵ Όπου Λ=λίθος.

¹⁶ Κονίαμα βρέθηκε και στην Νότια όψη του τοίχου 7 αλλά και στο γέμισμα της οπής.

μήκος όλου του σωζόμενου τοίχου (**Εικ. 3**). Αυτές, δεν έχουν ιδιαίτερη επεξεργασία στα μέτωπά τους και έχουν τοποθετηθεί αμελώς, καθώς δεν είναι κεντραρισμένες προσεκτικά στους κατακόρυφους αρμούς της υποκείμενης σειράς. Ίσως, πρόκειται για χρήση τοίχου που προϋπήρχε, αφού το σωζόμενο ύψος του τοίχου 7 είναι 1,13μ., ο οποίος αποτέλεσε θεμελίωση μεταγενέστερου κτίσματος.

Η υπόγεια κατασκευή πρέπει να προστέθηκε στην δεύτερη φάση χρήσης του τοίχου, κατά την οποία τοποθετήθηκε και ένα άνοιγμα για πρόσβαση προς αυτήν. Η ύπαρξη κονιάματος στο νότιο μέτωπο του τοίχου 7 και ενδιάμεσα αυτού και του Λ1 στο στόμιο της κατασκευής ενισχύει μια τέτοια υπόθεση. Επίσης, οι διαστάσεις του Λ1 στο στόμιο της κατασκευής είναι ακριβώς ίδιες με εκείνες των δύο ευθυγραμμισμένων λιθόπλινθων και ισοδυναμούν μάλιστα με ακέραιους πόδες: 4x2x1 (1,25x0,60x0,30μ.). Το μήκος και το πλάτος είναι επίσης ίδιο με εκείνο των λιθόπλινθων όλης της άνω σειράς του τοίχου και πιθανόν να είναι και το ύψος. Αυτό επιβεβαιώνει το γεγονός πως είναι σύγχρονοι. Επομένως, ο λίθος με την οπή, που βρίσκεται στο στόμιο της κατασκευής, και ενδεχομένως και οι άλλοι δύο, Λ2 και Λ3, που είναι λίγο μεγαλύτεροι, αλλά μεταξύ τους ίδιοι, είναι στην ίδια φάση με την ανακατασκευή του τοίχου.

Στο εσωτερικό της υπόγειας κτιστής αυτής κατασκευής υπήρχε καστανή έως φαιά-μελανή επίχωση, ανάμικτη με οργανικό υλικό, πλήθος κεραμικής και κινητά ευρήματα, τα οποία συλλέχθηκαν σε πέντε ομάδες (ΟΜ 577, 591, 593, 594, 595). Πιο συγκεκριμένα, πλην της κεραμικής, η οποία θα εξεταστεί διεξοδικά σε άλλο κεφάλαιο, συλλέχθηκαν ήλοι, οστά, όστρεα, μεταλλικά αντικείμενα και νομίσματα.

Τα χαρακτηριστικά της κατασκευής Β, δηλαδή ο υπόγειος, κτιστός διαμορφωμένος μικρός χώρος, καθώς και ο τρόπος κάλυψής της, παραπέμπουν σε θησαυρό ή αλλιώς θησαυροφυλάκιο. Στο επόμενο κεφάλαιο θα γίνει η αποσαφήνιση του όρου «θησαυρός», ο οποίος, όπως θα δούμε, συχνά δημιουργεί σύγχυση.

2.2 Θησαυροί – αποσαφήνιση του όρου

Καθώς έχουν γίνει κατά καιρούς πολλές προσπάθειες διερεύνησης της καταγωγής της λέξης «θησαυρός» και έχουν επιχειρηθεί ποικίλες συνδέσεις της με διάφορες ρίζες, ελληνικές ή μη, χωρίς τελικά μέχρι και σήμερα να υπάρχει οποιαδήποτε ομοφωνία, αντί για μία ετυμολογική ανάλυση του όρου, η οποία θα ταίριαζε σε αυτό το σημείο,

θα αρκεστούμε στο σχόλιο του Brugmann:¹⁷ «Ob θησαυρός selbst ursprünglich ein Kompositum gewesen ist, darauf kommt es hier nicht an. Für die Griechen der geschichtlichen Zeit selbst war es ein Simplex. Die Herkunft des Wortes ist unaufgeklärt». Προτιμότερο είναι επομένως, να περάσουμε κατευθείαν στο τί αποκαλείται «θησαυρός».

Όπως διευκρινίζει ο Κ. Τσάκος¹⁸ με τον όρο θησαυρός δηλώνεται το σύνολο χρημάτων ή πολύτιμων αντικειμένων, τα μικρά φορητά πηλίνα ή μεταλλικά σκεύη με παρόμοια χρήση με τους σημερινούς κουμπάρδες,¹⁹ ειδικές κατασκευές για τις απευθείας προσφορές πιστών σε ιερά, αλλά και μεγαλύτερες για τη φύλαξη χρημάτων ή πολύτιμων αντικειμένων, είτε πρόκειται για ολόκληρο οικοδόμημα, όπως οι θησαυροί στα πανελλήνια ιερά, είτε για τα θησαυροφυλάκια / χρηματοκιβώτια πόλεων ή ναών.

Η περίπτωση των θησαυρών σε ιερούς χώρους, δηλαδή οι κατασκευές για τις άμεσες προσφορές των πιστών από τη μία και τα θησαυροφυλάκια από την άλλη, είναι αυτή που δημιουργεί τη μεγαλύτερη σύγχυση, καθώς αποκαλούνται και οι δύο με τον όρο «θησαυρός», όπως τονίζει η G. Kaminski.²⁰ Η τελευταία παρουσίασε μία αναλυτική μελέτη των υπέργειων, κυρίως,²¹ λίθινων κατασκευών, γνωστές και ως θησαυροί, που χρησίμευαν για την συγκέντρωση χρημάτων των πιστών, κάτι σαν το σημερινό «παγκάρι» της εκκλησίας, όπως πολύ εύστοχα παρατήρησε ο Κ. Τσάκος.²² Η G. Kaminski συγκέντρωσε τα μνημεία αυτού του είδους, που ήταν γνωστά έως το 1991, και διέκρινε τα χαρακτηριστικά και την τυπολογία τους.²³ Βασικά χαρακτηριστικά τους είναι η προσκόλληση σε ένα συγκεκριμένο σημείο χωρίς να είναι δυνατή η μετακίνησή τους, μία οπή για τη ρίψη νομισμάτων, τα οποία καταλήγουν σε μία κοιλότητα υποδοχής με συγκεκριμένη χωρητικότητα, καθώς επίσης και η ύπαρξη

¹⁷ Brugmann 1906, 14, σημ. 1. Επίσης, βλ: Cough 1929, 8-14, για μία αναλυτική και κατατοπιστική παρουσίαση των προσπαθειών ετυμολόγησης της λέξης.

¹⁸ Τσάκος 1990-1991, 19.

¹⁹ Τσάκος 1990-1991, 20 και σημ. 15. Τα αποταμιευτικά αγγεία, ή αλλιώς κουμπάρδες αποκαλούνται επίσης από μερικούς μελετητές και «θησαυράρια», πχ. βλ: Μπακιρτζής 1983, 72, ο οποίος προτείνει τη λέξη θησαυράριο ως βυζαντινό αρχαιολογικό όρο για τα φορητά αυτά σκεύη. Επίσης βλ: Βλαχογιάννη 2009, 71 και σημ. 5, η οποία, υιοθετώντας τον όρο από τον Μπακιρτζή, περιγράφει έναν πηλίνο κουμπάρα, πιθανόν του 2^{ου} αιώνα π.Χ., που βρέθηκε ως κτέρισμα σε τάφο στην Θήβα, για να διαφοροποιήσει το μικρό αυτό αποταμιευτικό αγγείο από τους θησαυρούς, δηλαδή το σύνολο νομισμάτων ή πολύτιμων αντικειμένων καθώς και ολόκληρων κατασκευών, υπέργειων ή υπέργειων, για τη φύλαξή τους. Ακόμα, βλ: Cough 1929, 1-7, για τις διαφορετικές αποχρώσεις που μπορεί να πάρει η λέξη «θησαυρός» μέσα από λογοτεχνικές μαρτυρίες.

²⁰ Kaminski 1991, 133, 145.

²¹ Ο θησαυρός από την αρχαία Θουρία, φερειπείν, είναι υπόγειος. (βλ: Αραπογιάννη 2014).

²² Τσάκος 1990-1991, 20.

²³ Για την ιστορία της έρευνας των θησαυρών για τις απευθείας προσφορές των πιστών βλ: Kaminski 1991, 64-68. Sinn 2005, 123, όπου συγκεντρώνεται η σχετική βιβλιογραφία.

μηχανισμών προστασίας. Τυπολογικά, οι θησαυροί αυτού του είδους διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: α) τους κυβικούς, με ημισφαιρική ή ορθογώνια κοιλότητα υποδοχής νομισμάτων, β) τους κωνικούς ή κυλινδρικούς που εδράζονται συνήθως σε μία ορθογώνια βάση, και γ) τους πεσσόμορφους, οι οποίοι όμως συναντώνται μόνο στην ρωμαϊκή περίοδο.²⁴

Σε κάποια από αυτά τα μνημεία σώζονται επιγραφές στις οποίες αναγράφεται, και έτσι επαληθεύεται, η αρχαία ονομασία τους ως «θησαυρός».²⁵ Οι θησαυροί αυτοί, οι οποίοι αρχαιολογικά εντοπίζονται από τον 5^ο αιώνα π.Χ. και εξής, απέκτησαν τέτοια διάδοση, που μπορούν να θεωρηθούν ένα από τα απαραίτητα στοιχεία ενός λατρευτικού χώρου, όπως προκύπτει από τα αρχαιολογικά ευρήματα καθώς και από τις επιγραφικές και λογοτεχνικές μαρτυρίες.²⁶ Η θέση τους σε σχέση με τον ιερό χώρο ποίκιλε αρκετά, με τον θησαυρό να τοποθετείται είτε σε εσωτερικό χώρο, λχ στον σηκό ενός ναού, είτε σε εξωτερικό, λχ σε άμεση γειτνίαση με τον βωμό ή το κτίριο, είτε ακόμα ελεύθερα σε δημόσιους χώρους σε σημεία που είχαν λατρευτικές λειτουργίες.²⁷

Εντούτοις, όπως ήδη αναφέρθηκε, ο όρος «θησαυρός» περιγράφει και ένα άλλου είδους μνημείο, αυτό που έχει τη λειτουργία ενός θησαυροφυλακίου.²⁸ Όπως και προηγουμένως, έτσι και εδώ η αρχαία ονομασία «θησαυρός» αποδεικνύεται από λογοτεχνικές και επιγραφικές μαρτυρίες είτε πάνω στα ίδια τα μνημεία είτε όχι.²⁹

²⁴ Kaminski 1991, κυρίως 64, 72. Επίσης βλ: Sinn 2005, 123-125.

²⁵ Για την επιγραφή του θησαυρού της Αφροδίτης Ουρανίας στην Βόρεια κλιτύ της Ακρόπολης, που χρονολογείται στον 4^ο αιώνα π.Χ. βλ: Τσάκος 1990, 17-27. *SEG* 41:182: «θησαυρός άπαρχῆς ὁ Ἀφροδίτῃ Οὐρανίᾳ προτέλεια γάμο». Για την επιγραφή του θησαυρού της Αφροδίτης που βρέθηκε στην ακρόπολη της Αμαθούντας Κύπρου χτισμένος σε ένα βυζαντινό τείχος και χρονολογείται στα 332/310 π.Χ., βλ: *Amathus* IA 63. Hermay & Hellmann 1980, 259-266. Hermay & Masson 1982, 235-242: «θησαυρόν Κυπρίαί καὶ [Ορε]σθέως εἰ[κόνα] μορ[φ]ῇ[ς] υἱοῦ τήνδε ἀνέθηκε Ἀν[δ]ροκλῆς βασιλεύς». Για αυτήν στον θησαυρό των Αιγυπτίων θεών στη Θήρα που χρονολογείται στο α' μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ. βλ: *IG* XII 3, 443: «Διοκλῆς καὶ οἱ Βασι[λ]ισταὶ τὸν θησαυρὸν Σαράπῃ Ἰσι Ἀνούβῃ». Για την επιγραφή από θησαυρό στη Ρόδο, ο οποίος χρονολογείται στον 3^ο αιώνα π.Χ. βλ: Κωνσταντινίδης 1963, 15-16, αρ. 21: «ἀρχέσ[θω τὰς κατασκευ]ᾶς τοῦ [θ]η[σαυροῦ οἱ δὲ πωληταὶ ἀποδόσ[θων αὐτόν. ἀναγράψαι δ]ὲ τὸ ψάφισμα τὸδε [ἐς] τὰ[ν μίαν πλευρὰν τοῦ θ]η[σαυροῦ, γράμματα μὴ ἐ[λάσσονα ἔχον δακ]τυλίων, καθ' ἃ καὶ ὁ ἀρχιτέ[κτων αὐτοῖς συγγράψῃ». Για την επιγραφή του θησαυρού των Αιγυπτίων θεών στη Δήλο, που χρονολογείται γύρω στα 200 π.Χ. βλ: *IG* XI 4, 1247, σ. 1-5: «Σαράπιδι, Ἰσιδι, Ἀνούβιδι Κητίσας Ἀπολλοδώρου Τήνιος τὸν θησαυρὸν καὶ τὸ στρώμα κατὰ πρόσταγμα τοῦ θεοῦ ἀνέθηκεν». Για την επιγραφή στον θησαυρό του Θεαγένη του 1^{ου} αιώνα π.Χ. στην Θάσο βλ: *LSS* 72A, σ. 1-3: «Τοὺς θύοντας τῷ Θεογένει [Θα]σ[ίω] ἀπάρχεσθαι εἰς τὸν θησαυρὸν μὴ ἔλασσον ὀβολοῦ».

²⁶ Sinn 2005, 123. Για θέσεις τέτοιων θησαυρῶν σε ιερούς χώρους μέσα από επιγραφικές και λογοτεχνικές πηγές βλ: Kaminski 1991, 69-72. Για την χρονολόγηση των κλασικών και ελληνιστικών παραδειγμάτων βλ: Kaminski 1991, 98-106.

²⁷ Για το σημείο τοποθέτησης του θησαυρού σε ένα ιερό βλ: Kaminski 1991, 115-120.

²⁸ Δεν υπάρχει ειδική μελέτη, στην οποία να συγκεντρώνονται όλα τα μνημεία αυτού του είδους και να διακρίνονται η τυπολογία και τα χαρακτηριστικά τους. Εντούτοις, η Kaminski έκανε μια απόπειρα συγκέντρωσής τους στο τέλος της μελέτης της για τους θησαυρούς-δοχεία, στην προσπάθειά της να τονίσει τις διαφορές τους.

²⁹ Ενδεικτικά για επιγραφικές μαρτυρίες βλ: *IG* IV² 102, σ. 230-232: «λίθων Εὐτερπίδαι ἐς τὸν θησαυρὸν καὶ ὁδοῦς» / 236-237: «Φρίκωνι ὀφίων ἐς τὸν θησαυρὸν» / 243-244: «Λακρίνει λίθων ποὶ τὸν θησαυρὸν»

Βασικά χαρακτηριστικά αυτών των θησαυρών είναι η θέση κάτω από την επιφάνεια του εδάφους, τα κτιστά τοιχώματα με διαμορφωμένο δάπεδο και βαριά καλύμματα που ασφαλίζουν, από τη μία με το ίδιο το βάρος τους και από την άλλη με ειδικούς μηχανισμούς ασφάλισης. Επιπλέον, κάποιοι διαθέτουν οπή στο κάλυμμα, ωστόσο, αυτή χρησίμευε όχι για την ρίψη νομισμάτων, αλλά για την στήριξη του μηχανισμού ασφάλισης.³⁰ Αρχαιολογικά εντοπίζονται ήδη στον 7^ο προχριστιανικό αιώνα ενώ όλα τα παραδείγματα αυτών που βρίσκονται στα ιερά, είναι τοποθετημένοι πάντα σε κλειστό εσωτερικό χώρο.³¹ Αυτοί οι κτιστοί, υπόγειοι θησαυροί-θάλαμοι χρησίμευαν

/ 300: «Ἀρισταῖοι θησαυροῦ ἐργασίας», αναφορικά με την επιγραφή του θησαυρού του Ασκληπιοῦ στην Επίδαυρο, η οποία ταυτίστηκε από τον Martin (Martin 1946, 360 κ.ε.). Επίσης βλ.: *IC I* xvii 6, σ. 10: «τὰς ἐπισκευὰς τῶ θησαυρῷ καὶ τῶν ἀποτιθεμένων χρημάτων ἐς τὸν θησαυρόν», αναφορικά με την επιγραφή του 2^{ου}-1^{ου} αιώνα π.Χ. του θησαυρού του 3^{ου} προχριστιανικού αιώνα του Ασκληπιοῦ πάνω στο ίδιο το μνημείο στον Λεβήνα της Κρήτης.

Για το θησαυροφυλάκιο της πόλης της Μεσσήνης (Θέμελης 2010, 50, 152-155), του οποίου οι διαστάσεις ήταν 3x3x3μ. βλ.: Πλούταρχος, *Φιλοποίμην* 19, 4: «οὐ μὴν ἀλλὰ κομίσαντες αὐτὸν εἰς τὸν καλούμενον Θησαυρόν, οἶκημα κατάγειον οὔτε πνεῦμα λαμβάνον οὔτε φῶς ἔξωθεν οὔτε θύρας ἔχον, ἀλλὰ μεγάλῳ λίθῳ περιεσπόμενον κατακλειόμενον: ὅχι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τὸν μετέφεραν στο ἀποκαλούμενο θησαυροφυλάκιο, οἶκημα υπόγειον, το ὁποῖο δεν μπαίνει οὔτε αέρας, οὔτε φῶς ἀπὸ ἔξω, οὔτε ἔχει πόρτες» (μετάφραση: Μ. Μπικάκης).

Για άλλες λογοτεχνικές μαρτυρίες, όπου επαληθεύεται η χρήση του ὀρου για θησαυροφυλάκια βλ.: Ἡρόδοτος, *B*, 150: «τὰ γὰρ Σαρδαναπάλλου τοῦ Νίνου βασιλέος ἐόντα μεγάλα χρήματα καὶ φυλασσόμενα ἐν θησαυροῖσι καταγαίοισι ἐπενόησαν κλώπες ἐκφορῆσαι: Ὁ Σαρδανάπαλος δηλαδὴ, ὁ βασιλιάς τῆς Νίνου, εἶχε μεγάλα πλούτη που φυλάγονταν σε υπόγεια θησαυροφυλάκια, καὶ κάποιοι κλέφτες σκέφτηκαν νὰ τὰ σηκώσουν» (μετάφραση: Λ. Ζενάκος). Πλάτων, *Πολιτεία* 8.548a: «Ἐπιθυμηταὶ δὲ γέ, ἦν δ' ἐγώ, χρημάτων οἱ τοιοῦτοι ἔσονται, ὥσπερ οἱ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις, καὶ τιμῶντες ἀγρίως ὑπὸ σκότου χρυσόν τε καὶ ἄργυρον, ἅτε κεκτημένοι ταμεῖα καὶ οἰκείους θησαυρούς, οἱ θέμενοι ἂν αὐτὰ κρύψειαν, καὶ αὖ περιβόλους οἰκήσεων, ἀτεχνῶς νεοττίας ἰδίας: Οἱ ἄνθρωποι αὐτοῦ τοῦ εἶδους θὰ εἶναι ἐπομένως ἄπληστοι στὰ υλικά αγαθά, ὅπως συμβαίνει τῆς ὀλιγαρχίας, καὶ με μανία θὰ λατρεύουν στὰ κρυφὰ τὸν χρυσὸ καὶ τὸν ἄργυρο, αὐτοὶ θὰ ἔχουν δικά τους ταμεῖα καὶ θησαυροφυλάκια, ὅπου θὰ φυλάννε κρυμμένους τοὺς θησαυροὺς των, καθὼς καὶ κατοικίες ἀπομονωμένες, ἀληθινές φωλιές δικές τους» (μετάφραση: Ι. Ζαχαρόπουλος). Πλούταρχος, *Σόλων* 27.4: «ἐκέλευσεν αὐτῷ τοὺς τε θησαυροὺς ἀνοῖξαι τῶν χρημάτων καὶ τὴν ἄλλην ἄγοντας ἐπιδείξει μὴδὲν δεομένῳ κατασκευὴν καὶ πολυτέλειαν: ἔδωκε ἐντολὴ ὁ Κροῖσος νὰ τοῦ ανοίξουν τὰ θησαυροφυλάκια καὶ νὰ φέρουν καὶ νὰ τοῦ παρουσιάσουν ὅλα γενικά τὰ πολυτελὴ σκεύη καὶ ἐπιπλά, χωρὶς ὁ Σόλων νὰ ζητήσει κάτι τέτοιο» (μετάφραση: Α. Ι. Γιαγκόπουλος, Ζ. Ε. Μαλαθούνη).

³⁰ Για τὴν οπή στὸ κάλυμμα τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ασκληπιοῦ στὴν Κω στὸν ναὸ Β βλ. παρακάτω σημ. 34.

³¹ Ἀπὸ τὰ πρωιμότερα πιθανὰ γνωστὰ παραδείγματα τοῦ 7^{ου} αἰ. π.Χ. εἶναι ὁ θησαυρὸς στὸν πρόναο τοῦ ἀρχαῖο ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνα στὴν Ἰσθμία Κορίνθου, ὁ ὁποῖος ταυτίστηκε ἀπὸ τὴν εὑρεση ἀργυρῶν νομισμάτων καὶ διαφόρων ἀναθημάτων (Broneer 1955, 135-136. *Isthmia* I, 5, σημ. 14). Στὴν πρώτη φάση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα Πυθίου στὴ Γόρτυνα, ἐπίσης στὸν 7^ο αἰ. π.Χ., ἀνήκει ὁ θησαυρὸς, ὁ ὁποῖος βρίσκεται στὴν βορειοανατολική γωνία τοῦ σηκοῦ (Savignoni 1907, 227-229 καὶ εικ. 15, 23. Pernier & Banti 1947, 21). Στὸ βόρειο κλίτος τοῦ σηκοῦ τοῦ ἀρχαῖο ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα στὴν Κυρήνη βρέθηκαν τρία διαδοχικὰ υπόγεια ὀρθογώνια ἀνοίγματα κατασκευασμένα ἀπὸ λιθόπλινθους, με τὰ καλύμματα τοὺς νὰ ἀποτελοῦν τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ (Pernier 1935, 24-27, εικ. 21-26, πίν. VII). Στὴν νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ πρόναο τοῦ ναοῦ τοῦ 6^{ου} προχριστιανικοῦ αἰῶνα τοῦ Ἀπόλλωνα στὴν Κόρινθο, βρέθηκαν *in situ* δύο λίθινες πλάκες που διαμόρφωναν τὴν γωνία μίας υπόγειας κατασκευῆς με τὸ ἔδαφός τῆς, διαμορφωμένο στὸν φυσικὸ βράχο, ἡ ὁποία ἐρμηνεύτηκε ὡς θησαυρὸς (*Corinth* I, I, 118-119 καὶ εικ. 82, 83, 84. Bookidis & Stroud 2004, 412). Στὸ κέντρο ἐνὸς κτίσματος τοῦ 5^{ου} αἰ. π.Χ. στὸ ἱερό τῆς Περσεφόνης στους Ἐπιζεφύριους Λοκροὺς ἀποκαλύφθηκε ἓνα τετράγωνο υπόγειο ἀνοίγμα, τὸ ὁποῖο ταυτίστηκε με θησαυρὸ (Orsi 1909, 320-322 καὶ εικ. 2. Francis 1971, 75-76. Cardosa 2010, 353-354 καὶ εικ. 23.5). Τὰ ελάχιστα ἐναπομείναντα στοιχεῖα ἐνὸς υπόγειου χώρου στὸν σηκό τοῦ ναοῦ τοῦ Ασκληπιοῦ στὴν Επίδαυρο τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ. (γὰ τὴν χρονολόγησή τοῦ ναοῦ που παραμένει ὑπὸ συζήτηση βλ.: Μοστράτος 2013, 160-161 καὶ σημ. 893-918) ταυτίστηκαν με θησαυρὸ ἀπὸ τὸν R. Martin (βλ. παραπάνω σημ. 18), ὁ ὁποῖος τὸν συσχέτισε με τὸν θησαυρὸ που ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή *IG* IV²

για τη φύλαξη χρημάτων, πολύτιμων αντικειμένων ή αναθημάτων και ιερών σκευών.

Η περίπτωση του θησαυρού στο ιερό του Ασκληπιού στην Κω, ενός υπόγειου ανοίγματος εξωτερικών διαστάσεων 2,15x1,53x1μ., στην νοτιοανατολική γωνία του σηκού του ναού Β, είναι χαρακτηριστική για την σύγχυση που έχει επικρατήσει αναφορικά με τον όρο «θησαυρός» και αποτελεί ακόμα μία απόδειξη για την χρήση του σε μνημεία διαφορετικών λειτουργιών. Ο θησαυρός συσχετίστηκε από τους ανασκαφείς με επιγραφή που βρέθηκε στο γειτονικό κτίριο D, στην οποία αναφέρεται ένας θησαυρός στον ναό του Ασκληπιού,³² ενώ παράλληλα το άνοιγμα που υπήρχε στο κάλυμμα ερμηνεύτηκε ως η οπή που χρησιμοποιούνταν για την ρίψη νομισμάτων. Θεώρησαν, λοιπόν, πως η υπόγεια κατασκευή κάτω από το δάπεδο του ναού Β επρόκειτο για θησαυρό για τις άμεσες χρηματικές προσφορές των πιστών.³³ Ωστόσο, σύμφωνα με την Kaminski, η οπή δεν ήταν μέρος της αρχικής κατασκευής, αλλά πιθανότατα ήταν αποτέλεσμα προσπάθειας σύλησης του μνημείου, ενώ η επιγραφή

102, ενώ απέρριψε την υπόθεση να πρόκειται για φρέαρ ή κατασκευή με νερό με σκοπό την διατήρηση του λατρευτικού αγάλματος (Μοστράτος 2013, 165-166, σημ. 949, όπου συγκεντρώνεται όλη η μέχρι τώρα βιβλιογραφία του θησαυρού). Ο θησαυρός του Ασκληπιού στην Κω των ελληνιστικών χρόνων πρόκειται για υπόγειο άνοιγμα με το κάλυμμά του ευθυγραμμισμένο με το δάπεδο του σηκού του ναού Β (Herzog 1903, 190 και εικ. 4. Schazmann 1932, 36 και εικ. 25, 26, πίν. 16-17, 19, 21). Πιθανόν θησαυρός είναι και η υπόγεια μονολιθική θήκη, που αποκαλύφθηκε μέσα στην δυτική στοά της αγοράς της Θέλπουσας Αρκαδίας του 4^{ου} αιώνα π.Χ. (Lemerle 1939, 301. Jost 1986, 638 και εικ. 5, 8-9). Αρκετές ομοιότητες με αυτήν της Θέλπουσας παρουσιάζει και η μονολιθική δίχωρη θήκη στην Ψωφίδα Αρκαδίας στο Αφροδίσιον (κατά Καρδαρά) ή Αρτεμίσιον (κατά Πίκουλα), η οποία βρίσκεται κάτω από το δάπεδο στην ΒΔ γωνία του σηκού του ναού (Καρδαρά 1971, 74-77. Καρδαρά 1988, κυρίως 117-118 και πίν. 27α, 50β. Πίκουλας 2000-2003, κυρίως 340 και σημ. 30, 31). Στον Λεβήνα της Κρήτης κάτω από τον σηκό του ναού των ρωμαϊκών χρόνων στο ιερό του Ασκληπιού αποκαλύφθηκε θησαυρός, ο οποίος χρονολογείται σε παλαιότερη ελληνιστική φάση του ναού, πιθανότατα τέλη 4^{ου} ή αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ. κρίνοντας από την χαραγμένη πάνω του επιγραφή (Martin 1940, 366. Pernier & Banti 1947, 67-72 και εικ. 78, 83-84. Kaminski 1991, 139-141. Gorrini & Melfi 2002, 261-265. Melfi 2007, 50-54. Για την επιγραφή βλ. παραπάνω σημ. 29). Στην Κάμφο της Ρόδου στο μέσον του νότιου τοίχου του σηκού του ελληνιστικού ναού στην αγορά, πίσω από τη βάση του λατρευτικού αγάλματος βρέθηκε θησαυροφυλάκιο με διαστάσεις 1,70x1,10x2μ. τα τοιχώματα αποτελούνταν από έξι σειρές λίθων και το κάλυμμα από δύο ισομεγέθεις λιθόπλακες, τις οποίες κάλυπτε ένα ξύλινο κάλυμμα (Konstantinopoulos 1971, 46 και πίν. 28, 29. Kaminski 1991, 140-143 και εικ. 20, πίν. 33 αρ. 2). Τέλος, μία υπόγεια ορθογώνια κατασκευή από λιθόπλακες ανάμεσα στο νότιο άκρο της εσωτερικής κιονοστοιχίας και του ανατολικού τοίχου του σηκού του ναού της Νεανδρίας θα μπορούσε να ταυτιστεί με θησαυρό (Koldewey 1891, 26). Το ίδιο και η υπόγεια κατασκευή στο δυτικό κλίτους του σηκού στην Λάρισα του Έρμου κοντά στην Σμύρνη (Boehlau & Schefold 1940, 66. Pouilloux 1947, 242).

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να προστεθεί ένα εύρημα από μία σωστική ανασκαφή την Θήβα. Πρόκειται για μία «θήκη», με κτιστά τοιχώματα από πωρόλιθο, η οποία ήταν λαξευμένη στον φυσικό βράχο. Στο εσωτερικό της, εκτός των άλλων, βρέθηκαν χάλκινες πινακίδες με στίχους που παραπέμπουν σε ιστορικά γεγονότα του 506 π.Χ. και πιθανολογείται από τους ανασκαφείς πως ανήκε σε γειτονικό άγνωστο ιερό και γέμισε με ετερογενή αντικείμενα μετά την καταστροφή ή ανακαίνισή του (Αραβαντινός 2011, 155-156 και εικ. 55). Δυστυχώς, προς το παρόν, δεν έχει μελετηθεί διεξοδικώς ούτε η «θήκη» ούτε τα ευρήματα στο εσωτερικό της, και δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν ανασκαφικά η τοποθέτησή της σε εσωτερικό ή εξωτερικό χώρο από τα δημοσιευμένα στοιχεία.

³² LSCG 155, 2-3: «ἰδρύ[σασθαι] θησ[αυρὸν] τῷ Ἀσκληπιῷ τὰμ πόλιν ἐν τῷ να[ῶ] τοῦ Ἀσκ[λ]απιουῦ».

³³ Schazmann 1932, 36. Αργότερα ο Herzog κατέληξε πως υπήρχαν δύο θησαυροί, ένας υπόγειος μέσα στον ναό και ένας υπέργειος κοντά στον βωμό (Kaminski 1991, 135).

αναφέρεται σε άλλον θησαυρό, ίσως ολόκληρο το κτίριο D.³⁴ Εν κατακλείδι, το θησαυροφυλάκιο, παρερμηνεύτηκε με θησαυρό χρηματικών προσφορών μέσω μιας επιγραφής που ενδεχομένως να αναφέρεται σε ολόκληρο κτίριο, γιατί και τα τρία μπορούσαν να αποκαλούνται «θησαυρός».

2.3 Ταύτιση της Κατασκευής Β με Θησαυρό (θησαυροφυλάκιο)

Μπορεί ο όρος «θησαυρός» να δήλωνε παραπάνω από ένα είδος μνημείου, ωστόσο, τα χαρακτηριστικά καθενός από αυτά είναι αρκετά για έναν σαφή διαχωρισμό. Η προς μελέτη κατασκευή έχει γνωρίσματα τα οποία δεν επιτρέπουν την ταύτισή της με δοχείο-θησαυρό για τις απευθείας προσφορές από τους πιστούς. Η κύρια διαφορά είναι η εσωτερική διαμόρφωση. Το δοχείο προσφορών είναι συμπαγές πλην μιας κεντρικής κοιλότητας για την υποδοχή νομισμάτων, ενώ το θησαυροφυλάκιο έχει κτιστά τοιχώματα και δάπεδο διαμορφώνοντας ουσιαστικά έναν ενιαίο εσωτερικό χώρο, έτσι ώστε να μπορεί να δεχθεί ολόκληρα αντικείμενα και όχι μόνο νομίσματα.

Ενδεχομένως, η οπή που φέρει ο λίθος, που εφάπτεται στον τοίχο 7, να παραπέμπει εκ πρώτης όψεως σε δοχείο-θησαυρό προσφορών. Παρ' όλα αυτά, η σύγκριση δύο διαφορετικών παραδειγμάτων, ενός θησαυροφυλακίου και ενός δοχείου-θησαυρού, που φέρουν οπή ίδιας διαμέτρου μεταξύ τους, είναι καθοριστική για να γίνουν αντιληπτές οι διαφορές. Το θησαυροφυλάκιο κάτω από το δάπεδο του ναού του Ασκληπιού στον Λεβήνα της Κρήτης, το οποίο ήταν κτιστό με επτά σειρές λιθόπλινθων και διαστάσεις 0,95x0,95x1,90μ., έφερε στην επιφάνεια του πατώματος οπή με διάμετρο 0,4μ., η οποία δεχόταν πώμα με μορφή φελλού κλείνοντας έτσι το στόμιο.³⁵ Από την άλλη, οπή ίδιας διαμέτρου διέθετε και το δοχείο-θησαυρός του ναού του Ασκληπιού στην αρχαία Θουρία, σε κυβόλιθο που εξέιχε λίγο πάνω από την επιφάνεια του εδάφους. Όμως, η μορφή του τελευταίου εσωτερικά είναι διαφορετική: πρόκειται για κυβόλιθο διαστάσεων 0,81x0,81x0,433μ., στο εσωτερικό του οποίου έχει λαξευτεί

³⁴ Kaminski 1991, 136-138, η οποία καταλήγει σε αυτό το συμπέρασμα μετά από δική της επίσκεψη στον χώρο, παρατηρώντας από κοντά τη μορφή και τα χαρακτηριστικά της κατασκευής, βρίσκοντας ασυνέπειες στην περιγραφή της επιγραφής και το μνημείο, κυρίως στο σημείο που περιγράφεται η κλειδαριά, και διαβάζοντας διαφορετικά τον στίχο 3, ο οποίος σώζεται αποσπασματικά, από «ἐν τῷ να[ῶ]ι τοῦ Ἀσκλη[α]πιου» σε «ἐν τῷ ἱερ[ῶ]ι τοῦ Ἀσκλη[α]πιου» (βλ. και παραπάνω σημ. 29). Το κτίριο D, σύμφωνα με την ερευνήτρια, ανήκε προφανώς στον τύπο των θησαυρών που αποτελούσαν ολόκληρα κτίρια.

³⁵ Pernier & Banti 1947, 71-72. Kaminski 1991, 140-141. Για έναν παρόμοιο τρόπο ασφάλισης του θησαυρού βλ.: Gorrini & Melfi 2002, 261-261 και σημ. 110.

κωνική κοιλότητα με βάθος 0,245μ. και κάτω διάμετρο 0.255μ.³⁶ Παρόλο που το κάλυμμα στο δεύτερο παράδειγμα λείπει, είναι εμφανές, από την διαμόρφωση και το μέγεθος του διαθέσιμου εσωτερικά χώρου, πως αυτός είναι προορισμένος για την υποδοχή νομισμάτων και μόνο. Έχουμε να κάνουμε λοιπόν, με δύο διαφορετικής χρήσης μνημεία, των οποίων τα κατάλοιπά τους εκ πρώτης όψης μοιάζουν. Προφανώς το θησαυροφυλάκιο του Πειραιά ασφάλιζε διαφορετικά, ωστόσο, το κάλυμμά θα ήταν ερμητικά κλειστό, όπως σε όλα τα γνωστά έως τώρα θησαυροφυλάκια.³⁷

Δυστυχώς δεν είναι δυνατόν να ανασυσταθεί ο τρόπος που έκλεινε το θησαυροφυλάκιο. Οι εγκοπές εκατέρωθεν της οπής του ορθογώνιου λίθου δεν βοηθούν καθόλου σε αυτό το επιχείρημα. Καταρχάς δεν έχουν συμμετρία ούτε ακριβώς το ίδιο σχήμα, και κατά δεύτερον δεν έχει δημοσιευθεί μέχρι σήμερα κάτι παρόμοιο. Ακόμα και αν υπήρχε υπερκείμενος λίθος, κάτι που δεν αποκλείεται λόγω της προσεκτικής επεξεργασίας και λείανσης του Λ1 για να διευκολύνεται η έδραση πάνω του, ενδεχομένως να μην υπήρχαν σύνδεσμοι που στερεώνονταν σε τέτοιες εγκοπές. Πάντως, το κάλυμμα θα βρισκόταν στο επίπεδο του δαπέδου, αφενός γιατί το ίδιο ισχύει για όλα τα παράλληλα θησαυρών και αφετέρου διότι, όπως είδαμε και πιο πάνω, ο τοίχος πάνω στον οποίο έχει τοποθετηθεί αποτελεί θεμέλιο.

Είναι επίσης πιθανό ο Λ2, ο οποίος βρέθηκε θραυσμένος, να χρησιμοποιούνταν για το κλείσιμο του ενδιάμεσου κενού. Ο λίθος αυτός δεν βρέθηκε ευθυγραμμισμένος με τον υποκείμενό του, όπως φαίνεται τώρα στην κάτοψη, αλλά τοποθετημένος με βαθμιδωτό τρόπο ο ένας πάνω στον άλλο, και μετατοπίστηκε ελαφρώς προς τα νότια. Αυτό, σε συνδυασμό με το σπάσιμο στο κέντρο του, καθώς και με την απουσία του κεντρικού λίθου, οδηγεί στο συμπέρασμα πως ο θησαυρός ίσως είχε συληθεί. Κάτι όμως που με τη σειρά του ενισχύει το συμπέρασμα πως πρόκειται για θησαυρό.

Τέλος, η κατασκευή του θησαυρού δεν έχει την ανάλογη επιμέλεια. Το βόρειο τοίχωμά του αποτελούνταν από δύο λίθους, ένας εκ των οποίων ήταν μέρος του τοίχου 7, το ανατολικό και δυτικό τοίχωμα από δύο ογκόλιθους, ενώ το νότιο από τρεις. Η

³⁶ Αραπογιάννη 2014, 185 και εικ. 1-3.

³⁷ Όλα τα σωζόμενα καλύμματα ασφαλίζουν τον θησαυρό με τέτοιον τρόπο, που αφενός θα χρειαζόταν ολόκληρο συνεργείο για να ανοιχτεί και αφετέρου χωρίς να αφήνουν κανένα άνοιγμα διαθέσιμο για συχνή χρήση, όπως ήταν οι οπές για την ρίψη νομισμάτων στα δοχεία-θησαυρούς. Επιπλέον, όλα τα παραδείγματα βρίσκονται κάτω από την επιφάνεια του δαπέδου, με τα καλύμματά τους πολλές φορές να αποτελούν τμήμα αυτού του δαπέδου, φερειπείν οι τρεις διαδοχικοί θησαυροί στον ναό του Απόλλωνα στην Κυρήνη, αυτός του Απόλλωνα στην Κόρινθο και του Ασκληπιού στον ναό Β στην Κω. Οι θησαυροί στην Θέλπουσα και Ψωφίδα Αρκαδίας είχαν πυραμιδοειδές κάλυμμα. Στην Κάμιρο της Ρόδου δύο ισομεγέθεις λιθόπλακες έκλειναν το άνοιγμα, ενώ από πάνω τους ένα ξύλινο κάλυμμα έκλεινε την πρόσβαση με μεταλλικά στηρίγματα που κλείδωναν. Ο θησαυρός του Ασκληπιού στον Λεβήνα, όπως είδαμε, έκλεινε με λιθίνο κωνικό πώμα. Για την βιβλιογραφία των παραδειγμάτων βλ. παραπάνω σημ. 35.

κατασκευή του φαίνεται κάπως ακανόνιστη, ενώ δεν υπάρχει παράλληλο με παρόμοια διαμόρφωση. Όλα τα παραδείγματα έχουν σχετικά ομοιόμορφη κατασκευή, είτε με διαδοχικές σειρές λιθόπλινθων, όπως στους θησαυρούς της Γόρτυνας, των Επιζεφύριων Λοκρών και της Καμίρου στη Ρόδο, ή σαν μία κιβωτιόσχημη θήκη βυθισμένη στο έδαφος όπως στην Κω, Ψωφίδα, Αρκαδία και Κόρινθο.³⁸ Ωστόσο, παρόμοιες διαστάσεις έχει ο θησαυρός στον Λεβήνα της Κρήτης.

3. Πρόταση ερμηνείας του χώρου³⁹

Θησαυροφυλάκια διέθεταν επίσης και πόλεις καθώς και ιδιώτες.⁴⁰ Σίγουρα θα πρέπει να αποκλεισθεί η περίπτωση να πρόκειται για θησαυρό της πόλης λόγω των μικρών διαστάσεων του και φυσικά λόγω της θέσης του.⁴¹ Από τα άλλα δύο, η περίπτωση να αποτελεί ιδιοκτησία ιερού, είναι η πιο πιθανή. Μία προσπάθεια ερμηνείας του θησαυρού όμως, καθιστά αναγκαία την ερμηνεία όλου του ανασκαφικού χώρου, ή τουλάχιστον του νότιου μισού, που ενδιαφέρει αυτή την μελέτη. Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός της αποσπασματικότητας της ανασκαφής, εκ του ημερολογίου, των κατόψεων και των διαστάσεων των σωζόμενων τοίχων, συνάγονται τα εξής:

Ο τοίχος 7, που βρέθηκε κάτω από το στρώμα 4, είναι ο παλαιότερος τοίχος, σώζεται σε ύψος 1,13μ. και εδράζεται σε πακτωμένη στρώση σε βάθος -2,91μ. από το απόλυτο +24,00. Επιπλέον, στο τετράγωνο Η2 υπάρχει δάπεδο σε βάθος -2,65μ. (**Κτψ. 3**), προφανώς διαμορφώνοντας ένα δωμάτιο με τον τοίχο. Πιθανόν πρόκειται για την κλασική φάση του χώρου. Επόμενη φάση που μπορεί να εντοπιστεί είναι ο αποθέτης Α, του οποίου ένας λίθος ακουμπά σε δάπεδο στα -2,2μ. (**Εικ. 4**). Το δάπεδο ανήκει ίσως σε προηγούμενη φάση. Είναι αρκετά πιθανό ο αποθέτης αυτός, ο οποίος ερμηνεύεται ως βωμός λόγω της κατασκευής και του περιεχομένου του, να ήταν βυθισμένος έως ένα σημείο μέσα στη γη έτσι ώστε να μπορεί να στερεωθεί.⁴² Ο υπαίθριος χώρος που ορίζεται από τις πασσαλότρυπες και τα δάπεδα στα διάφορα

³⁸ Βλ. παραπάνω σημ. 31 και αντίστοιχη βιβλιογραφία.

³⁹ Ευγνωμοσύνη οφείλω στην συνάδελφο και φίλη κ. Λίνα Τσατσαρώνη για την πολύτιμη βοήθειά της σε διάφορα προβλήματα που προέκυψαν κατά καιρούς στην έρευνά μου.

⁴⁰ Βλ. παραπάνω σημ. 29.

⁴¹ Για τις διαστάσεις του θησαυρού της Μεσσήνης βλ. παραπάνω σημ. 18. Αναφορικά με την θέση του, θα περίμενε κάποιος ένα θησαυροφυλάκιο πόλης να βρίσκεται τουλάχιστον σε κεντρικό σημείο, όπως για παράδειγμα η αγορά.

⁴² Βλ. Ζορίδης 1979, 6, όπου περιγράφεται μία τράπεζα προσφορών βυθισμένη περίπου 40 πόντους μέσα στη γη.

σημεία προφανώς συνδυάζεται με τον βωμό,⁴³ αν και τοποθετείται βορειότερα του βωμού. Ενδιαφέρον παρουσιάζει πως στο τετράγωνο ΣΤ1, κάτω από το στρώμα 4, βρέθηκε δάπεδο κονιάματος καθώς και ένα μαρμάρινο ωό σε βάθος -1,90μ.

Η επόμενη φάση στον χώρο μάλλον αντιπροσωπεύεται από τον τοίχο 6, του οποίου το θεμέλιο, όπως συνάγεται από την κάτοψη, ξεκινά περίπου στα -2μ. Αυτό σημαίνει πως ο τοίχος αυτός κατασκευάστηκε αφού σταμάτησε να λειτουργεί ο αποθέτης Α-βωμός.

Στη συνέχεια, ή ακόμα και στην ίδια φάση, αφού ο τοίχος 6 σώζεται σε αρκετό ύψος, θα τοποθετηθεί η ανακατασκευή του τοίχου 7 με την πρόσβαση στο θησαυροφυλάκιο. Ο ανώτατος λίθος του θησαυρού βρέθηκε σε βάθος -1,80μ., ενώ ο πυθμένας του περίπου στα -3,95μ. Αυτό σημαίνει πως σκάφτηκε το αρχαιότερο κλασικό δάπεδο για να τοποθετηθεί ακόμα πιο χαμηλά το κατώτερο τμήμα του αποθέτη Β. Έχουν βρεθεί άλλωστε δάπεδα σε χαμηλότερο υψόμετρο από αυτό του αποθέτη (-1,7 και -1,95). Επίσης όλο το τμήμα του τοίχου που σώζεται πρέπει να αποτελούσε θεμελίωση σε αυτήν τη φάση κρίνοντας από τα μέτωπα των λιθόπλινθων, τα οποία δεν έχουν υποστεί καμία επεξεργασία, καθώς και από την αμελή τοποθέτηση των νέων λεπτότερων δόμων στον τοίχο σε σχέση με τους αρμούς της υποκείμενης σειράς. Επομένως θα έχουμε στάθμη του εδάφους σε αυτή την φάση πάνω από το -1,7μ.

Ο τοίχος 1 και ο τοίχος 5, ο οποίος αργότερα μετασκευάστηκε σε αγωγό, είναι μεταγενέστεροι. Ο τοίχος 5 έχει θεμελιωθεί σε βάθος περίπου -1,48 έως -1,35μ., και ο τοίχος 1 στα -1,4 και φάνηκαν και οι δύο μετά την αφαίρεση του στρώματος 3, πάνω στο στρώμα 4. Εκατέρωθεν του τοίχου 5 το οδόστρωμα σε βάθος -1,2μ. κάλυψε την περιοχή Ζ1, Η1 και ο τοίχος 5 μετατράπηκε σε αγωγό. Επιπλέον ο ίδιος τοίχος, αν και φαίνεται κάθετος με τον τοίχο 7 δεν πρέπει να είναι σύγχρονοι καθώς δεν γωνιάζουν, όπως φυσιολογικά θα περίμενε κανείς σε τοίχους του ίδιου κτίσματος, αλλά, όπως μπορεί να δει κανείς στην κάτοψη, τέμνει ακριβώς στη μέση έναν από τους δόμους του 7. Επίσης, το υψόμετρο του τοίχου 5, από τον οποίο σώζεται μόνο μια σειρά δόμων, είναι μεγαλύτερο σε σύγκριση με εκείνο του τοίχου 7 που σώζεται σε ύψος πάνω από ένα μέτρο.

Ο θησαυρός, ο βωμός, ο τοίχος 7 και ο τοίχος 6 δεν έχουν οικοδομηθεί πάνω στο λατομείο σε αντίθεση με το φρέαρ και τους τοίχους 2,8,3, τα οποία βρίσκονται βορειότερα θεμελιωμένα ακριβώς πάνω του. Οι τοίχοι 2 και 8 είναι θεμελιωμένοι

⁴³ Το υψόμετρο των πασσαλότρυπων, που εδράζονται σε στρώση κονιάματος πάχους από 0,40μ. έως 0,70μ., είναι +22,63 έως +22,75, δηλαδή μέσου όρου -1,90μ.

βαθύτερα από τον τοίχο 3. Ίσως όλες αυτές οι κατασκευές, στο βόρειο τμήμα του σκάμματος, να έγιναν αργότερα από εκείνες του νότιου, κάτι που θα μπορούσε να υποστηριχθεί και από το διαφορετικό είδος επιχωμάτωσης με σκύρα, καθώς τα τελευταία όπως φαίνεται έχουν καλύψει το τμήμα του λατομείου, ενώ το υπόλοιπο στα νότια έχει καλυφθεί με λατύπη και αργούς λίθους.

Συνοψίζοντας, το παλαιότερο αρχιτεκτονικό κατάλοιπο είναι ο τοίχος 7 με το δάπεδο στα νότιά του. Ίσως πρόκειται για κάποιο κτήριο συσχετιζόμενο με το αρχαίο λατομείο κρίνοντας από την κατασκευή του με τις μεγάλες λιθόπλινθους. Αργότερα λειτουργεί βωμός βόρεια του τοίχου σε υπαίθριο χώρο. Στη συνέχεια ο βωμός καταχώνεται και κατασκευάζεται ο τοίχος 6 και λίγο αργότερα ανακατασκευάζεται ο τοίχος 7 μαζί με τον θησαυρό. Έχουμε την χρήση του σωζόμενου τοίχου ως θεμελίωση κτίσματος επόμενης περιόδου. Η αλλαγή αυτή αποτυπώνεται στον τοίχο 7, με την τομή στον δόμο που αναφέρθηκε παραπάνω και τη συνέχεια του τοίχου με τους ίδιους λεπτούς λίθους, οι οποίοι μοιάζουν με εκείνον, που φέρει την οπή, του θησαυρού. Το γεγονός πως ο θησαυρός είναι μεταγενέστερος από την πρώτη φάση του τοίχου 7 υποστηρίζεται και από την ύπαρξη κονιάματος, όχι μόνο ανάμεσα στον λίθο με την οπή αλλά, ανάμεσα σε κατώτερο λίθο σε βάθος -2,02μ. και στον τοίχο.

4. Ένταξη στην τοπογραφία της περιοχής

Η θέση του ιερού ναού της Ευαγγελίστριας, ακριβώς μπροστά στον οποίο πραγματοποιήθηκαν οι σωστικές ανασκαφές, βρίσκεται εντός των τειχών σχετικά κοντά, περίπου από 50 έως 100 μέτρα, σε πυλίδα του αρχαίου τείχους, η οποία επικοινωνούσε με τον χώρο που διαμορφωνόταν ανάμεσα στα μακρά τείχη (**Χάρτης 1**).⁴⁴ Η ευρύτερη περιοχή κατά μήκος εσωτερικά του βόρειου τμήματος του τείχους, νοτιοανατολικά των αστικών πυλών, αποτελούσε αρχαίο λατομείο.⁴⁵ (**Χάρτης 2**) Τα κτίσματα του βόρειου τμήματος του σκάμματος, που περιλαμβάνουν τους τοίχους 2, 8, 3 και το φρέαρ, έχουν οικοδομηθεί επάνω στο λατομείο και έχουν επιχωματωθεί με το στρώμα 4 που αποτελείται από σκύρα. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του νότιου τμήματος του ανασκαφικού χώρου, οι τοίχοι 7, 6 ο θησαυρός και ο βωμός, που

⁴⁴ Έχει χρησιμοποιηθεί ένας σύγχρονος χάρτης με σημειωμένη τη θέση της εκκλησίας πάνω σε έναν της αρχαίας πόλης για να βρεθεί ακριβώς το σημείο που βρίσκεται η θέση σε σχέση με το αρχαίο τείχος. Για τις πύλες βλ.: Curtius & Kaupert 1881, 16-19. Judeich 1905, 140-144. Garland 1987, 166-167. Eickstedt 1991, 50-51 και σημ. 227.

⁴⁵ Eickstedt 1991, πίν. 4. Langdon 2004, εικ. 1.

καλύφθηκαν από το στρώμα 4, από αργούς λίθους και λατύπη, δεν βρίσκονται πάνω στο λατομείο αλλά σε άμεση γειτνίαση με αυτό.

Το λατομείο μπορεί να χρησιμοποιήθηκε ευκαιριακά, για την επί τόπου εξόρυξη του λίθου και την οικοδόμηση των κτισμάτων ακριβώς δίπλα, μέρος των οποίων ίσως ήταν ο χώρος που διαμορφώνεται με τον τοίχο 7 και το δάπεδο, που αποτελούν τα παλαιότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα στον ανασκαμμένο χώρο. Εκτός από την γειτνίαση, η υπόθεση ενισχύεται και από τον επιφανειακό χαρακτήρα του λατομείου,⁴⁶ τουλάχιστον όσο αυτό είναι εφικτό να γίνει αντιληπτό εξαιτίας της αποσπασματικότητας της ανασκαφής, κάτι που σημαίνει πως ενδεχομένως να μην λειτούργησε για μεγάλο διάστημα. Το χαρακτηριστικό αυτό πολλών λατομείων του Πειραιά, δηλαδή το μικρό βάθος εξόρυξης σε συνδυασμό με την ύπαρξή τους εντός των τειχών και του πολεοδομικού συστήματος, οδήγησε τον Langdon να υποθέσει πως σε πολλές περιπτώσεις ήταν δυνατόν ιδιώτες κάτοχοι της γης να εκμεταλλεύονταν τον χώρο πριν από την οικοδόμησή του.⁴⁷

Πιθανή είναι η συσχέτισή του χώρου με την λατομική δραστηριότητα.⁴⁸ Ωστόσο, αυτές οι εγκαταστάσεις, οι οποίες σχετίζονται με τους λατόμους, έχουν διάρκεια ζωής όσο και η διάρκεια χρήσης του λατομείου. Αυτό σημαίνει πως τα μεταγενέστερα κτίσματα, θα έχουν διαφορετική χρήση. Ασφαλώς, δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια η χρονική στιγμή που σταματάει η λειτουργία του λατομείου, αλλά δεν μπορεί να τοποθετηθεί μετά τον 4^ο αιώνα π.Χ. Εκτός από το γεγονός πως σε πολλές δημοσιεύσεις τα λατομεία του Πειραιά στην ευρύτερη περιοχή τοποθετούνται είτε στα κλασικά χρόνια είτε στον 4^ο αιώνα π.Χ.,⁴⁹ ενδεικτική είναι και η πυκνή δόμηση του σημείου με πολλές διαδοχικές φάσεις, οι οποίες μπορούν να χρονολογηθούν από τον 4^ο προχριστιανικό αιώνα και ύστερα. Οι τόσες πολλές αλλαγές στον χώρο δεν συνάδουν με ενεργό λατομείο.

Ο θησαυρός και η παρακείμενη λίθινη κατασκευή, που ερμηνεύτηκε ως βωμός, αποτελούν ενδείξεις για την ύπαρξη κάποιου είδους λατρευτικής δραστηριότητας στο σημείο. Στον Πειραιά υπάρχουν αρκετά παραδείγματα χώρων λατόμευσης, όπου μετά την χρήση τους οικοδομείται ιερό. Στο λιμάνι της Ζέας, στα δυτικά, ένας μικρός

⁴⁶ Το τελικό του βάθος είναι 2,20/2,30μ.

⁴⁷ Langdon 2004, 244-245.

⁴⁸ Γενικότερα για την οργάνωση του λατομικού χώρου βλ.: Μόσχου & υπόλ. 2002, 282, σημ. 45, όπου βρίσκεται συγκεντρωμένη βιβλιογραφία.

⁴⁹ Για τις θέσεις των λατομείων του Πειραιά, βλ. παραπάνω σημ. 7. Για παραπλήσια λατομεία, τα οποία λόγω της γειτνίασης μπορούν να θεωρηθούν ως ευρύτερες περιοχές εξόρυξης, βλ. σημ. 12. Επίσης βλ. και χάρτη 1, για μία συνολική εικόνα των θέσεων των λατομείων κατά μήκος εσωτερικά του βόρειου τμήματος του τείχους.

πρόστυλος ναῖσκος, ανεγέρθηκε πάνω σε παλαιότερο λατομείο. Αν και η ταύτιση της λατρευόμενης θεότητας δεν είναι δυνατή, ωστόσο δεν είναι απίθανο, όπως τονίζει ο Γ. Σταϊνχάουερ, να πρόκειται για κάποια από τις ξένες λατρείες του Πειραιά.⁵⁰ Στην ανατολική πλευρά του λιμανιού της Ζέας, χωρίς ορατά κατάλοιπα σήμερα, επάνω σε πρώην λατομείο λατρευόταν ο Δίας Μειλίχιος και ο Δίας Φίλιος.⁵¹ Ακόμα, αναφορικά με το Ασκληπιείο, που βρισκόταν κοντά στον ναό του Δία, ένα ψήφισμα μας πληροφορεί πως τα κέρδη από την ενοικίαση του λατομείου θα χρηματοδοτούσαν τις θυσίες στον Ασκληπιό, αν και δεν είναι ξεκάθαρη η ακριβής τοποθεσία αυτού του λατομείου.⁵² Ένα άλλο ψήφισμα κάνει λόγο για «χρήση λίθου και γης από το τέμενος του Διονύσου»,⁵³ αν και όπως παρατηρεί ο Langdon, μπορεί το «χρησθαι λίθοις» να παραπέμπει στην λατομία, αλλά θα μπορούσε συγχρόνως να εννοεί την απομάκρυνση χαλαρών μπάζων από το ιερό.⁵⁴

Μία υπόθεση θα ήταν να σχετίζεται με θεούς προστάτες των τεχνιτών των λατομείων, ή ήρωες που διέθεταν τεράστια μυϊκή δύναμη για την μετακίνηση διάφορων βαρών, όπως ο Ηρακλής.⁵⁵ Στη Νάξο στην περιοχή των λατομείων δίπλα στις πηγές του Φλεριού, στο ιερό των Μελάνων, λατρεύονταν δύο δίδυμοι γίγαντες με υπερφυσικές δυνάμεις ο Ώτος και ο Εφιάλτης, ή αλλιώς, Αλωάδες. Αυτοί, δέχονταν προσφορές, σε ένα σφαιρικό όγκο μαρμάρου καθώς και σε δύο κλειστούς υπαίθριους χώρους, στους οποίους βρέθηκαν κατάλοιπα από αλλεπάλληλες χθόνιες προσφορές με πυρές. Το ιερό έμεινε σε χρήση έως το τέλος της αρχαιότητας, αλλά η περίοδος ακμής του υπήρξε κατά τον 7^ο και 6^ο αιώνα π.Χ.⁵⁶ Λατρείες λατόμων εντοπίζονται και στα λατομεία των Κυθήρων. Μία κόγχη σχετίζεται με λατρευτική δραστηριότητα των τεχνιτών στα λατομεία του Αβλέμονα στο νότιο τμήμα της θέσης I, στην οποία ο Τσαραβόπουλος θεωρεί πως ήταν τοποθετημένο ένα ανάγλυφο του Ηρακλή, το οποίο βρίσκεται τώρα στο μουσείο των Κυθήρων.⁵⁷ Στη θέση II βρισκόταν επίσης ιερό

⁵⁰ Σταϊνχάουερ 1995, 53-54, όπου ο ερευνητής παρατηρεί πως υπάρχουν ομοιότητες με ιερό της Βενδίδος.

⁵¹ Langdon 2004, 248 και σημ. 56.

⁵² IG II², 47, 28-30: «...ἐψηφίσθαι τῷ δήμῳ τοὺς ἐπιστάτας τοῦ Ἀσκληπιείου θύεν τὰ προθύματα ἃ ἐξηγεῖται [Εὐ]θύδημος ἀπὸ τοῦ ἀργυρίου τοῦ ἐκ τοῦ λιθοτομε[ί]ου...».

⁵³ IG II² 1176, 3-4: «... ἐξείναι δὲ αὐ[τοῖς] χρησθαι λίθοις καὶ γῇ ἐκ τοῦ τεμ[ένους] τοῦ Διονύσου...». Πρβλ. και βλ: SEG 32:475, 9-13, η οποία βρέθηκε στην Λιβαδειά σε άγαλμα του Διονύσου, αν και χρονολογείται μετά Χριστόν: «...τὸν θεὸν Διόνυσον τῷ κοινῷ τῶν λατόμων ἐκ τῶν ἰδίων εὐτυχῶς».

⁵⁴ Langdon 2004, 249.

⁵⁵ Για ιερά λατομείων αφιερωμένα σε διάφορες θεότητες βλ: Κουκουβού 2010, 209 και σημ. 511, 512. Επίσης βλ: Burford 1972, 159-183 για τους λατρευτικούς συλλόγους και τις αφιερώσεις των τεχνιτών γενικότερα, όπου υποστηρίζεται πως οι τεχνίτες σε γενικές γραμμές υποστήριζαν όποια λατρεία ήταν δημοφιλής στην περιοχή, όπως για παράδειγμα του Απόλλωνα στη Δήλο (βλ. παρακάτω σημ. 59).

⁵⁶ Lambrinoudakis 2005, 84. Λαμπρινουδάκης & Σφυρόερα 2010, 14-15.

⁵⁷ Τσαραβόπουλος 2000-2003, 208, πίν. 51.4.

λατόμων, ένα δωμάτιο 8x3μ. σκαμμένο στον φυσικό βράχο, όπου λάτρευαν τον Απόλλωνα Κάρναιο και τίθεντο υπό την προστασία του.⁵⁸ Ο Απόλλωνας όμως δεν λατρευόταν με αυτήν την υπόσταση μόνο στα Κύθηρα. Παρόμοια λατρεία του θεού που σχετίζεται με τους τεχνίτες λατομείου μαρτυρείται στην Δήλο, όπου λατρεύεται ως Απόλλων Μαρμάριος, και στην Κάρυστο, όπου λατρεύεται ως Απόλλων Μαρμαρίνος.⁵⁹ Στα υπόγεια λατομεία της Πάρου στη νότια στοά, ο Αδάμας αφιερώνει ανάγλυφο των Νυμφών που φέρει επιγραφή στο κάτω μέρος του.⁶⁰ Λατρεία Νυμφών πιθανόν συσχετιζόμενη με λατόμους εντοπίζεται επιγραφικά στη Δήλο, καθώς και στην Πτολεμαΐδα της Αιγύπτου.⁶¹

Το γεγονός πως η θέση Ευαγγελίστρια απέχει μόλις από 100 μ. περίπου από μία πυλίδα του τείχους καθιστά πιθανή την ταύτισή της με ιερό πύλης ή καλύτερα παρόδιο ιερό,⁶² όπως αυτά που απαντώνται σε άμεση σχέση με τους δρόμους που οδηγούν από και προς στις πύλες της πόλης, για παράδειγμα, τα ιερά που συναντώνται στη συνέχεια του δρόμου από το Δίπυλο προς την Αγορά.⁶³ Η Κωστάκη, μελετώντας τα παρόδια ιερά της Αθήνας, χαρακτηρίζει το παραπάνω τοπογραφικό σχήμα ως ιδιαίτερης σημασίας, ερμηνεύοντάς το ως ανάγκη να προστατευτούν περιοχές κοντά στα τείχη καθώς και στην περίμετρο του πολεοδομικού συγκροτήματος, αφενός από φυσικούς εχθρούς και αφετέρου από περιπτώσεις μιάσματος. Οι περιπτώσεις του Ηρακλή Αλεξίκακου στο δυτικό άκρο της πόλης και του Απόλλωνα Αλεξίκακου κοντά στις Αχαρνικές πύλες είναι ενδεικτικές. Τέλος, τέτοια ιερά θα είχαν και προστατευτικό ρόλο και για αυτούς που βγαίνουν έξω από τα σύνορα και την ασφάλεια της πόλης.⁶⁴

Ακόμα, το ιερό, λόγω της θέσης του στην παρυφή του οικιστικού ιστού, θα γειτνίαζε με οικίες, γεγονός που του προσδίδει και έναν «συννοικιακό» χαρακτήρα και ασφαλώς θα είχε μια ιδιαίτερη σχέση με τους περιοίκους. Άλλωστε, τα παρόδια ιερά

⁵⁸ Kokkorou-Alevras & υπόλ. 2009, 179, 181, εικ. 5.

⁵⁹ Για την Δήλο βλ.: ID 2473: «Απόλλωνος Μαρμαρίου». Για την Κάρυστο βλ.: Στράβων I, 1.6: «... πλησίον δὲ τὰ Στύρα καὶ τὸ Μαρμάριον, ἐν οἷ τὸ λατόμιον τῶν Καρυστίων κιόνων, ἱερὸν ἔχον Ἀπόλλωνος Μαρμαρίνου...».

⁶⁰ IG XII,5 245: «Ἀδάμας Ὀδρύσης Νύμφαις». Για περισσότερα για το ανάγλυφο βλ.: Larson 2001, 179-181.

⁶¹ Larson 2001, 183 και σημ. 214, 193 και σημ. 254.

⁶² Οι πύλες, όπως οι αγορές και οι ακροπόλεις, είναι σημεία ιδιαίτερης σημασίας που συνδέονται άμεσα με τον θεσμό της πόλης, στις οποίες απαντώνται ιερά θεών ως προστάτες της. Επίσης, εντοπίζονται ηρώα και τάφοι ηρώων κοντά σε πύλες, που σχετίζονται με την άμυνα της πόλης, πολλά από τα οποία όμως βρίσκονταν έξω από τα τείχη (Kearns 1992, 73-99, όπου διερευνάται η σχέση των ηρώων με τους θεούς και η από κοινού λατρεία τους σε ένα ιερό. Larson 1995, 194, σημ. 61).

⁶³ Κωστάκη 2008, 147-148 και σημ. 12 (όπου απαριθμούνται τα ιερά που πλαισιώναν αυτόν τον δρόμο), 157-159, για παραδείγματα ιερών, εντός των τειχών, κατά μήκος δρόμων που οδηγούσαν σε πύλες του τείχους Αθήνας.

⁶⁴ Κωστάκη 2008, 159-161. Για τον Απόλλωνα Αλεξίκακο βλ. IG II² 4850, η οποία βρέθηκε κοντά στις Αχαρνικές πύλες από τον Πιττάκη: AE 15 (1943), 1009. Για τον Ηρακλή Αλεξίκακο βλ. SEG 28:232.

είχαν ευρεία διασπορά μέσα στον ιστό της πόλης της Αθήνας.⁶⁵ Όσον αφορά στον Πειραιά, μπορεί ο αρχικός σχεδιασμός από τον Ιππόδαμο να ήταν σε ζώνες, όπου επιτυγχανόταν ο διαχωρισμός του ιδιωτικού τομέα με τον δημόσιο, ωστόσο, από τον 4^ο αιώνα και μετά έχουν ήδη ξεκινήσει να διαγράφονται οι τομές και οι εξελίξεις, σε όλους τους τομείς, που θα γίνουν ξεκάθαρες στην ελληνιστική εποχή και οι οποίες είναι ορατές και στον πολεοδομικό ιστό. Το λιμάνι του Πειραιά εξυπηρετεί πλέον κυρίως εμπορικές συναλλαγές και δεν θυμίζει την παλιά ναυτική δύναμη ενώ ολοένα και περισσότεροι ξένοι έμποροι εγκαθίστανται στην πόλη. Ο Garland αναφέρει πολλές λατρείες, επίσημες της πόλης κράτους της Αθήνας,⁶⁶ τοπικές δημοτικές και ιδιωτικών θρησκευτικών συλλόγων, για τις περισσότερες από τις οποίες υπάρχουν μόνο επιγραφικές ή λογοτεχνικές μαρτυρίες.⁶⁷ Από αυτές, οι δεκαεπτά αναφέρονται ως λατρείες ξένων θεοτήτων, πολλές από τις οποίες μάλιστα εντοπίζονται στην περιφέρεια της κατοικημένης περιοχής.⁶⁸ Είναι γεγονός πως το πλήθος των λατρειών στον Πειραιά μπορεί να συγκριθεί μόνο με αυτό της Αθήνας, η οποία ξεχωρίζει για την θρησκευτικότητα των πολιτών της.⁶⁹ Μάλιστα, η ζωντάνια της θρησκευτικής ζωής του επινείου της Αθήνας παρέμεινε ακέραιη στην οικονομική κρίση του 3^{ου} και 2^{ου} αιώνα π.Χ., ενώ υπάρχουν ενδείξεις πως ο αριθμός των θρησκευτικών συλλόγων αυξάνεται

⁶⁵ Κωστάκη 2008, 152-153 και σημ. 32, όπου επισημαίνεται πως η αντιπαράθεση των διάφορων επιπέδων της θρησκείας (ιδιαίτερα του οίκου και της πόλης), που κατά καιρούς έχει υποστηριχθεί στην βιβλιογραφία, σε τελική ανάλυση δεν θα ήταν τόσο έντονη, όπως φανερώνει η πληθώρα μικρότερων ιερών σε πολλά σημεία μέσα στο άστυ, τα οποία συνδέονται με την καθημερινότητα, η οποία ήταν ενσωματωμένη με όλες τις εκφράσεις της θρησκευτικότητας των Αθηναίων. Γενικότερα για την πληθώρα μικρών παρόδιων ιερών μέσα στον αστικό χώρο της Αθήνας βλ. Wycherley 1970, 283-295. Κωστάκη 2008, 145-163. Από τα πιο χαρακτηριστικά ιερά μέσα στον αστικό ιστό ήταν τα εκαταία σε σταυροδρόμια. Για την Εκάτη, ενδεικτικά, βλ.: Farnell 1992, 33. Parker 2005, 18-20. Επίσης λατρευτική υπόσταση είχαν οι ερμαϊκές στήλες, που συνδέονταν άμεσα με τους δρόμους και ήταν πάρα πολύ συχνές ήταν: Πausanias 1, 24,3. Θουκυδίδης 6, 27, 1. Το ίδιο και ο Απόλλων Αγυιεύς ή Εννόδιος (Κωστάκη 2008, 146).

⁶⁶ Ως επίσημες της πόλης κράτους εννοούνται οι λατρείες εκείνες που διεκδικούν παναθηναϊκή σημασία, δηλαδή έχουν αποκτήσει φήμη, η οποία ξεπερνά τα όρια του δήμου και χαρακτηρίζονται επίσημες αττικές εορτές. Τέτοιες είναι οι λατρείες της Αρτέμιδος Μουνιχίας, του Διός Σωτήρος, της Αφροδίτης στην Ηετιώνεια και του Ασκληπιού. Πιο αναλυτικά βλ.: Σταϊνχάουερ 1991, 88-90, ο οποίος εντοπίζει την αιτία στην ειδική θέση που κατέχει ο Πειραιάς στο αθηναϊκό κράτος, ως δεύτερο πολιτικο-στρατιωτικό κέντρο και ως σημείο επαφής με τον έξω κόσμο.

⁶⁷ Garland 1987, 101-138, αναλυτικά για τις λατρείες. 228-241, για έναν αναλυτικό κατάλογο με τις επιγραφές που έχουν βρεθεί στον Πειραιά και σχετίζονται με λατρευτικές δραστηριότητες.

⁶⁸ Garland 1987, 108-109. Αν και η Reden έχει κάποιες ενστάσεις αναφορικά με τον αριθμό που χρησιμοποιεί ο Garland. Μεταξύ άλλων υποστηρίζει πως το ιερό της Αφροδίτης Ευπλοίας το έχτισε ο Κόνων για την νίκη του και όχι ξένοι κάτοικοι και θεωρεί πως ο Αμμων και ο Αμμων Δίας είναι το ίδιο. Ακόμα, θεωρεί πως η Βενδής λατρευόταν άλλη μέρα από τους Πειραιώτες και άλλη από τους ξένους και ίσως και σε διαφορετικά ιερά (Reden 1995, 31-32 και σημ. 27).

⁶⁹ Πausanias, 1, 24, 3: «λέλεκται δέ μοι καὶ πρότερον ὡς Ἀθηναῖοις περισσότερόν τι ἢ τοῖς ἄλλοις ἐς τὰ θεῖα ἔστι σπουδῆς: Ἐχὼ πει καὶ πρωτύτερα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ασχολοῦνται μετὰ θεῖα περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους» (μετάφραση: Μ. Μπικάκης).

στην ελληνιστική εποχή, όπως συμβαίνει και αλλού.⁷⁰

Εν κατακλείδι, η προσπάθεια ταύτισης αυτού του ιερού με κάποια θεότητα είναι μάλλον μάταιη, ιδιαίτερα εν απουσία επιγραφών και ιδιαίτερων ευρημάτων, που παραπέμπουν σε συγκεκριμένες λατρείες, και λαμβάνοντας υπόψιν την πληθώρα ιερών που είναι δυνατόν να υπήρχαν σε πολλά σημεία της πόλης, όπως συνέβαινε και στην Αθήνα. Εντούτοις, ίσως είναι δυνατόν να προταθεί τούτο: ο παρακείμενος βωμός, σύμφωνα με την κεραμική στο εσωτερικό του, ήταν σε χρήση ήδη από τα τέλη του 5^{ου} προχριστιανικού αιώνα. Αν και δεν μπορεί να αποκλειστεί εντελώς η σχέση του με το λατομείο, ενδεχομένως η δημιουργία του να σχετίζεται με τα γεγονότα του πολέμου ως μια προσπάθεια των ανθρώπων να βρουν παρηγοριά και ασφάλεια, πιθανότατα ένα από τα πολλά μικρά ιερά με τέτοια υπόσταση. Από την άλλη, τα πρωιμότερα ευρήματα μέσα στον θησαυρό χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} προχριστιανικού αιώνα, κάτι που σε συνδυασμό με τα ανασκαφικά δεδομένα απομακρύνει την πιθανότητα να είναι σύγχρονος με τον βωμό, καθώς τα θεμέλια του κτίσματος που ενσωματώθηκε ο θησαυρός βρίσκονται αρκετά ψηλότερα από εκείνα του βωμού.⁷¹ Επομένως, είναι πιθανότερο να μην συνυπήρξαν, αλλά ο θησαυρός να δημιουργήθηκε αφού σταμάτησε να λειτουργεί ο βωμός.

⁷⁰ Garland 1987, 110-111. Οι πρωιμότερες ενδείξεις για την ύπαρξη θρησκευτικών συλλόγων είναι στα 300 π.Χ.

⁷¹ Βλ. παραπάνω σελ. 37-38.

ΜΕΡΟΣ Β

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ – ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ανάμεσα στα ευρήματα του θησαυρού, εκτός από την κεραμική η οποία θα μελετηθεί διεξοδικά στη συνέχεια αυτού του κεφαλαίου, συλλέχθηκαν ένα πήλινο ειδώλιο, μία γυάλινη χάντρα και μια πήλινη αγνύθα, τα οποία παρουσιάζονται στην αρχή του καταλόγου. Εκτός αυτών, συλλέχθηκαν και διάφορα άλλα αντικείμενα, τα οποία δεν θα καταλογογραφηθούν για ευνόητους λόγους, αλλά θα αναφερθούν συνοπτικά, έτσι ώστε να δοθεί μια συνολική εικόνα.

1. Διάφορα Ευρήματα

Μεταξύ των μεταλλικών αντικειμένων που συλλέχθηκαν ήταν τρεις σιδερένιοι και πέντε χάλκινοι ήλοι, ένας εκ των οποίων μεγάλου μεγέθους, ένα αδιάγνωστο χάλκινο αντικείμενο, καθώς και μία μικρή μάζα χαλκού. Ακόμα, ένα μολύβδινο έλασμα, με περίπου τραπέζιου σχήματος με μήκος πλευρών από 0,15 έως 0,18μ. Το έλασμα φέρει στο κέντρο του τέσσερεις οπές σε τετράγωνη διάταξη και άλλη μία σε μία από τις άκρες. Τέλος, τρία χάλκινα νομίσματα τα οποία δυστυχώς ήταν πολύ οξειδωμένα και διαβρωμένα και έτσι δεν κατέστη δυνατό να αναγνωριστούν.

Το οργανικό υλικό, εκτός από πολυάριθμα όστρεα, αποτελείται και από έναν μεγάλο αριθμό οστών. Τα οστά προέρχονται από μικρά αγροτικά ζώα, όπως αιγοπρόβατα και χοίρους, καθώς και από σαρκοβόρα, κατά πάσα πιθανότητα σκύλους, ενώ δεν φαίνεται εκ πρώτης όψεως να είναι καμένα. Επιπλέον, δεν φαίνεται να υπάρχει ανθρωπολογικό υλικό.⁷² Δυστυχώς οι συγκεκριμένες πληροφορίες είναι ελάχιστες για να βοηθήσουν προς την κατεύθυνση οποιαδήποτε ερμηνείας του θησαυρού.

⁷² Τις πληροφορίες αναφορικά με τα οστά τις χρωστώ στην αρχαιολόγο και ζωοαρχαιολόγο Δρ. Κ. Τρανταλίδου, η οποία είχε την ευγενή καλοσύνη και διάθεση να βοηθήσει στην έρευνά μου. Δυστυχώς, ελλείψει χρόνου, δεν κατέστη δυνατή μία πλήρη μελέτη του υλικού, η οποία θα ήταν καθοριστική. Ευελπιστώ στο μέλλον να καταστεί κάτι τέτοιο δυνατό, καθώς τα κατάλοιπα ζώων, συχνό εύρημα στους αρχαιολογικούς χώρους και ειδικότερα στους χώρους λατρείας, άρρηκτα συνδεδεμένα με αυτούς, αποτελούν άμεσες μαρτυρίες της λατρευτικής δραστηριότητας ενός συγκεκριμένου χώρου. Η θυσία ενός ζώου ήταν μια σειρά πρακτικών, οι οποίες διαφοροποιούνταν ανάλογα με τον τόπο, τις συνθήκες και την περίπτωση: Ekroth 2014, 324. Αναλυτικότερα για την σημασία της ζωοαρχαιολογίας στην κατανόηση της αρχαίας ελληνικής θρησκείας βλ. Ekroth 2017, 17 σημ. 5).

2. Πήλινο ειδώλιο Αφροδίτης

Το μοναδικό ειδώλιο του συνόλου ανήκει πιθανότατα στην Αφροδίτη.⁷³ Παρόλο που δεν σώζονται το κεφάλι και τα χέρια, δεν θα πρέπει να ήταν σε έντονη κίνηση καθώς δεν δημιουργούνται ιδιαίτερα αισθητές ασυμμετρίες στην σύνθεση της μορφής. Τα χέρια δεν πρέπει να υψώνονταν πάνω από τις αρθρώσεις των ώμων, όπως αφήνει να φανεί η θέση των ιδίων των ώμων και η κλίση του κορμού προς τα εμπρός, ενώ αυτά θα πρέπει να ήταν στο ίδιο ύψος περίπου αφού οι ώμοι είναι επίσης στο ίδιο ύψος. Η μορφή φοράει έναν λεπτό χιτώνα ενώ ένα ιμάτιο είναι τυλιγμένο συμμετρικά πάνω και γύρω από τους γοφούς και δένεται μπροστά και πάνω από την ηβική χώρα. Τα ενδύματα είναι διάφανα κάτω από τα οποία διαγράφεται το γυναικείο κορμί.⁷⁴ Μοιάζει αρκετά με τον τύπο της αναδυόμενης, στον οποίο όμως η θεά συνήθως απεικονίζεται γυμνή ή ημίγυμνη.⁷⁵

3. Γυάλινη χάντρα

Το μοναδικό γυάλινο αντικείμενο της ομάδας είναι μία οφθαλμωτή κίτρινη χάντρα με τρεις σύνθετους (με έναν δακτύλιο), δίδυμους οφθαλμούς, κατασκευασμένη με την τεχνική της περιέλιξης γύρω από μετάλλινη ράβδο.⁷⁶ Χάντρες αυτού του είδους έχουν βρεθεί σε όλη την λεκάνη της Μεσογείου και χρονολογούνται από το α' μισό του 6^{ου} (ενδεχομένως και λίγο νωρίτερα τα πρώτα παραδείγματα) έως τις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ.⁷⁷ Η χάντρα του θησαυρού έχει τρία ζεύγη οφθαλμών και όχι τέσσερα που είναι και το συνηθέστερο. Γενικότερα, με την πάροδο του χρόνου οι οφθαλμοί τείνουν να αυξάνονται, όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα της Θέρμης που είναι

⁷³ Ευγνωμοσύνη χρωστώ στον Δρ. Stewart για τη βοήθεια και τις επισημάνσεις του.

⁷⁴ Για τη διάδοση του αγαλματικού τύπου της αναδυόμενης στην ελληνιστική περίοδο, καθώς και των ελεύθερων αποδόσεων και μεταπλάσεων βλ: Neumer-Pfau 1982, 157-162, 191-195, 201-214, 225-230, 232-233. Γενικότερα για την εξέλιξη του τύπου της αναδυόμενης βλ: Wardle 2010, και ιδιαίτερα 10-16, όπου συγκεντρώνεται όλη η προηγούμενη έρευνα αναφορικά με την εμφάνιση του τύπου της ημίγυμνης και γυμνής θεάς. Επίσης: *LIMC* II, λ. Aphrodite, 54-57 [A. Delivorrias].

⁷⁵ Πρότυπο για τον τύπο της αναδυόμενης Αφροδίτης θεωρείται ο ζωγραφικός πίνακας του Απελλή, του ύστερου 4^{ου} αιώνα π.Χ. στο Ασκληπιείο της Κω, στον οποίο απεικονίζεται η θεά να βγαίνει από τη θάλασσα. Για τον πίνακα βλ: Overbeck 1868, 349-351, αρ. 1847-1863, όπου είναι συγκεντρωμένες όλες οι αναφορές στις αρχαίες πηγές.

⁷⁶ Για τις χάντρες γενικά βλ: Beck 1928, για μια τυπολογική ταξινόμηση. *Corinth* XII, 287-290. Για τις οφθαλμωτές χάντρες βλ: Eisen 1916. Braun & Haeverick 1981, 99-104. Spaer 2001, 81-95. Ιγνατιάδου & Χατζηνικολάου 2002, 65-69, καθώς και 69-70 για την τεχνική της περιέλιξης γύρω από μετάλλινη ράβδο.

⁷⁷ Spaer 2001, 84.

ικανοποιητικά μελετημένα· επίσης αυξάνονται και οι δακτύλιοι γύρω από αυτούς, χωρίς αυτό να σημαίνει πως οι χάντρες με μικρό αριθμό οφθαλμών εξαφανίζονται τελείως, κάτι που καθιστά δύσκολη μια κατάταξη σε πρώιμες ή ύστερες.⁷⁸ Παρ' όλα αυτά όμως, ακολουθώντας την γενική εξέλιξη της οφθαλμωτής χάντρας, το εύρημα δεν μπορεί να τοποθετηθεί πριν από τον 5^ο αιώνα π.Χ. καθώς οι σύνθετοι, δίδυμοι οφθαλμοί δεν το καθιστούν τόσο πρώιμο, ενώ τα τρία ζεύγη αποτρέπουν από μια χρονολόγηση στον 3^ο αιώνα, όπου θα περιμέναμε μάλλον τέσσερα.

4. Πήλινο υφαντικό βάρος (Αγνύθα)⁷⁹

Τα υφαντικά βάρη, αντικείμενα αποκλειστικά του γυναικείου κόσμου, χρησίμευαν στη διατήρηση του βάρους των νημάτων του στημονιού του κατακόρυφου αργαλειού. Συνήθως είχαν πυραμιδοειδές, κωνικό ή φακοειδές σχήμα, ενώ ήταν σε χρήση από τα νεολιθικά χρόνια.⁸⁰ Μόνο ένα υφαντικό βάρος, κωνικού τύπου, βρέθηκε ανάμεσα στα ευρήματα του θησαυρού,⁸¹ το οποίο σώζεται ακέραιο. Ωστόσο, δεν μπορεί να χρονολογηθεί με ασφάλεια, καθώς η διάρκεια χρήσης των αντικειμένων αυτών μπορούσε να είναι πολύ μεγάλη.⁸² Πάντως, καθώς τα υφαντικά βάρη είχαν και συμβολικό χαρακτήρα,⁸³ μια λατρευτική χρήση δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί.

⁷⁸ Spaer 2001, 83. Για τη Θέρμη βλ.: Ιγνατιάδου & Χατζηνικολάου 2002, 69.

⁷⁹ Για τον όρο «αγνύθα», τις ελάχιστες μαρτυρίες στα κείμενα και την ασάφεια αναφορικά με το εάν είναι δηλωτικός της χρήσης του αντικειμένου ή του υλικού βλ.: Γαβαλάς 2014, 34 και σημ. 169.

⁸⁰ Αφού και ο κατακόρυφος αργαλειός ήταν επίσης σε χρήση από τα νεολιθικά έως τα ρωμαϊκά χρόνια (Τζουβάρα-Σούλη 1983, 11-12 και σημ. 5-6). Για τους τύπους των υφαντικών βαρών βλ.: Davidson & Thompson 1943, 65-94. Βλ. επίσης *Corinth* XII, όπου η τυπολογία της G. Davidson για τα κορινθιακά κωνικά υφαντικά βάρη μάλλον δεν ισχύει σύμφωνα με τα νέα ανασκαφικά δεδομένα από την ίδια θέση (Γαβαλάς 2014 και 267 σημ. 1168). Για τους διαφορετικούς τρόπους προσάρτησης στο νήμα του αργαλειού βλ.: Τζουβάρα-Σούλη 1992, 456-460. Για τα διαφορετικά αρχαιολογικά συνεννήματα (context) των υφαντικών βαρών βλ.: Miszk 2012. Γενικότερα για τις υλικές μαρτυρίες αναφορικά με την κλωστική και την υφαντική στο Αιγαίο βλ.: Γαβαλάς 2014, 43-81, όπου συγκεντρώνονται οι θέσεις εύρεσης ανά εποχή με την αντίστοιχη βιβλιογραφία. Αν και τα υφαντικά βάρη δύσκολα μπορούν να χρονολογηθούν και οι περισσότερες δημοσιεύσεις, με ελάχιστες εξαιρέσεις, αφορούν κυρίως ανασκαφικά σύνολα παρά μελέτες χρονολογημένων τυπολογικών σειρών, ωστόσο για μία σχηματική κατάταξη αναφορικά με την προτίμηση των σχημάτων ανάλογα με τις περιοχές και την εποχή βλ.: Lawall 2014, 161-166 και εικ. 8.7, 8.8, 8.9. Για το σφράγισμα των αγνύθων βλ.: ό.π., 168-170.

⁸¹ Ωστόσο, από πάνω όμως στο ίδιο ανασκαφικό τετράγωνο και στον περιβάλλοντα χώρο βρέθηκαν αρκετά.

⁸² Γαβαλάς 2014, 158-159.

⁸³ Rotroff 2013, 38-39.

5. Κεραμική

Στον κατάλογο έχουν συμπεριληφθεί όστρακα από τα οποία μπορεί να αναγνωριστεί το σχήμα του αγγείου από το οποίο προέρχονται, ή έχουν ιδιαίτερη διακόσμηση και, όσον αφορά την χρηστική κεραμική, εκτός των άλλων, όστρακα τα οποία μπορούν να τοποθετηθούν σε ένα χρονολογικό πλαίσιο, δεδομένου ότι τα σχήματα των καθημερινών αυτών αγγείων δεν μεταβάλλονταν ιδιαίτερα προϊόντος του χρόνου. Επιπλέον, όπως θα δούμε, πρόκειται για γέμισμα και η απόρριψη είχε πιθανότατα χρονολογική ομοιογένεια.

Όσον αφορά την χρονολόγηση, αυτή βασίστηκε αφενός στην τυπολογική εξέλιξη των σχημάτων και αφετέρου σε αντίστοιχα παράλληλα παραδείγματα από χρονολογημένα με ασφάλεια σύνολα. Αυτά αναζητήθηκαν κυρίως στα αττικά σχήματα κυρίως από την αρχαία Αγορά και λιγότερο από τον Κεραμεικό λόγω της γειτνίασης και της πρόδηλης σχέσης της Αθήνας με τον Πειραιά. Σε ελάχιστες περιπτώσεις αναζητήθηκαν παράλληλα και αλλού. Τέλος, το υλικό χωρίστηκε σε τέσσερις μεγάλες ομάδες: μελαμβαφή και γραπτά, αβαφή, αναθηματικά/τελετουργικά σκεύη και τέλος μαγειρικά αγγεία, μέσα στις οποίες παρουσιάζεται αλφαβητικά.⁸⁴

5.1 Μελαμβαφή και γραπτά

Τα μελαμβαφή αγγεία του θησαυρού είναι περιορισμένα στον αριθμό και αρκετά αποσπασματικά. Στα περισσότερα ο πηλός είναι καστανός ή καστανοκίτρινος και η όπτηση ανεπιτυχής. Τα σχήματα, που μπορούν να αναγνωριστούν, περιορίζονται σε κανθάρους, οινοχόες, σκύφους, άωτους σκύφους και άωτα σκυφίδια, μία λήκυθο, έναν λύχνο, καθώς και ένα πινάκιο από τελετουργική πυρά.

⁸⁴ Το πιο μεγάλο ευχαριστώ χρωστώ στην Δρ. S. Rotroff για την ανεκτίμητη βοήθειά της.

Κάνθαροι

Ο κάνθαρος γίνεται από την πρώιμη ελληνιστική περίοδο το δημοφιλέστερο αγγείο πόσης. Οι κάνθαροι **K1-K4** ανήκουν στον κλασικό τύπο, ο οποίος εμφανίζεται στο β' μισό του 4^{ου} αιώνα στην Αττική ως εξέλιξη της κύλικας-σκύφου. Χαρακτηριστικά του είναι οι κάθετες ταινιωτές λαβές με οριζόντιες αποφύσεις ενώ διακρίνονται δύο παραλλαγές, με απλό ή πλαστικό χείλος.⁸⁵

Οι κάνθαροι **K1** και **K2**, οι οποίοι σώζονται πιο ολοκληρωμένα, έχουν χαρακτηριστικά τα οποία τους τοποθετούν μάλλον στον 4^ο προχριστιανικό αιώνα. Το ύψος τους δεν ξεπερνά τα 0,10μ., το άνω μέρος του σώματος είναι σχεδόν ίσο με το κάτω και η βάση έχει τη μορφή ανεστραμμένου εχίνου. Θα πρέπει λοιπόν να τοποθετηθούν στο δ' τέταρτο του 4^{ου} ή τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια του 3^{ου} αιώνα, καθώς το πόδι και στους δύο έχει ήδη διαμορφωθεί και η απόφυση της λαβής στον **K2** είναι ελαφρώς ανασηκωμένη, χαρακτηριστικά αυτών των χρόνων. Ενδεχομένως είναι προϊόντα αττικού εργαστηρίου καθώς το σχήμα υιοθετείται από εργαστήρια εκτός Αττικής τον 3^ο αιώνα π.Χ.⁸⁶

Όσον αφορά τους κανθάρους **K3** και **K4**, από τους οποίους σώζεται μόλις μία λαβή, παρόλο που λείπουν τα στοιχεία εκείνα που θα επέτρεπαν μία ακριβή χρονολόγηση, εντούτοις, μπορεί να διακρίνει κανείς πως ανήκουν στην ίδια παραλλαγή, όπως οι δύο προηγούμενοι, αυτή με το απλό χείλος και τις οριζόντιες λαβές. Ο **K3** έχει το ίδιο μέγεθος με τους **K1** και **K2**, αφού η αποφύσεις τους έχουν περίπου τις ίδιες διαστάσεις, αλλά δεν φαίνεται να έχει κλίση προς τα πάνω. Επομένως, με κάθε επιφύλαξη, θα μπορούσε να ενταχθεί και αυτός στα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Από την άλλη, ο **K4** έχει μεγαλύτερο μέγεθος από τον **K3** και από τις λαβές των **K1** και **K2** κάτι που τον εντάσσει στον 3^ο και όχι στον 4^ο προχριστιανικό αιώνα, καθώς από τις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. παρατηρείται αύξηση του ύψους των αγγείων αυτών από 0,12 έως 0,17μ.⁸⁷

Από τον **K5** σώζεται μόνο η βάση, ενώ διακρίνεται και τμήμα από το διαμορφωμένο πόδι. Αυτός ο τύπος καλυκόσχημης βάσης με κοντό πόδι συναντάται είτε στην παραλλαγή του κανθάρου στα τέλη της κλασικής περιόδου και στις αρχές της

⁸⁵ *Agora* XXIX, 83. Γενικά για το σχήμα την χρονολόγηση και την τυπολογική εξέλιξη του «κλασικού κανθάρου» βλ.: *Agora* XII, 122-124, *Agora* XXIX, 83-89. Καλλίνη 2007, 97-98, 223, 266-277. Για την προέλευση του ονόματος ως αγγείου πόσης, η οποία αποδίδεται στον κεραμέα Κάνθαρο, βλ.: Αθήναιος *Δειπνοσοφισταί* IA, 474d. Για τις ποικίλες έννοιες που είχε ο όρος, όπως κόσμημα, λιμάνι, σκαθάρι, κτλ. βλ.: ό.π., 473d-474d και Liddell & Scott, λ. κάνθαρος. Αναλυτικότερα, για την χρήση της ονομασίας «κάνθαρος» στην αρχαιότητα και τις διαφορετικές αποδόσεις του βλ.: Καλλίνη 2007, 30-32.

⁸⁶ *Agora* XXIX, 84. Καλλίνη 2007, 269-270 και πίν. σ. 275, τύπος ΠΑ2.

⁸⁷ Καλλίνη 2007, 270.

ελληνιστικής, ο οποίος κρατά το παραδοσιακό σώμα αλλά τώρα φέρει διάφορες περίτεχνες λαβές και βάση, είτε στον κάνθαρο με ημισφαιρικό σώμα και κλειστές λαβές, τα αντίστοιχα παραδείγματα του οποίου στην Αττική χρονολογούνται στην μετάβαση από τον 4^ο αιώνα προς τον 3^ο αιώνα π.Χ., αλλά και σε κάποιες περιπτώσεις στον, μικρό με γωνιώδες σώμα, ελληνιστικό κάνθαρο.⁸⁸ Το ύψος της βάσης **K5**, θυμίζει περισσότερο παραδείγματα από τον κάνθαρο με ημισφαιρικό σώμα. Παρ' όλα αυτά, σε όποιο από τα παραπάνω σχήματα, που φέρουν την χαρακτηριστική αυτή βάση, και αν ανήκει, όλα τοποθετούνται χρονικά στο α' μισό του 3^{ου} προχριστιανικού αιώνα.⁸⁹

Ο **K6** σώζεται λιγότερο από το μισό διατηρώντας τμήμα από το χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση χείλος, την γένεση της λαβής, χωρίς όμως την βάση. Φαίνεται πως ανήκει στον τύπο του ελληνιστικού κανθάρου με το ενιαίο περίγραμμα και σχεδόν σφαιρικό σώμα και ευθύγραμμα τοιχώματα που εμφανίζεται στην Αττική στο τέλος του 4^{ου} αιώνα π.Χ. ενώ δεν ξεπερνά το 275 π.Χ. Το σωζόμενο ύψος είναι επτά εκατοστά κάτι που συνεπάγεται πως το αρχικό του μέγεθος δεν υπέρβαινε τα εννέα εκατοστά. Το σώμα, αν και ενιαίο, έχει ελαφρώς γωνιώδες περίγραμμα κάτι που το τοποθετεί στο α' τέταρτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Παρόμοιο περίγραμμα σώματος έχει και η παραλλαγή με τις αποφύσεις στις λαβές, η οποία αποτέλεσε μία μετάβαση από τον προηγούμενο στον επόμενο τύπο με το γωνιώδες περίγραμμα, χρονολογείται από το 275 έως το 260 π.Χ. και αριθμεί λίγα παραδείγματα. Ωστόσο, η γένεση των λαβών δεν μοιάζει με αυτήν του **K6**.⁹⁰ Εάν είχε διακόσμηση «Δυτικής Κλιτύος», αυτή δεν έχει σωθεί.

Ο **K7**, από τον οποίο σώζεται μόνο το κάτω μέρος, ανήκει επίσης σε έναν από τους τρεις τύπους του ελληνιστικού κανθάρου. Το γεγονός της απουσίας των λαβών καθιστά δύσκολη την ακριβή ταύτιση. Παρ' όλα αυτά, η διαμόρφωση του

⁸⁸ Για την χρονολόγηση και την τυπολογική εξέλιξη του κανθάρου με τις περίτεχνες λαβές βλ.: *Agora XXIX*, 89-91. Για παράλληλα, ό.π. αρ. 106, 109, 110, 114, πίν. 11. Μάλιστα, το σχήμα πιθανόν να έχει επηρεαστεί, όπως σημειώνει η Rotroff, από τον βοιωτικό κάνθαρο τύπου 6 των αρχών του 4^{ου} αιώνα π.Χ. λόγω της ομοιότητας της βάσης και των λαβών (Heimberg 1982, πίν. 6, αρ. 75-86. *Agora XXIX*, 90 και σημ. 26). Για τον κάνθαρο με ημισφαιρικό σώμα και κλειστές λαβές βλ.: *Agora XXIX*, 93-94. Για παράλληλα, ό.π. αρ. 141-144, πίν. 13. Καλλίνη 2007, 287-290, και πίν. σ. 289, τύπος ΠΓ2. Για τον μικρό ελληνιστικό κάνθαρο με το γωνιώδες περίγραμμα βλ.: *Agora XXIX*, 103, αρ. 230, 231, πίν. 21. Γενικά, για την προέλευση και εξέλιξη του σχήματος του ελληνιστικού κανθάρου, καθώς και για τους τρεις βασικούς του τύπους, αυτόν με το ενιαίο περίγραμμα και σχεδόν σφαιρικό σώμα, αυτόν με το γωνιώδες περίγραμμα και αυτόν με το περίγραμμα S, βλ.: *Agora XXIX*, 97-107. Καλλίνη 2007, 291-310.

⁸⁹ Μόνη εξαίρεση είναι η παραλλαγή κανθάρου, (ή σκύφου σύμφωνα με την S. Rotroff: *Agora XXIX*, 94-95), που χρονολογείται ανάμεσα στο 325 και 275 π.Χ. και αποτελεί ένα μεταβατικό στάδιο από τους κλασικούς τύπους αγγείων πόσεως στον ελληνιστικό κάνθαρο (Καλλίνη 2007, 294, ΠΔ1, 27, 28). Προφανώς, η βάση **K5** δεν ανήκει σε αυτήν την περίπτωση.

⁹⁰ *Agora XXIX*, 99-100. Καλλίνη 2007, 293. Για την σχέση του σχήματος με τον καβειρικό κάνθαρο ή σκύφο σε συνδυασμό με τα ιστορικά γεγονότα της καταστροφής της Θήβας από τον Αλέξανδρο το 335 π.Χ. και την πιθανή μετακίνηση Βοιωτών κεραμέων στην Αθήνα βλ. παραπάνω σημ. 88. *Agora XXIX*, 97-99 και αντίστοιχη βιβλιογραφία.

περιγράμματος του σωζόμενου σώματος καθώς και η μικρή σε διάμετρο βάση που φέρει αυλάκωση στο σημείο ένωσης με το σώμα, καθώς και στην επιφάνεια έδρασης, φέρνουν κοντά το αγγείο με παράλληλα από την Αγορά που χρονολογούνται γύρω στο 275 π.Χ. και ανήκουν στον ελληνιστικό κώνθαρο με ενιαίο περίγραμμα, σχεδόν σφαιρικό σώμα και ευθύγραμμα τοιχώματα.⁹¹ Η εξωτερική διαμόρφωση της βάσης όμως, με την νεύρωση-ταινία στην περιφέρειά της είναι ιδιαίτερη, ίσως και μοναδική.

Λήκυθος

Το όστρακο **Λκ1** πιθανότατα ανήκει σε λήκυθο.⁹² Πολύ πιθανόν συνανήκει με ταινιωτή λαβή από την ίδια ομάδα ευρημάτων. Η δακτυλιόσχημη βάση είναι αρκετά μικρή και υπολογίζεται πως η μεγαλύτερη διάμετρος του αγγείου θα ήταν λίγο παραπάνω από το διπλάσιο της βάσης. Το χαρακτηριστικό αυτό, καθώς και η διαμόρφωση της βάσης θυμίζει μία λήκυθο από την Αγορά, μεγαλύτερη όμως σε διαστάσεις, η οποία χρονολογείται στα 325-275 π.Χ.⁹³ Η απουσία όμως του υπόλοιπου σώματος και ιδιαίτερα του στομίου δυσχεραίνει αρκετά την ασφαλή χρονολογική τοποθέτηση.

Μπορεί στην ελληνιστική εποχή το μυροδοχείο είναι αυτό που αντικατέστησε την λήκυθο στις ταφές, η τελευταία όμως, ανάλογα με το μέγεθος, συνέχισε να κατασκευάζεται είτε για αποθήκευση, είτε για επιτραπέζια χρήση, είτε ακόμα για λατρευτική.⁹⁴

Λύχνος

Οι λύχνοι⁹⁵ εκτός από οικιακό και ταφικό αγγείο, είναι συχνό εύρημα και σε ιερά.⁹⁶ Από τον λύχνο, που βρέθηκε στον θησαυρό, δυστυχώς σώζεται μόνο το κάτω μέρος

⁹¹ *Agora XXIX*, αρ. 177, 178, πίν. 16.

⁹² Το γεγονός πως ο πυθμένας είναι ολόβαφος δεν σημαίνει πως πρόκειται για ανοιχτό σχήμα, αφού διαμόρφωσή του δεν έχει υποστεί την τελική επεξεργασία, που παρατηρείται στα ανοιχτά σχήματα, με αποτέλεσμα να είναι ορατά τα ίχνη του τροχού. Η υπόθεση να πρόκειται για μικρή οινόχνη θα πρέπει να απορριφθεί εξαιτίας του περιγράμματος του σώματος και της διαμόρφωσης της βάσης.

Γενικά για τις ληκύθους βλ.: *Agora XII*, 150-155. *Agora XXIX*, 169-171. Για το όνομα και την χρήση βλ.: Richter & Milne 1935, 14-15. Για τις ελληνιστικές ληκύθους εκτός Αττικής βλ.: Κόλλια 2006, 82, σημ. 363.

⁹³ *Agora XXIX*, αρ. 1110, εικ. 69, πίν. 81.

⁹⁴ Anderson-Stojanovic 1987, 106. *Agora XXIX*, 169. Krstic 2004, 589. Κόλλια 2006, 114 και σημ. 533.

⁹⁵ Ένα μεγάλο ευχαριστώ χρωστώ στον Δρ. Ν. Δημάκη για τις πολύτιμες συμβουλές του.

⁹⁶ Για τον όρο λύχνος βλ.: Liddell & Scott, λ. λύχνος. Για την διάκριση των λύχνων, ανάλογα με την τεχνική παραγωγής, σε τροχήλατους και σε κατασκευασμένους με μήτρα ενδεικτικά βλ.: *Kerameikos XI*, 64, 133-139 και σχετική βιβλιογραφία.

και αυτό όχι καλά, κάτι που δυσχεραίνει την ταύτιση. Εντούτοις, τα χαρακτηριστικά που μπορεί κανείς να διακρίνει, δηλαδή το σφαιρικό σώμα, τον μακρύ μυκτήρα, την μεγάλη βαριά και παχιά δισκόμορφη βάση με την έντονη κωνική απόφυση στον πυθμένα καθώς και την κοίλανση από κάτω οδηγούν στο συμπέρασμα πως ανήκει στον τύπο 25 του Howland, ο οποίος είναι ο πιο διαδεδομένος τύπος που συναντάται στην Αγορά και του οποίου οι υποκατηγορίες και οι παραλλαγές χρονολογούνται από τα μέσα του 4^{ου} έως τα μέσα του 3^{ου} αιώνα π.Χ.⁹⁷ Τα ίχνη μαύρου χρώματος στο πρόσθιο μέρος του μυκτήρα, από κάτω, ίσως αποτελεί ένδειξη πως θα ήταν μελαμβαφής. Εάν πράγματι ήταν έτσι, τότε θα πρέπει να αποκλειστούν οι τύποι 25 prime, οι οποίοι είναι αβαφείς, κάτι που ουσιαστικά όμως δεν αλλάζει την χρονολόγηση. Δυστυχώς, τα ελάχιστα εναπομείναντα στοιχεία δεν είναι αρκετά για να βρεθεί ο ακριβής τύπος και να χρονολογηθεί με ασφάλεια. Πιθανότατα, τα παχιά τοιχώματα να οδηγούν σε μία χρονολόγηση πριν το 300 π.Χ. καθώς από τότε και μετά σταδιακά μειώνονταν σε πάχος.⁹⁸ Άλλο ένα κριτήριο είναι το μέγεθος, το οποίο, στον λύχνο που εξετάζεται εδώ, είναι ακόμα σχετικά μεγάλο, αφού η διάμετρός του είναι 0,062μ. Γνωρίζοντας πως στα όψιμα παραδείγματα το μέγεθος μικραίνει⁹⁹ και κρίνοντας από αντίστοιχα παραδείγματα της Αγοράς, επιβεβαιώνεται η τοποθέτησή του στον 4^ο αιώνα π.Χ. ή τουλάχιστον στην μετάβαση προς τον 3^ο αιώνα π.Χ. Σίγουρα δεν μπορεί να τοποθετηθεί οψιμότερα μέσα στον 3^ο προχριστιανικό αιώνα, καθώς τότε η βάση αρχίζει να χάνει τον όγκο της, κυρίως από κάτω, και τα τοιχώματα έχουν γίνει πιο λεπτά, κάτι που φαίνεται και στην διαφορά βάρους μεταξύ λύχνων ίδιου μεγέθους.¹⁰⁰

Οινοχόες

Η οινοχόη **Ο1** είναι αποσπασματικά σωζόμενη και διατηρείται μόνο το άνω τμήμα της, λίγο πάνω από το μέσον της κοιλιάς. Δεν φαίνεται να είχε γραπτή διακόσμηση, αλλά ακόμα και αν είχε, αυτή δεν σώζεται. Διατηρείται περίπου το μισό από το αρχικό της μέγεθος, το οποίο θα ήταν ίσως λίγο παραπάνω από 0,16μ. Είναι μελαμβαφής και το

⁹⁷ Γενικά για τον τύπο 25 και τις υποκατηγορίες 25A, 25A prime, 25B, 25B prime, 25C prime, 25D prime και τις παραλλαγές του βλ.: *Agora* IV, 67-82. Αντίστοιχα στον Κεραμικό είναι οι τύποι RSL 4, 5, 6: *Kerameikos* XI, 26-35, 111-113, ενώ στην Κόρινθο ο τύπος VII: *Corinth* IV, II, 45-46. Ακόμα, βλ.: *Isthmia* III, 15-20. Όσον αφορά την χρονολόγηση του τύπου βλ.: *Kerameikos* XI, 26, όπου η Scheibler ανεβάζει τα πρώτα παραδείγματα του τύπου στα 380/370 π.Χ., ενώ ο Howland είχε τοποθετήσει την εισαγωγή του 25A λίγο πριν τα μέσα του 4^{ου} προχριστιανικού αιώνα δηλαδή περίπου στο 360 π.Χ. (*Agora* IV, 67).

⁹⁸ *Kerameikos* XI, 27.

⁹⁹ *Agora* IV, 73.

¹⁰⁰ *Kerameikos* XI, 27, 112.

μελανό υάλωμα καλύπτει, εκτός από το σώμα εξωτερικά, και το εσωτερικό τμήμα του στομίου και του λαιμού. Το περίγραμμα του σώματος είναι καμπύλο, συνεχές με τον κοντό, μάλλον λεπτό λαιμό έως το χείλος. Πιθανότατα είναι οινόχοη τύπου γ, ή όπως αλλιώς είναι γνωστή, χους.¹⁰¹ Λόγω του σχετικά μικρού μεγέθους της, σε σχέση με τα προηγούμενα μεγαλύτερα κλασικά παραδείγματα, θα τοποθετηθεί προς τα τέλη του 4^{ου} προχριστιανικού αιώνα αλλά όχι πολύ μετά το 300 π.Χ., λόγω των διαστάσεών της και της πολύ καλής ποιότητας του υαλώματος. Ιδιαίτερης προσοχής χρίζει το χείλος, το οποίο είναι έτσι διαμορφωμένο ώστε να σχηματίζεται ένα πολύ λεπτό και οξεία προχοή για την ροή των υγρών, μάλλον μοναδικό, καθώς δεν έχω συναντήσει κάτι παρόμοιο. Ίσως πρόκειται για πειραματισμό των ελληνιστικών χρόνων ή ακόμα και για σχήμα τοπικού εργαστηρίου.

Τα δύο όστρακα **O2** προέρχονται από το ίδιο αγγείο, πιθανότατα από το σώμα οινόχους, και φέρουν κατακόρυφες ανάγλυφες ραβδώσεις.¹⁰² Έχουν λεπτό τοίχωμα και πολύ καλής ποιότητας στιλπνό μελανό υάλωμα. Φυσικά, λόγω του εξαιρετικά αποσπασματικού χαρακτήρα, δεν είναι δυνατή η ακριβής χρονολόγηση, ωστόσο ας σημειωθεί πως σπάνια έχουμε αυτού του είδους τις ραβδώσεις σε οινόχοη μετά το 275 π.Χ. Το γεγονός πως οι ραβδώσεις έχουν καμπύλη διατομή και προσεγμένο σχήμα τοποθετεί τα όστρακα αυτά μάλλον νωρίτερα από αυτήν την χρονολογία.¹⁰³

Η **O3** έχει μικρό μέγεθος ενώ το μελανό, αποτυχημένης όπτησης, υάλωμα έχει απολεπιστεί στο μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειας. Πιθανότατα, εξαιτίας των μικρών διαστάσεων, πρόκειται για ελληνιστικό χου, του οποίου τα πρωιμότερα παραδείγματα στην Αγορά χρονολογούνται γύρω στα 325π.Χ. Ωστόσο, ο αρκετά λεπτός λαιμός καθώς και το απιόσχημο σώμα της οδηγεί σε μία χρονολόγηση στο β' τέταρτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁰⁴

¹⁰¹ Για τους χόες γενικά και την εξελικτική πορεία του σχήματος στην Αττική βλ.: *Agora* XII, 60-63. *Agora* XXIX, 125-127, όπου σημειώνεται πως η πλειοψηφία των κλασικών χόων είχαν ένα σταθερό μέγεθος αφού χρησιμοποιούνταν και ως μέτρο. (Για το όνομα καθώς και την χρήση της ως μέτρο στην κλασική περίοδο βλ.: Young 1939, 278-281. Amyx 1958, 208-209. Επίσης βλ.: Liddell & Scott, λ. χούς. Γενικότερα για τα κεραμικά μέτρα βλ.: Rotroff 2011, 699-704.). Στη συνέχεια όμως το μέγεθος του αγγείου μειώνεται και προς τα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ. εμφανίζεται ένας μικρότερος σε διαστάσεις χους, ο οποίος θα γίνει ο κανονικός ελληνιστικός χους, με ύψος από 0,10 έως 0,16 μ., χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει πως δεν υπήρχαν μικρότεροι σε μέγεθος ή μικκύλοι την κλασική εποχή.

¹⁰² Παραδείγματα ραβδωτών οινόχων/χοών βλ.: *Agora* XII, 62, και πίν. 7 αρ. 130, 131, 134, όπου σημειώνεται πως δεν συναντώνται πριν το 400 π.Χ. *Agora* XXIX, 126, και πίν. 47, αρ. 473. *Kerameikos* XVII, 176 και πίν. 105, αρ. 462.

¹⁰³ *Agora* XXIX, 126.

¹⁰⁴ *Agora* XXIX, 126. Επίσης, βλ. παραπάνω σημ. 101.

Άωτοι Σκύφοι και Σκυφίδια (bowl)

Το ανοιχτό άωτο αγγείο (bowl) γίνεται χαρακτηριστικό σχήμα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. και κυρίως της ελληνιστικής περιόδου. Διακρίνεται σε δύο βασικά σχήματα: με εξωστρεφές και εσωστρεφές χείλος (echinus bowl) αντίστοιχα. Και τα δύο έχουν διάφορες παραλλαγές, όσον αφορά το μέγεθος, την διαμόρφωση της βάσης, το βάθος του σώματος, το υάλωμα και την διακόσμηση στον πυθμένα.¹⁰⁵

Ο μελαμβαφής άωτος σκύφος Σ1, από τον οποίο σώζεται μόνο ένα τμήμα της βάσης, φέρει το μονόγραμμα Ν στην κάτω πλευρά του σώματος. Πιθανόν να είναι το αρχικό του ονόματος του ιδιοκτήτη, κάτι που συμβαίνει συχνά, όπως για παράδειγμα στο άωτο σκυφίδιο από την Αγορά όπου αναγράφεται και το όνομα του ιδιοκτήτη Νικολάου καθώς και το μονόγραμμα Ν.¹⁰⁶ Στον πυθμένα φέρει επάλληλες σειρές κυλιστής ακιδωτής διακόσμησης rouletteing και εμπιέστης με ακτινωτά τοποθετημένα ανθέμια, ενωμένα με διασταυρούμενα εγχάρακτα ημικύκλια. Το αγγείο σώζεται αρκετά αποσπασματικά πράγμα που δυσχεραίνει την ένταξή του σε ένα χρονολογικό πλαίσιο καθώς δεν είναι δυνατόν να ανασυσταθεί το σχήμα. Πιθανόν πρόκειται για έναν από τους δύο κλασικούς τύπους του άωτου σκύφου, με εξωστρεφές και εσωστρεφές χείλος αντίστοιχα, καθώς οι ελληνιστικοί αντίστοιχοι σπάνια φέρουν εμπιέστη διακόσμηση. Μετά 300 π.Χ. περίπου, και στους δύο τύπους, σταματούν να εμφανίζονται τα εγχάρακτα τόξα που ενώνουν έναν αριθμό ανθεμίων, ενώ η εξηρημένη ταινία στο σημείο ένωσης του σώματος με τη βάση γίνεται αυλάκωση ή εξαφανίζεται. Επιπλέον, η μαστοειδής απόφυση, η εξηρημένη επιφάνεια έδρασης και το καμπύλο, γεμάτο περίγραμμα της βάσης τοποθετούν το αγγείο πιθανόν στο δ' τέταρτο του 4^{ου}

¹⁰⁵ Για τον τύπο με το εξωστρεφές χείλος, καθώς και μία παραλλαγή με κάθετα τοιχώματα (ο οποίος όμως είναι υστερότερος, αρκετά σπάνιος και θεωρείται εξωτερική επιρροή, τουλάχιστον στην Αθήνα) βλ.: *Agora* XII, 128-130. *Agora* XXIX, 156-161, όπου διαγράφεται η εξελικτική πορεία του σχήματος, συγκεκριμένα η κλασική, η ελληνιστική και η ημιβαφής παραλλαγή. Ο τύπος με το εσωστρεφές χείλος (echinus bowl) διακρίνεται, ανάλογα με το σχήμα του σώματός του, σε αβαθές και βαθύ. Το αβαθές σώμα, λίγο πρωιμότερο από το άλλο, κυριαρχεί τον 4^ο αιώνα π.Χ. και αντικαταστάθηκε στο β' μισό του 3^ο αιώνα π.Χ. από τον βαθύτερο τύπο. Για τον αβαθή, ο οποίος διακρίνεται σε κλασική και ελληνιστική παραλλαγή, και τον βαθύ τύπο βλ.: *Agora* XXIX, 161-164. Για την ονομασία «άωτος σκύφος», η οποία είναι συμβατική βλ.: Ανδρόνικος 1961, 36. Παντερμαλής 1972, 160. Δρούγου-Τουράτσογλου 1998, 129. Αναφορικά με την χρήση, πειστικότερη φαίνεται η άποψη του Μ. Ανδρόνικου, πως πρόκειται για οικιακά σκεύη κοινής χρήσης για βρώση και για πόση (Ανδρόνικος 1961, 36). Ακόμα βλ.: *Agora* XII, 128, όπου αναφέρεται πως αρχικά ο σκύφος με το εξωστρεφές χείλος χρησιμοποιούνταν μόνο για φαγητό. *Agora* XXIX, 158, 161 και σημ. 44, όπου οι άωτοι σκύφοι με το εξωστρεφές και εσωστρεφές χείλος θεωρούνται πως χρησιμοποιούνταν για φαγητό και όχι για υγρά. Για τον αντίλογο βλ. ό.π. 161, σημ. 55.

¹⁰⁶ *Agora* XXI, 27, 46, αρ. F245. Για επιγραφές σε οικιακά και προσωπικά αντικείμενα ενδεικτικά βλ.: Guarducci 2010, 422-443. Για εγχάρακτες επιγραφές ιδιοκτητών σε αγγεία βλ.: *Agora* XXI, 11-28. Παραδείγματα αγγείων με το μονόγραμμα Ν: *Agora* XII, 278, αρ. 600, εικ. 22, πίν. 26. *Agora* XXIX, 340, αρ. 991, εικ. 62. P 33244. *Kerameikos* XVII, 151, 228, αρ. 306, 980, εικ. 36, 45, πίν. 84, 141.

αιώνα π.Χ.¹⁰⁷ Το ερυθρό χρώμα στον πυθμένα και στο κάτω μέρος του σώματος είναι αποτέλεσμα της στίβαξης εντός του κλιβάνου των αγγείων το ένα μέσα στο άλλο.¹⁰⁸ Φέρει ίχνη καύσης και στα σπασίματα, κάτι που συνεπάγεται την καύση μετά τη θραύση του. Το αγγείο θα μπορούσε να είναι αττικό.

Το ίδιο αποσπασματικά σώζεται το αγγείο **Σ2**, το οποίο στα γενικά χαρακτηριστικά του μοιάζει με το προηγούμενο. Η επιφάνεια έδρασης είναι εξηρημένη, το περίγραμμα της βάσης είναι καμπύλο και γεμάτο, φέρει μαστοειδή απόφυση και εξηρημένη ταινία στο σημείο ένωσης του σώματος με τη βάση. Ακόμα, φέρει κυλιστή ακιδωτή διακόσμηση *rouletting*. Ενδεχομένως, πρόκειται επίσης για έναν από τους δύο τύπους του κλασικού άωτου σκύφου. Όλα τα παραπάνω, καθώς και η καμπύλη στο κάτω μέρος του αγγείου η οποία συνεχίζει και ενώνεται με τα εσωτερικά τοιχώματα της βάσης, χωρίς να διακόπτεται, δημιουργώντας τόξα, τοποθετούν και αυτόν στο δ' τέταρτο του 4^{ου} αιώνα π.Χ. το αγγείο, όπως και το προηγούμενο θα μπορούσε να είναι αττικό.

Από το αγγείο **Σ3** διατηρείται μόνο το μεγαλύτερο μέρος της βάσης. Δεν δύναται να ανασυσταθεί στο σχήμα. Το υάλωμα είναι σχετικά στιλπνό. Η αυλάκωση στην επιφάνεια έδρασης, τα παχιά, ελαφρώς καμπύλα εξωτερικά τοιχώματα της βάσης και η συνεχόμενη καμπύλη στο κάτω μέρος του αγγείου έως τα εσωτερικά τοιχώματά της, τοποθετούν το αγγείο στα τέλη του 4^{ου} ή στις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ.

Αναφορικά με τους **Σ4** και **Σ5**, από τους οποίους σώζεται μόνο ένα τμήμα από τη βάση, δεν είναι δυνατόν να αποκατασταθεί το σχήμα τους. Ωστόσο, η αυλάκωση στην επιφάνεια έδρασης και στους δύο, η συνεχόμενη καμπύλη που διαγράφεται στο κάτω τμήμα τους, η οποία δεν επιτρέπει την διαμόρφωση γωνίας με τα τοιχώματα της βάσης εσωτερικά, καθώς και η μαστοειδής απόφυση στο **Σ5** τοποθετούν τα δύο αγγεία στα τέλη του 4^{ου} με αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.

Από το **Σ6** σώζεται μόνο η βάση, η οποία από κάτω είναι αβαφής, ενώ στο εξωτερικό της τμήμα υπάρχει μαύρο υάλωμα. Έχει εφαρμοστεί η τεχνική της εμφάνισης με αραιό καστανομέλανο χρώμα.¹⁰⁹ Παρόλο όμως που έχει προτιμηθεί μία

¹⁰⁷ *Agora XXIX*, 37, και παραπάνω σημ. 105.

¹⁰⁸ Για αυτόν τον τρόπο τοποθέτησης αγγείων μέσα στον κλίβανο, ενδεικτικά, βλ.: Scheibler 2010, 126.

¹⁰⁹ Για την τεχνική της εμφάνισης βλ.: Schrieber 1986, 143-148, όπου διαγράφονται οι τρεις διαφορετικοί τρόποι, η απλή βύθιση, η διπλή βύθιση και η αλληλοεπικάλυψη. Στο αγγείο Σ6 προφανώς εφαρμόστηκε ο δεύτερος τρόπος, δηλαδή η διπλή βύθιση, η οποία προτιμούνταν στα ανοιχτά σχήματα, έτσι ώστε να επιτευχθεί η κάλυψη στο εσωτερικό τους, το οποίο με την πρώτη βύθιση έμενε άβαφο λόγω του αέρα που είχε εγκλωβιστεί. Κατά την άνοδο του αγγείου ο αέρας εξαφανιζόταν αναγκάζοντας το υάλωμα να εισχωρήσει, ενώ η επαναβύθιση γινόταν αστραπιαία χωρίς να προλάβει να ανέβει ολόκληρο το αγγείο πάνω από την στάθμη του υαλώματος εμποδίζοντας έτσι τον εγκλωβισμό ξανά του αέρα στο

γρήγορη και πρόχειρη τεχνική, εντούτοις το σχήμα της βάσης φαίνεται αρκετά προσεγμένο. Η ελαφριά κοίλανση από κάτω καθώς και η συνέχεια αυτής με τα εσωτερικά τοιχώματα της βάσης όπως και η μαστοειδής απόφυση χρονολογούν το αγγείο όχι αργότερα από τον πρώιμο 3^ο αιώνα π.Χ. Το γεγονός της χρήσης της τεχνικής της εμβάπτισης ίσως δηλώνει πως το αγγείο προοριζόταν για προσφορές εξαιτίας της ανάγκης για γρήγορη παραγωγή.

Το αγγείο **Σ7**, το οποίο μάλιστα συγκολλήθηκε από δύο όστρακα που ανήκαν σε δύο διαφορετικές ανασκαφικές ομάδες, την 591 και την 593, σώζεται τόσο ώστε να φαίνεται πως ανήκει στον βαθύ τύπο άωτου σκύφου, δηλαδή αυτόν με το εσωστρεφές χείλος. Ο τύπος αυτός σπάνια συναντάται πριν το 300 π.Χ. άρα και το αγγείο δεν μπορεί να τοποθετηθεί νωρίτερα. Η στρογγυλεμένη επιφάνεια έδρασης και ηγωνιώδης απόφυση κατεβάζει την χρονολόγηση στο β' τέταρτο του 3^{ου} αιώνα και ίσως και αργότερα, όπως επίσης τα ίσια εξωτερικά τοιχώματα της βάσης και η γωνία που σχηματίζεται εσωτερικά αυτών με το κάτω μέρος του αγγείου. Πάντως, πιθανόν δεν μπορεί να τοποθετηθεί αργότερα από το 250 π.Χ. εξαιτίας του στιλπνού μελανού υαλώματος.¹¹⁰

Το αγγείο **Σ8** σώζεται αρκετά ώστε να μπορεί να ανασυσταθεί το προφίλ του. Ανήκει στον βαθύ τύπο άωτου σκύφου με το εσωστρεφές χείλος. Το ψηλό σημείο της μεγαλύτερης διαμέτρου του σχήματος, η επίπεδη επιφάνεια έδρασης και το ίδιο περίγραμμα της βάσης είναι στοιχεία που συνηγορούν σε μία χρονολόγηση μετά το β' τέταρτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Ωστόσο, δεν μπορεί να τοποθετηθεί μετά το 200 π.Χ. καθώς τα τοιχώματά του είναι λεπτά και διατηρούν ακόμα την καμπύλωση χωρίς να στρέφεται απότομα το χείλος.¹¹¹ Ένα παρόμοιο αγγείο, σε σχήμα και διαστάσεις, από την αρχαία Αγορά τοποθετείται στα 250-200 π.Χ., χρονολόγηση η οποία υιοθετήθηκε και για το αγγείο της ομάδας.

Το αγγείο **Σ9** μοιάζει με το προηγούμενο αλλά σώζεται αρκετά αποσπασματικά. Είναι μεγαλύτερο, με την διάμετρό χείλους να είναι περίπου 0,2 μ.¹¹² Ανήκει και αυτό στον τύπο με το εσωστρεφές χείλος ενώ το περίγραμμά του είναι

εσωτερικό και επιτυγχάνοντας την κάλυψη. Η τεχνική της εμβάπτισης εξασφάλιζε την γρήγορη παραγωγή αγγείων.

¹¹⁰ *Agora XXIX*, 11.

¹¹¹ *Agora XXIX*, 163. Στην Κόρινθο σημαντικό στοιχείο χρονολόγησης είναι η μείωση της διαμέτρου της βάσης (*Corinth VII*, III, 30-31), αλλά εδώ δεν θα συνυπολογιστεί ως στοιχείο καθώς δεν βοηθάει στη χρονολόγηση των αττικών αγγείων (ενδεχομένως και άλλων περιοχών), η εξελικτική πορεία των οποίων επιλέχτηκε ως σημείο αναφοράς για το συγκεκριμένο σχήμα.

¹¹² Η διάμετρος του συγκεκριμένου αγγείου, το οποίο σώζεται αρκετά αποσπασματικά, υπολογίστηκε με τη βοήθεια διαβήτη. Το ίδιο έγινε και σε άλλες αντίστοιχες περιπτώσεις.

καμπυλωτό με λεπτά τοιχώματα και με τη μέγιστη διάμετρο να είναι ψηλά. Οπότε πιθανότατα τοποθετείται, σε αναλογία με το προηγούμενο, στα 250-200 π.Χ. Σε αυτό συνηγορεί και το θαμπό μελανό υάλωμα, το οποίο είναι συχνότερο τον 3^ο και 2^ο αιώνα π.Χ.¹¹³

Στην ίδια κατηγορία αγγείων εντάσσονται και τα άωτα σκυφίδια, τα οποία όπως και οι μεγαλύτεροι σκύφοι, γνώρισαν ιδιαίτερη διάδοση από τον 4^ο αιώνα π.Χ. και καθ' όλη τη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων.¹¹⁴ Διακρίνονται και αυτά στις δύο παραλλαγές, όπως και ο μεγαλύτερος άωτος σκύφος, με εξωστρεφές και εσωστρεφές χείλος, κάτι που δεν αποτελεί στοιχείο χρονολόγησης, καθώς έχουν παράλληλη σχεδόν εμφάνιση.¹¹⁵ Ωστόσο, ακολουθώντας κάποιες γενικές μορφολογικές ιδιαιτερότητες θα γίνει προσπάθεια για μία, έστω επισφαλή, ένταξη σε ένα σαφές χρονικό πλαίσιο.

Το σκυφίδιο **Σ10** σώζεται αρκετά, ώστε να μπορεί να ανασυσταθεί το σχήμα του. Πρόκειται για έναν μικρό άωτο σκύφο με εσωστρεφές χείλος. Παρόμοια σκυφίδια έχουν βρεθεί στην Κόρινθο και θεωρούνται εισαγωγή από την Αττική.¹¹⁶ Η αυλάκωση στην επιφάνεια έδρασης, η μαστοειδής απόφυση και η συνεχής καμπύλη, που διαμορφώνεται στο κάτω τμήμα, με τα εσωτερικά τοιχώματα της βάσης είναι παράγοντες που τοποθετούν το σκυφίδιο όχι αργότερα από τον πρώιμο 3^ο προχριστιανικό αιώνα. Το όστρακο από σκυφίδιο **Σ11**, αν και μοιάζει αρκετά με το προηγούμενο, εξαιτίας του έντονα αποσπασματικού του χαρακτήρα δεν μπορεί να τοποθετηθεί σε κάποιο χρονολογικό πλαίσιο.

Το **Σ12** ανήκει στον αβαθή ελληνιστικό τύπο, ο οποίος εμφανίζεται λίγο πριν το 300 π.Χ., με την ελαφρώς κοίλη επιφάνεια κάτω από τη δακτυλιόσχημη βάση, χωρίς μαστοειδή απόφυση, με λεπτά τοιχώματα και δεν ξεπερνά το 250 π.Χ.

Γραπτά όστρακα

Το **Οστ1**, το μοναδικό ερυθρόμορφο όστρακο του συνόλου της κεραμικής, ανήκει σε κλειστό αγγείο, ενδεχομένως οινοχόη ή αμφορέα, και προέρχεται από το χαμηλότερο σημείο της κοιλιάς του αγγείου προς τη βάση, καθώς σώζεται τμήμα παραλλαγής της ακτινωτής διακόσμησης. Η παράσταση δεν σώζεται αρκετά ώστε να είναι ευδιάκριτη.

¹¹³ Βλ. παραπάνω σημ. 110.

¹¹⁴ Thomson 1934, 435-437. Ανδρόνικος 1961, 36. *Agora* XII, 131.

¹¹⁵ Δρούγου-Τουράτσογλου 1998, 129-130. Εγγλέζου 2005, 257. Για στο σχήμα γενικά βλ: *Agora* XII, 132-138. *Agora* XXIX, 165-168.

¹¹⁶ *ASCSA*. Net: C 1953 247, C 2003 55.

Στο δεξί τμήμα πιθανόν γυναικεία μορφή λόγω του μακρύ χιτώνα που διακρίνεται. Δυσδιάκριτο τι απεικονίζεται στο κέντρο, ενώ στα αριστερά, ένα είδος κατασκευής, που σώζεται αποσπασματικά, θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως βωμός, η άκρη του οποίου μοιάζει με το άνω τμήμα του βωμού που απεικονίζεται πάνω από μία εκ των δύο λαβών ενός καλυκωτού κρατήρα, που βρίσκεται στην Βιέννη.¹¹⁷

Το όστρακο **Οστ2** προέρχεται από μεγάλο, ανοιχτό αγγείο. Στην εσωτερική πλευρά επετεύχθη μελανό στιλπνό υάλωμα. Ωστόσο, στην εξωτερική πλευρά η όπτηση είναι αποτυχημένη με αποτέλεσμα το υάλωμα να έχει καστανή απόχρωση. Ακόμη, η όπτηση δεν έφτασε μέχρι τον πυρήνα των τοιχωμάτων, όπως φαίνεται από τις χρωματικές διαφοροποιήσεις που αυτός παρουσιάζει. Στην εξωτερική πλευρά, διακρίνονται ίχνη τμήματος στεφάνου ελιάς με επίθετο λευκό χρώμα, το οποίο έχει απολεπιστεί σε κάποια σημεία, στικτό ρόδακα, καθώς και διάφορες στιγμές. Το κλαδί ελιάς είναι από τα πιο συνηθισμένα μοτίβα της διακόσμησης της «Δυτικής Κλιτύος» όπως επίσης και ο ρόδακας, ο οποίος είναι από τα βασικότερα συμπληρωματικά κοσμήματα.¹¹⁸ Το αγγείο, από το οποίο προέρχεται το όστρακο, θα ήταν αρκετά καλής ποιότητας κρίνοντας από το στιλπνό μελανό υάλωμα εσωτερικά, παρότι εξωτερικά υπήρξε αστοχία στην όπτηση, καθώς και από τα λεπτοκαμωμένα και καλοσχηματισμένα, όσο μπορεί κανείς να διακρίνει, διακοσμητικά μοτίβα, όπως το στεφάνι ελιάς. Το γεγονός αυτό καθιστά το αγγείο αρκετά πρώιμο, αφού το στιλπνό μελανό υάλωμα παρατηρείται στον 4^ο αιώνα π.Χ. και σπάνια αργότερα.¹¹⁹ Τα θαμπά, γκριζόμαυρα ίχνη, που διακρίνονται σε διάφορα σημεία της επιφάνειας, μπορεί να οφείλονται σε επιχρύσωση ή επικασσιτέρωση του αγγείου, η οποία έχει εντελώς απολεπιστεί.¹²⁰

¹¹⁷ Ερυθρόμορφος καλυκωτός κρατήρας, 400-375 π.Χ., Βιέννη, Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης 2028. CVA: Wien, Kunsthistorisches Museum 3, 14, πίν. 110, αρ. 3. BAPD 578.

¹¹⁸ *Agora* XXIX, 49, 50. Εγγλέζου 2005, 322 και σημ. 26. Ενδεικτικά, για την διακόσμηση της «Δυτικής Κλιτύος», χαρακτηριστική διακόσμηση της ελληνιστικής εποχής, η οποία διαδόθηκε σε διάφορα σημεία του ελληνικού κόσμου και έγινε αντικείμενο τοπικής παραγωγής στα περισσότερα σημαντικά οικονομικά κέντρα, βλ.: *Corinth* VII, III, 19-26, για την Κόρινθο. Πατσιαδά 1990, 105-210, για την Ρόδο. Rotroff 1991, 59-102. *Agora* XXIX, 38-71, για την Αθήνα. Δρούγου & Τουράτσογλου 1998, 161-63, για την περιοχή της Βέροιας. Εγγλέζου 2005, 318-350, για την Κρήτη. Για επιπλέον θέσεις βλ.: *Agora* XXIX, 39, σημ. 12. Αναφορικά με την προέλευση και καθιέρωση του όρου «Δυτικής Κλιτύος», καθώς και για την καταγωγή της τεχνοτροπίας βλ.: *Agora* XXIX, 38-43.

¹¹⁹ *Agora* XXIX, 11.

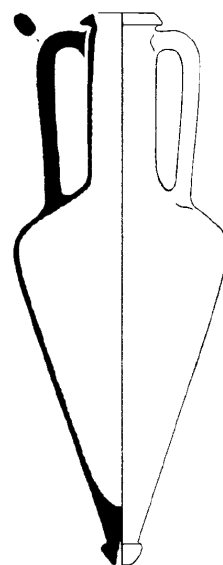
¹²⁰ Τα χαρακτηριστικά της διακόσμησης της «Δυτικής Κλιτύος», δηλαδή η χρήση λευκού επίθετου αραιωμένου πηλού πάνω στην μελαμβαφή επιφάνεια σε συνδυασμό με την χρήση εγχάραξης για την απόδοση των θεμάτων, παρατηρούνται και στην επιχρυσωμένη τεχνική, από την οποία κατά πάσα πιθανότητα προέρχεται η διακόσμηση «Δυτικής Κλιτύος» (Πατσιαδά 1990, 106. Rotroff 1991, 60. *Agora* XXIX, 41-42). Τα επιχρυσωμένα αγγεία του 4ου αιώνα π.Χ. ήταν διακοσμημένα με λεπτή στρώση πηλού, η οποία χρησίμευε ως βάση για την τοποθέτηση του χρυσού, ο οποίος όμως ήταν εξίτηλος με αποτέλεσμα την εύκολη απολέπισή του. Άλλωστε τα τεχνικά βασικά χαρακτηριστικά της

5.2 Αβαφής Κεραμική

Αμφορείς

Το εμπορικό και μεταφορικό αυτό σκεύος αντιπροσωπεύεται εδώ από πολλά και διαφορετικά είδη, καθώς το εσωτερικό του θησαυρού ήταν πλούσιο σε όστρακα εμπορικών κυρίως αμφορέων, τα περισσότερα αδιάγνωστα δυστυχώς. Τα όστρακα που προέρχονται από έμβολα ή λαβές φανερώνουν πως οι αμφορείς του συνόλου δεν αποτελούν μία ομοιογενή ομάδα αλλά είναι διαφορετικοί μεταξύ τους, πιθανότατα διαφορετικής προέλευσης ή ακόμα και χρονολόγησης. Καθώς στην μελέτη αυτή δεν συμπεριλήφθηκαν παρά μόνο οι ενσφράγιστοι αμφορείς, οι οποίοι εκπροσωπούνται από τρεις λαβές, θα ήταν ενδιαφέρον όλα τα όστρακα των αμφορέων που βρέθηκαν στην θέση Ευαγγελίστρια να αποτελέσουν, ως σύνολο, αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης, έτσι ώστε να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με τις εμπορικές σχέσεις και ανταλλαγές. Όπως παρατηρεί ο κ. Φίλης, τα αποτελέσματα σε πολλές περιπτώσεις ανασκαφών είναι παραπλανητικά, αφού, εκτός από τις γνωστές ομάδες ενσφράγιστων αμφορέων, δεν δίνεται ιδιαίτερη βάση ούτε στις μικρές ομάδες αμφορέων με σφραγίσματα ούτε στα πολυάριθμα όστρακα σωμάτων αμφορέων.¹²¹

Η πρώτη ενσφράγιστη λαβή **A1** προέρχεται από τη Ρόδο και ανήκει σε «πρωτοροδιακό» αμφορέα, του οποίου χαρακτηριστικά γνωρίσματα είναι το μανιταρόσχημο χείλος, ο υψηλός λαιμός, το κωνικό σώμα, το κολουροκωνικό κομβίο και χρονολογείται στην περίοδο Ια, από το σφράγισμα, ανήκει δηλαδή στους πρωιμότερους ροδιακούς αμφορείς.¹²² Το

Εικ. πρωτοροδιακός αμφορέας (από: Monachon 2005, 73).

επιχρυσωμένης διακόσμησης είναι κοινά με αυτά της «Δυτικής Κλιτύος», όπως επίσης σχεδόν όλα τα διακοσμητικά της μοτίβα. Για την επιχρυσωμένη τεχνική, ενδεικτικά, βλ.: Korcke 1964, 22-84. Αν και, όπως επισημαίνεται από την Rotroff, ίσως θα ήταν σωστότερο οι δύο αυτές τεχνικές να θεωρηθούν ως δύο φάσεις της Αττικής τεχνικής επίθετου πηλού (*Agora* XXIX, 42). Ακόμα βλ.: Τιβέριος 1996, 46, ο οποίος σημειώνει πως η αρχή της ομάδας των αγγείων «Δυτικής Κλιτύος» απαντάται στον Κεραμικό στα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ., με την διαφορά πως ο πρόσθετος πηλός είναι επιχρυσωμένος. Η τεχνική της επιχρυσώσης, μάλιστα, έχει εφαρμοστεί και στην ερυθρόμορφη κεραμική του 5^{ου} αιώνα π.Χ. (Korcke 1964, 58-59. Cohen 2006, 108-112).

Για την επικασσιτέρωση βλ.: Kotitsa & υπόλ. 2002, 163-170. Κωτίτσα 2012, 112-124.

¹²¹ Φίλης 2012, 80.

¹²² Για τη χρονολόγηση των ροδιακών αμφορέων βλ.: Finkielsztein 2001: I: 304-235 π.Χ. II: 234-199 π.Χ. III: 198-161 π.Χ. IV: 160-146 π.Χ. V: 146-108 π.Χ. VI: 107-88/86 π.Χ. VII: 85 π.Χ.-εποχή Αυγούστου. Ειδικότερα βλ. Monachon 2005, 71-72, όπου οι πρωιμότεροι ροδιακοί αμφορείς

κυκλικό σφράγισμα φέρει την επιγραφή **ΛΑ**, η οποία φαίνεται πως αντιστοιχεί στην δίστιχη επιγραφή TI/MAP και βρίσκεται στη γωνία της λαβής, ενώ η σύντμηση έχει αποδοθεί συγχρόνως και σε όνομα επωνύμου και σε κατασκευαστή της περιόδου Ια.¹²³

Η επόμενη ενσφράγιστη λαβή **A2** ανήκει σε αμφορέα από τη Θάσο. Το σχήμα του σφραγίσματος είναι ορθογώνιο, με επιγραφή συνεχή, ες ευθύ, στην περιφέρειά του και περιλαμβάνει ολογράφως το εθνικό «Θασίων» και το όνομα «Πυθίων», ένα ανθέμιο, το μονόγραμμα **Π** και χρονολογείται στην VI περίοδο.¹²⁴ Το όνομα Πυθίων, αρκετά δημοφιλές στη Θάσο, είναι από τα πιο συχνά ονόματα επωνύμων, που συναντώνται στα θασιακά σφραγίσματα. Στην περίοδο VI, η οποία καλύπτει τα έτη από το 292 έως το 274 π.Χ., υπάρχουν τρεις επώνυμοι με το ίδιο όνομα. Ο συγκεκριμένος, ο οποίος ξεχωρίζει από το μονόγραμμα **Π**, πιθανόν πατρώνυμο, είναι ο «Πυθίων III».¹²⁵

κατατάσσονται στην υποκατηγορία Ια. Επίσης, βλ. Monachon 2005, 69-71 και σημ. 2-12, Πανάγου 2010, Α: 356-357 και σημ. 985-989, όπου σχολιάζεται και παρατίθεται αναλυτικά η εξέλιξη της βιβλιογραφίας αναφορικά με τη χρονολόγηση των ροδιακών σφραγισμάτων. Για την τυπολογία των ροδιακών αμφορέων βλ. το υπό έκδοση: *Οι εμπορικοί αμφορείς της Ρόδου* των Σέρογλου και Παλαμιδά. Για τα προϊόντα που εξήγαγε η Ρόδος, βλ.: Πανάγου 2010, Α: 345-347. Ό.π. 2010, Β: 56-60. Οι ροδιακοί αμφορείς κατέχουν το υψηλότερο ποσοστό σφράγισης και μπορεί κανείς να παρακολουθήσει την εξέλιξη του σχήματος έως τον 2ο αιώνα μ.Χ., αν και το εμπόριό τους στο Αιγαίο ελαττώνεται μετά το 166 π.Χ. έναντι των κνιδιακών (Πανάγου 2010, Α: 348, 355, 358. Ιδιαίτερα για την Αθήνα και την πληθώρα των αμφορέων της Κνίδου κατά το β' μισό του 2^{ου} αιώνα π.Χ. βλ.: ό.π., 225).

¹²³ Σέρογλου 2012, 325 και σημ. 39, όπου βρίσκεται συγκεντρωμένη η βιβλιογραφία για τις περιπτώσεις που η σύντμηση ανήκει σε επώνυμο, και σημ. 40-42, για τις περιπτώσεις που ανήκει σε κατασκευαστή. Ακόμα, βλ.: Πανάγου 2010, Β: 188, 201, όπου παρατίθεται πίνακας ονομάτων, επωνύμων και κατασκευαστών της Ρόδου αντίστοιχα, και διαπιστώνεται πως η συγκεκριμένη σύντμηση θα μπορούσε να αποδοθεί και σε ονόματα που χρονολογούνται σε πιο ύστερη περίοδο. Όπως σημειώνει η Σέρογλου (2012, 325 σημ. 42): «το Τιμαρ(...) μπορεί να αποδίδει πληθώρα ροδιακών ονομάτων που μαρτυρούνται στη Ρόδο». Ωστόσο, το σφράγισμα που μελετάται εδώ θα τοποθετηθεί μάλλον στην περίοδο Ια, καθώς προσομοιάζει αρκετά με εκείνο από τη Σαλαμίνα της Κύπρου (Calvet 1972, 18, αρ. 17), εκείνο από το ναυάγιο της Κυρήνειας (Monachon 2005, 73, εικ. 3 και Lawall 2011, 676), και εκείνο από το Ισείον της Ρόδου (Σέρογλου 2012 και εικ. 2), ιδιαίτερα στο στιλ της γραμματοσειράς. Άλλο ένα στοιχείο είναι το γεγονός πως η σύντμηση ως γραμματικό φαινόμενο παρατηρείται κυρίως κατά την πρόιμη περίοδο (Σέρογλου 2012, 324 και σημ. 32).

¹²⁴ *Agora XXXVII*, 151, αρ. 242. Σύμφωνα με την παλαιότερη έρευνα, το σφράγισμα ανήκει στα σφραγίσματα «νέου τύπου», στα οποία αναγραφόταν μόνο ένα όνομα, αυτό του επωνύμου, και ένα εθνικό. Για την πρώτη φορά που έγινε διάκριση σε παλιό και νέο τύπο βλ.: Grace 1946, 31-38. Για το σύστημα των θασιακών σφραγισμάτων βλ.: Πανάγου 2010, Α: 156-164. *Agora XXXVII*, 7-16, στο οποίο ο όμως Τζοchev κρίνει το σύστημα διάκρισης σε παλιό και νέο τύπο ως υπεραπλουστευμένο αφού δεν καλύπτει όλες τις διαφορετικές ερμηνείες των πληροφοριών που παρέχουν τα σφραγίσματα. Παρόλα αυτά, σημειώνει πως δεν θα μπορούσε να εγκαταλειφθεί εντελώς, καθώς σε γενικές γραμμές είναι βολικό στις περιπτώσεις των σφραγισμάτων με ή χωρίς όνομα κατασκευαστή, καθώς επίσης διευκολύνει σε μια αρχική κατάταξη σφραγισμάτων με δύο ονόματα, αφού στην πλειοψηφία τους είναι πρωιμότερα εκείνων στα οποία αναγράφεται μόνο ένα. Ωστόσο, στις σελ. 17-19 και πίν. 1, προτείνει μία πιο ολοκληρωμένη κατάταξη των σφραγισμάτων συνδυάζοντας την μεγάλη ποικιλία τους και τις περιόδους στις οποίες χρησιμοποιούνταν. Στην μελέτη αυτή θα κρατήσουμε αυτήν την κατάταξη, δηλαδή την διάκριση σε δεκατρείς περιόδους: I: 391-365 π.Χ., II: 364-338 π.Χ., III: 337-325 π.Χ., IV: 324-304 π.Χ., V: 303-293 π.Χ., VI: 292-274 π.Χ., VII: 273-256 π.Χ., VIII: 255-242 π.Χ., IX: 241-227 π.Χ., X: 226-208 π.Χ., XI: 207-198 π.Χ., XII: 197-172 π.Χ., XIII: 172 κ.ε. Βλ. επίσης σελ. 79-84, για έναν αναλυτικότερο σχολιασμό των δεκατριών περιόδων.

¹²⁵ *Agora XXXVII*, 77, όπου παρέχονται στοιχεία και για τους εννέα επώνυμους με αυτό το όνομα. Για τις περιόδους βλ. ό.π., 81-82 και παραπάνω σημ. 124. Για τα προϊόντα που εξήγαγε η Θάσος, βλ.:

Στην τρίτη ενσφράγιστη λαβή **A3** διακρίνεται ένα μικρό κυκλικό σφράγισμα, ένα μονόγραμμα, αλλά είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς με βεβαιότητα πιο γράμμα είναι, διότι είναι αρκετά φθαρμένο και αποκρουσμένο. Ενδεχομένως να πρόκειται για το γράμμα Α. Θα μπορούσε να είναι της Ακάνθου αλλά και της Θάσου.¹²⁶

Ο αμφορέας **A4** με στενό λαιμό και λαβές που προσαρτώνται σε δακτύλιο κάτω από το χείλος είναι σχήμα των ελληνιστικών χρόνων, κυρίως του 3^{ου} αιώνα π.Χ., χωρίς να αποκλείεται βέβαια μία πιο ύστερη χρονολόγηση. Ο τύπος έχει δισκοειδή βάση, ωοειδές φαρδύ σώμα, με στρογγυλεμένους ώμους, μακρύ και λεπτό λαιμό και χείλος που σταδιακά ανοίγει και στρέφεται προς τα έξω. Οι λαβές προσφύονται στον δακτύλιο κάτω από το χείλος και στους ώμους. Μία παραλλαγή του τύπου έχει γωνιώδεις ώμους και χείλος ενισχυμένο προς τα έξω. Ωστόσο, και οι δύο παραλλαγές συνυπήρχαν. Ο χονδρόκοκκος ωχρός πηλός δεν έχει αττική προέλευση, ενδεχομένως και αυτός του επιτραπέζιου αμφορέα του συνόλου.¹²⁷

Ο αμφορίσκος **A5** χαρακτηρίστηκε έτσι γιατί η λαβή, η οποία ξεκινά κάτω από το χείλος, είναι μικρή, ενώ φαίνεται πως είχε άλλη μία που έχει χαθεί. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και πελίκη λόγω της σχετικά μεγάλης βάσης. Πρόκειται για ένα μικρό αγγείο, το οποίο δεν θα ξεπέρναγε τα 15 εκατοστά σε ύψος. Είναι πρόχειρα κατασκευασμένο όπως φαίνεται από τον τρόπο που έχει συγκολληθεί η λαβή, καθώς και από τα ίχνη του τροχού στη βάση. Ενώ το γενικό περίγραμμα του σχήματος μπορεί να θυμίζει εκείνα της Αγοράς,¹²⁸ ωστόσο διαφέρει κυρίως ως προς το χείλος. Πιθανόν τοπικού εργαστηρίου. Δεν είναι δυνατόν να χρονολογηθεί.

Ιγδία

Τρία θραύσματα πήλινων ιγδίων, κοινά οικιακά ρηχά σκεύη για το θρυμματίσμα, τη μείξη και την προετοιμασία διαφόρων παρασκευών, ήταν ανάμεσα στα ευρήματα του

Πανάγου 2010, Α: 154-155. Ιδιαίτερα για το ξακουστό κρασί της Θάσου, βλ.: ό.π., 2010 Α, 154 και σημ. 314. Ό.π. 2010, Β: 19-20.

¹²⁶ Γενικότερα για τους εμπορικούς αμφορείς της Ακάνθου και τα σφραγίσματα βλ.: Πανάγου 2010, Α: 87-97, Β: 84-87. Φίλης 2011, για τους εμπορικούς αμφορείς που βρέθηκαν στην Άκανθο, καθώς και το τοπικό εργαστήριο, του οποίου η χρονική διάρκεια χρήσης των σφραγισμάτων υπολογίζεται περίπου από τα μέσα έως τα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Filis 2013, 72-74, για μία συνοπτική παρουσίαση των ακάνθων αμφορέων. Επιπλέον, για μία προσπάθεια ερμηνείας των γνωστών ακάνθων «σφραγισμάτων με τον τροχό» βλ.: Garland 2006α, 181-190. Garland 2006β, 263-291. Για τη Θάσο βλ. παραπάνω. Ευχαριστώ θερμά τον Δρ. Κ. Φίλη για την πολύτιμη βοήθειά του γενικότερα και ειδικότερα με αυτό το σφράγισμα.

¹²⁷ *Agora* XXXIII, 86-87, όπου μελετώνται εννέα παραδείγματα αυτού του τύπου. Για τον πηλό τεσσάρων από αυτά, ο οποίος ανήκει στο «ελληνιστικό water-jug fabric» βλ.: ό.π. 29-32.

¹²⁸ *Agora* XXXIII, 85-89, κυρίως οι τύποι 3 και 4.

θησαυρού.¹²⁹ Ο πηλός και των τριών είναι ωχροκίτρινος με εγκλείσματα. Και τα τρία δεν φαίνεται να ανήκουν στον ελληνιστικό τύπο καθώς δεν έχουν το χαρακτηριστικό πλαστικό έξαρμα στην εσωτερική πλευρά του χείλους, ούτε τις λαβές από πρόσθετο πηλό πιεσμένο με τα δάχτυλα έτσι ώστε να σχηματίζει μια σειρά οδοντωτών κοιλοτήτων.¹³⁰

Το ιγδίο **II** μοιάζει με τον τύπο «heavy-rim» των Villing & Pemberton, χαρακτηριστικά του οποίου είναι το παχύ χείλος, που σχεδόν συγχωνεύεται με το σώμα, και η αυλάκωση εξωτερικά κάτω από το χείλος, ενώ τοποθετείται κυρίως στον 4^ο αιώνα π.Χ.¹³¹ Ωστόσο, η εσωτερική άκρη του χείλους του **II** είναι αρκετά στρογγυλεμένη σε σχέση με τα αντιπροσωπευτικά παραδείγματα του τύπου, ενώ η λαβή είναι ιδιαίτερη χωρίς παράλληλο και έχει προστεθεί χωριστά. Κρίνοντας από το τμήμα που σώζεται δεν φαίνεται να έχει σημάδια βαριάς χρήσης.¹³² Ο τύπος «heavy-rim» είναι από τους πιο χαρακτηριστικούς τύπους που βρέθηκαν στην Κόρινθο και από πολλούς μελετητές θεωρείται κορινθιακός με μεγάλη διάδοση σε ολόκληρη την λεκάνη της Μεσογείου, χωρίς, ωστόσο, να υπάρχουν επαρκείς αποδείξεις να υποστηρίξουν κάτι τέτοιο, αλλά φαίνεται πιθανό τα παραδείγματα που βρέθηκαν στην Κόρινθο είναι εισαγωγές.¹³³

Μόνο η προχοή και ένα μικρό τμήμα του χείλους σώζεται από το **I2**. Τα τοιχώματα της προχοής δεν είναι κάθετα, όπως των κλασικών χρόνων, αλλά αποκλίνουντα θυμίζοντας αρκετά το ιγδίο του β' μισού β' μισού του 4^{ου} προχριστιανικού αιώνα που βρέθηκε στην αρχαία Αγορά, το οποίο θεωρείται επίσης κορινθιακής

¹²⁹ Τα πήλινα ιγδία φαίνεται πως εμφανίστηκαν πρώτη φορά στην αρχαϊκή Κόρινθο, απ' όπου αργότερα εντοπίζονται και σε άλλες περιοχές, με ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό από αυτά να χαρακτηρίζονται είτε ως εισαγωγές από την Κόρινθο είτε ως επιρροές από αυτήν. Για το σχήμα, την χρήση, την εξέλιξη και την προέλευσή του ενδεικτικά βλ.: *Corinth* VII, III, 109-111. Matteucci 1986. *Agora* XII, 221-223. *Agora* XXXIII, 99-103. Villing & Pemberton 2010. Για τους όρους ιγδής, θυεία και τριβίον βλ.: Villing & Pemberton 2010, 557-558 και σημ. 12, 13, 18. Liddell & Scott, λ. ιγδής. Για την σχέση των ιγδίων με ιερά βλ.: Villing 2006, 35-37. Villing 2009, 322. Villing & Pemberton 2010, 561-562, 621-623.

¹³⁰ *Agora* XXXIII, 101, όπου οι λαβές αυτές παρομοιάζονται με την μορφή που παίρνει στην άκρη η κρούστα της πίτας.

¹³¹ Villing & Pemberton 2010, 590-594, αρ. 50-54.

¹³² Για μια διαφορετική προσέγγιση αναφορικά με τη χρήση των πήλινων ιγδίων βλ.: Χατζηδάκης 2000, 123, ο οποίος υποστηρίζει πως το υλικό ήταν ακατάλληλο για το τρίψιμο σκληρών κόκκων και πως χρησιμοποιούνταν για το πήξιμο τυριού και γι' αυτό το ονομάζει πήλινη λεκανίδα με προχοή. Επίσης βλ.: *Agora* XXXIII, 99, σημ. 135. Με την άποψη αυτή δεν συμφωνούν οι Villing & Pemberton αφού, όπως παρατηρούν, σε πολλά πήλινα ιγδία από διάφορες περιοχές υπάρχουν ίχνη έντονης χρήσης κάτι που επαληθεύεται από εικονογραφικές και γραμματειακές πηγές (Villing & Pemberton 2010, 603-620). Πιθανότατα, τα ιγδία χρησίμευαν για ποικίλες εργασίες προετοιμασίας του φαγητού ανάλογα την περίπτωση.

¹³³ Villing & Pemberton 2010, 591-593, 602 και σημ. 99-101, όπου συγκεντρώνονται παραδείγματα από διάφορες θέσεις εύρεσης του τύπου, και σημ. 103-107, για τον προβληματισμό σχετικά με τα διαφορετικά είδη πηλού σε σχέση με τους χαρακτηριστικούς της Κόρινθου. Οι ερευνήτριες θεωρούν πως ο τύπος αυτός δεν είναι κορινθιακού εργαστηρίου αφού μορφολογικά δεν θυμίζει σε τίποτα προγενέστερους τύπους ιγδίων της Κόρινθου και επίσης ο πηλός είναι διαφορετικός.

προέλευσης.¹³⁴ Ακόμα, στην τυπολογία των Villing & Pemberton ο τύπος «peaked-rim», ο οποίος διαρκεί από τον 5^ο έως τα μέσα του 3^{ου} αιώνα π.Χ. και χαρακτηρίζεται από το υπερυψωμένο και κάποιες φορές προεξέχον χείλος, έχει αρκετά παραδείγματα με τέτοιου είδους προχοές, τα οποία όμως τοποθετούνται από τον 4^ο αιώνα π.Χ. και μετά.¹³⁵ Δυστυχώς το ιγδίο διατηρείται αρκετά αποσπασματικά για να μπορεί να ανασυσταθεί η διατομή του και κατά συνέπεια ο τύπος.

Το ίδιο ισχύει και για το **I3**, από το οποίο σώζεται μόνο μία λαβή. Η λαβή αυτή, επίσης ιδιαίτερη, φαίνεται να έχει μορφοποιηθεί με την πίεση των δακτύλων του κεραμέα σχηματίζοντας γωνιώδεις απολήξεις, ανάμεσά στις οποίες έχουν σχηματιστεί αβαθείς κοιλότητες και θυμίζει στα γενικά χαρακτηριστικά της την λαβή ενός ιγδίου που σώζεται αποσπασματικά, από την Κόρινθο.¹³⁶

Σε κανένα από τα τρία αγγεία ο πηλός δεν έχει αμμώδη υφή, όπως συνηθίζεται στην Κόρινθο, αλλά λεία. Δεν φαίνεται να είναι εισηγμένα ενώ το πιθανότερο είναι πως μιμούνται διαδεδομένους τύπους της εποχής προσθέτοντας λεπτομέρειες, όπως οι δύο λαβές που είδαμε παραπάνω, οι οποίες μαρτυρούν την διαφορετικότητα και ιδιαιτερότητα των αγγείων αυτών και των εργαστηρίων τους.

Όστρακα από κυψέλες

Ανάμεσα στα ευρήματα του αποθέτη αποκαλύφθηκαν όστρακα από κυψέλες, τα οποία ανήκουν σε τρεις διαφορετικές ομάδες,¹³⁷ εκ των οποίων αυτά των 591 και 593 ενδεχομένως να προέρχονται από την ίδια κυψέλη. Αν και γενικότερα αυτό το είδος σκευών μπορούν να τοποθετηθούν σε ένα χρονολογικό πλαίσιο από την διαμόρφωση της βάσης τους, τουλάχιστον αυτά της Αττικής, ωστόσο, ο αποσπασματικός τους χαρακτήρας των ευρημάτων του συνόλου καθιστά αδύνατο ακόμα και την απόπειρα χρονολόγησής τους.

¹³⁴ *Agora* XII, 369, αρ. 1898, εικ. 16, πίν. 92. *Agora* XXXIII, 101, 264, αρ. 181, εικ. 30, πίν. 24.

¹³⁵ Villing & Pemberton 2010, 582-584 και σημ. 92, όπου παρατηρείται πως η κλίση των τοιχωμάτων της προχής από ελαφρώς έως έντονα αποκλίνοντα, δεν υποδεικνύει χρονολογική διαδοχή, καθώς παρουσιάζονται διαφορετικές κλίσεις των τοιχωμάτων μέσα στον 4^ο αι.

¹³⁶ Merker 2006, 48, αρ. 43, εικ. 32. C-1940-50. Villing & Pemberton 2010, 592, εικ. 19, οι οποίες πιθανολογούν πως το ιγδίο είναι προϊόν κορινθιακού εργαστηρίου που αντιγράφει τον διαδεδομένο τύπο «heavy-rim».

¹³⁷ Γενικά για το σχήμα, το μέγεθος και τη χρήση των κυψελών στην Αθήνα βλ: *Agora* XXXIII, 124-131 και ιδιαίτερα 130-131, για το γεγονός πως μετά το τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα οι κυψέλες συναντώνται και μέσα από τα τείχη εκτός από την ύπαιθρο. Για άλλα μέρη εκτός Αττικής ενδεικτικά βλ: Anderson-Stojanović & Jones 2002, 345-376, για την Ίσθμια. Τριανταφυλλίδης 2014, 467-474, για την αρχαία Τραγαία.

Λεκάνες

Οι λεκάνες, ανοιχτά χωρίς πώμα μεγάλα αγγεία, αρκετά κοινά και συνηθισμένα, είχαν πολλές και διαφορετικές χρήσεις ανάλογα την περίσταση, όπως η προετοιμασία και το σερβίρισμα του φαγητού.¹³⁸ Ανάμεσα στα ευρήματα του θησαυρού βρέθηκαν αρκετά όστρακα λεκανών, από τις οποίες, εξαιτίας του αποσπασματικού τους χαρακτήρα, επιλέχθηκαν να παρουσιαστούν τα πιο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα σχημάτων και πηλών. Οι **Λ2**, **Λ5**, **Λ8** και **Λ9** είναι κατασκευασμένες από έναν ωχροό, σχεδόν λευκό, λεπτόκοκκο πηλό με εγκλείσματα. Οι υπόλοιπες επίσης είναι κατασκευασμένες από ανοιχτόχρωμο πηλό, πλην της **Λ4**, ο πηλός της οποίας είναι καστανέρυθρος με ελάχιστη μίκα.

Η **Λ7** δεν έχει λαβές, παρ' όλα αυτά ταξινομήθηκε στην κατηγορία των λεκανών.¹³⁹ Το χείλος της είναι αρκετά ιδιαίτερο διότι φέρει δύο μεγάλες και αβαθείς αυλακώσεις, ενδεχομένως χωρίς παράλληλο, τουλάχιστον όσον αφορά αυτήν την περίοδο. Επίσης, φέρει οπή επιδιόρθωσης. Εάν οι **Λ8**, **Λ9**, **Λ10** είχαν λαβές, αυτές δεν σώθηκαν. Στην **Λ10**, η οποία μάλλον ήταν αβαθής, ο πυρήνας του αγγείου έχει μείνει άνητος, αποτέλεσμα της αποτυχημένης όπτησης.

Αν και σώζονται αποσπασματικά, είναι μάλλον εμφανές πως ανήκουν στην ελληνιστική περίοδο και έχουν ταξινομηθεί, όσες ήταν δυνατόν, σύμφωνα με τους 4 τύπους της Αγοράς.¹⁴⁰ Δυστυχώς είναι αδύνατον να χρονολογηθούν με ακρίβεια.

Λουτήριον

Το λουτήριον,¹⁴¹ η λεκάνη για την «νίψιν», αντιπροσωπεύεται από ένα παράδειγμα ανάμεσα στο σύνολο της κεραμικής. Δυστυχώς, το μόλις ένα όστρακο από το χείλος που σώζεται είναι αρκετά αποσπασματικό δυσχεραίνοντας έτσι την ταύτισή του. Παρ'

¹³⁸ Για τους διαφορετικούς τύπους λεκανών βλ.: *Agora* XII, 211-216. *Agora* XXXIII, 108-115. Για την ονομασία, η οποία συναντάται στις αρχαίες πηγές, και τη διαφορά από την λεκανίδα με το πώμα βλ.: Amyx 1958, 202-205. Για την χρήση βλ.: *Agora* XII, 128-129. *Agora* XXXIII, 109.

¹³⁹ Στο *Agora* XXXIII τέτοιου είδους αγγεία χωρίς λαβές έχουν κατηγοριοποιηθεί ως «bowls», 108, 114-115.

¹⁴⁰ *Agora* XXXIII, 109-115.

¹⁴¹ Για το όνομα, το οποίο πιθανότατα έτσι χρησιμοποιούνταν στην αρχαιότητα, βλ.: Amyx 1958, 221-222 και αντίστοιχη βιβλιογραφία. Pimpl 1997, 7-8. Για μία αναλυτική παρουσίαση βλ.: Ginouves 1962, 77-103. Για τα μαρμάρινα λουτήρια, ενδεικτικά βλ.: Amyx 1958, 221-228. *Agora* XII, 218, σημ. 2. Πουπάκη 2002, 273-280, και ειδικότερα 279, για την διαφορά των όρων «περιρραντήριον» και «λουτήριον», αλλά και 280, για τις πολλαπλές χρήσεις τους, πέρα από τη νίψιν. Για την τυπολογία και την χρονολόγησή γενικότερα αυτού του είδους λεκανών βλ.: Pimpl 1997, 27-38. Γενικότερα για την χρήση του νερού στην αρχαιότητα, ενδεικτικά βλ.: Crouch 1993. Για τα πήλινα παραδείγματα, τα οποία σπάνια σώζονται ολόκληρα, βλ.: *Agora* XII, 218, σημ. 5.

όλα αυτά, η διαμόρφωση του χείλους μοιάζει αρκετά με αυτή από το λουτήριο που βρέθηκε στην αρχαία Αγορά, το οποίο χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ. και θεωρείται εισαγωγή από την Κόρινθο, κυρίως λόγω του πηλού του (Corinthian tile fabric).¹⁴² Τέτοιου είδους λουτήρια, με το χαρακτηριστικό αυτό ευρύ χείλος, το οποίο είναι επίπεδο επάνω και εξέχει έντονα προς τα έξω και κάτω, φέροντας πλαστική διακόσμηση στην εξωτερική πλευρά του, θεωρούνται οικιακά καθώς δεν έχουν την περίτεχνη διακόσμηση αυτών, που όπως τα μαρμάρινα, χρησίμευαν ως περιρραντήρια στα ιερά.¹⁴³

Μυροδοχείο

Τα μυροδοχεία, μικρά σε μέγεθος αγγεία που περιείχαν αρωματικά έλαια,¹⁴⁴ ήταν από τα πιο διαδεδομένα των ελληνιστικών χρόνων.¹⁴⁵ Συχνά ευρήματα στους τάφους ως κτερίσματα, φαίνεται πως διαδέχθηκαν τις ληκύθους των κλασικών χρόνων.¹⁴⁶ Επίσης συναντώνται σε δημόσιους και οικιστικούς χώρους ως χρηστικά αγγεία, αλλά και ως αναθήματα σε ιερά.¹⁴⁷ Μία εξέλιξη του τύπου μπορεί να σκιαγραφηθεί σε γενικές γραμμές καθώς το σώμα διαμορφώνεται από σφαιρικό, στα πρωιμότερα παραδείγματα, έως ιδιαίτερα ραδινό στα οψιμότερα.¹⁴⁸ Ωστόσο, η χρονολογική ταξινόμηση των μυροδοχείων έχει παρουσιάσει αρκετές δυσκολίες εξαιτίας της πληθώρας των τύπων, καθώς και της, κατά καιρούς, συνύπαρξής τους.¹⁴⁹ Τα πρωιμότερα πάντως,

¹⁴² *Agora* XII, 219. Iozzo 1987, 356-357.

¹⁴³ *Agora* XII, 218-219 και σημ. 3. Για την οικιακή χρήση βλ. Crouch 1993, 247, εικ. 17,5. Πουπάκη, 2002, παραπάνω σημ. 141.

¹⁴⁴ *Agora* XXIX, 175-176. Ωστόσο, εκτός από αρωματικά έλαια ενδεχομένως να περιείχαν και άλλα υγρά, πχ μαστίχα κτλ.: Thompson 1934, 473. Labraunda II¹, 24. *Agora* XXXIII, 137 και σημ. 23. Anderson-Stojanovic 1987, 115-116. Κωτίτσα 2014, 417-421.

¹⁴⁵ Hübner 2006, 29. Για το πρόβλημα της προέλευσης του σχήματος βλ.: *Agora* XXXIII, 141-149. Δρούγου & Τουράτσογλου 1998, 123 και σημ. 29. Για τα μυροδοχεία γενικά, ενδεικτικά, βλ.: Thompson 1934 472-474. Anderson-Stojanovic 1987, 105-122. Για τον όρο μυροδοχείο, άλλους που χρησιμοποιήθηκαν στο παρελθόν, καθώς και τα πιθανά ονόματα που χρησιμοποιούνταν στην αρχαιότητα βλ.: Labraunda II¹, 23-24. Anderson-Stojanovic 1987, 106 και σημ. 6-7. *Agora* XXIX, 175-176 σημ. 28. Hübner 2006, 27.

Τα περισσότερα αττικά μυροδοχεία κατασκευάζονταν κυρίως από γκρίζο λεπτόκοκκο πηλό, ο οποίος δεν ήταν πορώδης, με αποτέλεσμα την αποθήκευση υγρών για αρκετά μεγάλη χρονική διάρκεια, κάτι που οδήγησε στην ελάττωση της χρήσης των μελαμβαφών μυροδοχείων μετά την πρώιμη ελληνιστική περίοδο (*Agora* XXIX, 176 και σημ. 33, 34. Παρλαμά & Σταμπολίδης 2000, 378, αρ. 427).

¹⁴⁶ Τσάκος 1982, 409. Anderson-Stojanovic 1987, 106 και σημ. 4. *Agora* XXXIII, 138 και σημ. 25.

¹⁴⁷ Anderson-Stojanovic 1987, 106 και σημ. 3 αναφορικά με δημοσιεύσεις μυροδοχείων που δεν προέρχονται από τάφους.

¹⁴⁸ Thompson 1934, 472. *Agora* XXIX, 178. *Agora* XXXIII, 151-156. Αυτή η εξέλιξη φαίνεται περισσότερο στα αττικά μυροδοχεία.

¹⁴⁹ Για τη δυσκολία τυπολογικής και χρονολογικής ταξινόμησης βλ.: Τσάκος 1982, 409 και σημ. 51, 52. Καλτσάς 1990, 56. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 241. Anderson-Stojanovic 1987, 108-109.

τοποθετούνται στο τέλος του 4^{ου} προχριστιανικού αιώνα.¹⁵⁰ Το μυροδοχείο των ευρημάτων του θησαυρού, ανήκει στην κατηγορία του ατρακτόσχημου μυροδοχείου¹⁵¹ από λεπτόκοκκο πηλό με ελάχιστα λευκά εγκλείσματα, γκρι κεραμικό φύραμα¹⁵² και ερυθρό πυρήνα, έχει λεία υφή και είναι μικρό κοντόχοντρο με σφαιρική κοιλιά που αρχίζει από πολύ χαμηλά, απευθείας από τη βάση, χαρακτηριστικά, τα οποία είναι όλα στοιχεία πρωιμότητας.¹⁵³ Ωστόσο, δεν υπάρχουν οι λευκές και ιώδεις ταινίες στον λαιμό, ώμους και κοιλιά, ούτε η λεία υφή με την ιριδίζουσα λάμψη, που χαρακτηρίζουν τα πρώιμα αττικά, καθώς επίσης και τα τοιχώματά του (2-3 χιλ.) δεν είναι τόσο λεπτά όσο στα πρώιμα.¹⁵⁴

Οινοχόες

Το μικρό αβαφές αγγείο **Ονχ1** που βρέθηκε μέσα στον θησαυρό, έχει απιόσχημο σώμα, στενό λαιμό με χείλος διαμορφωμένο σαν τόρος και μία λαβή, από την οποία σώζεται μόνο η γένεσή της στον λαιμό, λίγο κάτω από το στόμιο. Η μορφή του προβληματίσε αρκετά καθώς δεν ταίριαζε απολύτως με κανένα από τα γνωστά σχήματα. Βέβαια, το γεγονός της απουσίας της λαβής δυσχέραине ούτως ή άλλως την αναγνώριση.

Ένα πανομοιότυπο, κατά τα άλλα, στην μορφή και στις διαστάσεις εύρημα από το βόρειο νεκροταφείο της Κορίνθου, στο οποίο σώζεται η λαβή, είναι καταγεγραμμένο ως λάγυνος.¹⁵⁵ Τα βασικά χαρακτηριστικά του μικρού αυτού αγγείου

¹⁵⁰ Thompson 1934, 473.

¹⁵¹ Για τα δύο διαφορετικά σχήματα, εκείνο με το ατρακτόσχημο σώμα και με συχνά διακριτό πόδι και εκείνο με το βολβόσχημο σώμα και την επίπεδη βάση, βλ. Anderson-Stojanovic 1987, 106 κ.ε.

¹⁵² Η Ζ. Κωτίτσα, χρησιμοποιεί τον όρο «κεραμική ύλη» αποδίδοντας τον ξενικό όρο «fabric» (Κωτίτσα 2014, 408 σημ. 12). Στην εργασία αυτή θα προτιμηθεί ο όρος «κεραμικό φύραμα» σε μια προσπάθεια να διατηρηθεί ο όρος που χρησιμοποιούσαν οι παραδοσιακοί κεραμίστες.

¹⁵³ Rotroff 1984, 258. Καλτσάς 1990, 63. *Agora* XXXIII, 140-141, 151.

¹⁵⁴ Τα πρώιμα μυροδοχεία χαρακτηρίζονται από πολύ λεπτά τοιχώματα, 1-1,5 χιλ. (*Agora* XXXIII, 141).

¹⁵⁵ *Corinth* XIII, 293, αρ. 496,12, πίν. 77. Βλ. και Bruneau 1970, 513-515, εικ. 209, αρ. 85,1, όπου παρόμοιο αγγείο από ελληνιστικό τάφο στο Άργος χαρακτηρίζεται ως λάγυνος. Η (ή ο) λάγυνος έχει προβληματίσει αρκετά σχετικά με τους τύπους και τα σχήματα των αγγείων που φέρουν την ονομασία αυτή, αφού, υπάρχουν πολλές ποικίλες παραλλαγές με διαφορές στο σώμα, λαβή, βάση κτλ. Για τη λάγυνο στους αρχαίους συγγραφείς βλ.: Leroux 1913, 73-79. Pierobon 1979, 27-50, όπου ήδη από τον 4^ο αιώνα π.Χ. διαπιστώνεται μια συμφωνία ως προς τα γενικά χαρακτηριστικά του σχήματος και την χρήση του αγγείου. Ωστόσο, το γεγονός πως ο όρος αναφέρεται και σε πρωιμότερες καθώς και σε υστερότερες πηγές από την περίοδο χρήσης του ως αγγείο οίνου, ίσως δείχνει πως η ονομασία είχε σε αυτές τις φάσεις διαφορετική εφαρμογή (Hübner 2000, 165. Mandel 2000, 181. *Agora* XXIX, 226 και σημ. 32. Εγγλέζου 2005, 222 και σημ. 442). Γενικά για την μορφή, την καταγωγή, την εξέλιξη και την χρήση βλ.: *Agora* XXIX, 225-232. Hübner 2000, 161-178. *Agora* XXXIII, 82-84. Για την έναρξη της παραγωγής του καθώς και για πρώιμα αγγεία βλ.: Αγγέλη 2000, 312 και σημ. 9. Hübner 2000, 161-162, 175, όπου σημειώνεται πως μία λαβή από την Αλεξάνδρεια της Τρωάδας ίσως κατεβάζει την χρονολόγηση των πρώτων παραδειγμάτων στον 4^ο προχριστιανικό αιώνα. Ακόμα βλ.: Vessberg & Westhølm 1956, 59-71, όπου έγινε προσπάθεια από τον Westhølm για μία χρονολογική ταξινόμηση των δύο τύπων που διέκρινε, με δύο παράλληλες τάσεις εξέλιξης, η οποία παρουσίασε προβλήματα, αφού, έστω σε κάποια σημεία,

συμφωνούν με τα αντίστοιχα μιας λαγύνου: ο στενός, μικρής διαμέτρου, κυλινδρικός λαιμός και η κάθετη λαβή που ξεκινά κάτω από το στόμιο και καταλήγει στον ώμο σχηματίζοντας συνήθως ορθή γωνία.¹⁵⁶ Επιπλέον, το χείλος, διαμορφωμένο έτσι ώστε να ελέγχεται η ροή του κρασιού, συναντάται γενικότερα σε λαγύνους.¹⁵⁷ Εντούτοις, άλλα στοιχεία που χαρακτηρίζουν μία λάγυνο, όπως το αμφικωνικό σώμα και κυρίως ο μακρύς λαιμός, λείπουν.

Σε μια μεταγενέστερη δημοσίευση ευρημάτων παρόμοιων αγγείων, πάλι από την Κόρινθο, δεν αναφέρονται ως λάγυνοι αλλά ως «handle-ridge jugs». Πρόκειται για ένα αγγείο πιθανόν προϊόν κορινθιακού εργαστηρίου, με πρωιμότερα παραδείγματα στο γ' τέταρτο του 4^{ου} προχριστιανικού αιώνα, το οποίο συνεχίζει να παράγεται έως τον 2^ο αιώνα π.Χ. διαγράφοντας μία χρονολογική εξέλιξη στο σχήμα του, κυρίως αναφορικά με το χείλος, το οποίο στα πρώιμα έχει κοίλο προφίλ σε αντίθεση με τα όψιμα στα οποία είναι κάθετο. Πιθανολογείται πως ήταν προορισμένο για κρασί ενώ το χείλος είναι διαμορφωμένο με τέτοιο τρόπο για να δεχθεί ένα είδος πώματος, το οποίο ενδεχομένως να έδενε στο πλαστικό έξαρμα που βρίσκεται κάτω από το χείλος.¹⁵⁸

Συνοψίζοντας, το αγγείο, εάν πράγματι είναι δοχείο κρασιού, προϋπάρχει της λαγύνου, την οποία άλλωστε θυμίζει στα γενικά χαρακτηριστικά του σχήματος. Ενδεχομένως, να πρόκειται για ένα σχήμα που προηγήθηκε ή γιατί όχι για ένα μεταβατικό στάδιο.¹⁵⁹ Το εύρημα θα τοποθετηθεί στο πρώτο μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ. κατ' αναλογία με το εύρημα του νεκροταφείου της Κορίνθου¹⁶⁰ και κατά πάσα πιθανότητα είναι εισηγμένο από κει.

δεν επαληθεύτηκε από νεότερα δεδομένα (Αγγέλη 2000, 312 και σημ. 12). Αναφορικά με τα «Λαγυνοφόρια», την εορτή που καθιέρωσε ο Πτολεμαίος Φιλοπάτωρ βλ.: Αθήναιος *Δειπνοσοφισταί*, Ζ, 276b, στην οποία όλοι έπρεπε να προσέλθουν με τη λάγυνό τους: «... ἐξ ἰδίας, ἕκαστος λαγύνου παρ' αὐτῶν φέροντες πίνουσιν...».

¹⁵⁶ Αγγέλη 2000, 311-312.

¹⁵⁷ Πχ.: *Agora* XXIX, αρ. 1551, πίν. 120. Η διαμόρφωση του χείλους στις λαγύνους πάντως, ποικίλει αρκετά (Hübner 2000, 168).

¹⁵⁸ *Corinth* VII, III, 113-115, αρ. 633-642, πίν. 24, 60.

¹⁵⁹ Το συνηθισμένο σχήμα της λαγύνου των συμποσίων και των εορτών, που συναντάται σε πολλές περιοχές της Μεσογείου, εμφανίζεται κυρίως στον 2^ο προχριστιανικό αιώνα (Εγγλέζου 2005, 221-221 και σημ. 440, 441). Οι άβαφες όμως λάγυνοι, μεγαλύτερες σε μέγεθος (Υ: 28,8-39,6εκ) και με χονδροειδή συνήθως πηλό, προορισμένες, όπως και οι αμφορείς, για τη μεταφορά οίνου, εμφανίζονται νωρίτερα, ήδη στο α' μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ. (*Agora* XXIX, 26. *Agora* XXXIII, 82-83). Εδώ βέβαια δεν πρόκειται για τέτοιο αγγείο καθώς ο πηλός της είναι λεπτόκοκκος, καθαρός και το μέγεθος σαφώς μικρότερο και σε καμία περίπτωση δεν είναι δοχείο μεταφοράς, αλλά μάλλον επιτραπέζιο. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τα μέχρι τώρα δεδομένα, η λάγυνος είναι ένα σχήμα το οποίο εμφανίζεται ξαφνικά, χωρίς να διαγράφεται ακριβώς η εξελικτική πορεία του μέχρι την γνωστή και δημοφιλή του μορφή (Hübner 2000, 163). Επίσης, βλ.: Καλτσάς 1990, 37-41, και κυρίως 41, όπου σημειώνεται πως η λάγυνος από τον 2^ο αιώνα π.Χ. αντικατέστησε την οινοχόη ενώ το σχήμα της στρογγύλης λαγύνου θα μπορούσε να θεωρηθεί ως εξέλιξη της οινοχόης με σφαιρικό σώμα.

¹⁶⁰ Βλ. παραπάνω σημ. 155.

Το **Ονχ2** πρόκειται για ένα επιτραπέζιο αγγείο, πιθανότατα μία ελληνιστική οinoχόη.¹⁶¹ Το αγγείο ξεχωρίζει για την καλή ποιότητά του, από το προσεκτικό πλάσιμο έως τον εξαιρετικά λεπτόκοκκο πηλό του, διαμορφώνοντας πολύ λεπτά τοιχώματα. Δεν θυμίζει ιδιαίτερα αυτά της Αγοράς, θα μπορούσε να είναι τοπικής παραγωγής ή εισηγμένο, αν και το σχήμα του δυστυχώς δεν μπορεί να ανασυσταθεί πλήρως.

Τα δύο αγγεία **Ονχ3** και **Ονχ4** σώζονται αρκετά αποσπασματικά. Πρόκειται για κλειστά επιτραπέζια αγγεία. Και τα δύο φαίνεται πως έχουν σφαιρικό σώμα και δισκοειδή βάση, ωστόσο, διαφέρουν στο μέγεθος και στον πηλό. Παρότι δεν είναι δυνατόν να αναγνωρισθεί το σχήμα τους, έχουν ταξινομηθεί στις οinoχόες.

Πώμα

Το όστρακο **Π** είναι ιδιαίτερο εύρημα. Το μανιταρόσχημο κομβίο του θυμίζει το κομβίο ενός πώματος από την Αγορά, το οποίο όμως είναι μελαμβαφές εξωτερικά, πιθανότατα ανήκε σε πελίκη και χρονολογείται στα κλασικά χρόνια.¹⁶² Το εύρημα του θησαυρού είναι αβαφές με πολύ καλής ποιότητας υάλωμα, ενώ ο πηλός του είναι λεπτόκοκκος και εξαιρετικά καθαρός. Επίσης, έχει υποστεί επεξεργασία έτσι ώστε να μικρύνει σε διάμετρο, προφανώς για δεύτερη χρήση, πιθανόν ως πώμα κάποιου αμφορέα. Είναι αδύνατος ο συνδυασμός του με κάποιο αγγείο, όπως και η χρονολόγησή του. Ίσως ανήκε σε κάποιο αγγείο τοπικής παραγωγής.

5.3 Αναθηματικά / τελετουργικά σκεύη

Σε αυτή την κατηγορία συμπεριλήφθηκαν αγγεία, τα οποία θεωρήθηκαν πως είχαν ειδική λατρευτική χρήση. Η επιλογή τους βασίστηκε στην ποιότητα, στο μικρό τους μέγεθος, που υποδεικνύει πως δεν ήταν λειτουργικά σκεύη, και στην σχέση τους με τα αντίστοιχα χρηστικά αγγεία φυσικού μεγέθους.

¹⁶¹ Για τις ελληνιστικές οinoχόες από την Αγορά βλ.: *Agora* XXXIII, 73-79, οι οποίες κατατάσσονται σε 4 τύπους.

¹⁶² *Agora* XII, 50, αρ. 27, πίν. 2.

Θυμιατήριον

Το θυμιατήρι της ομάδας ανήκει στον τύπο P της Zaccagnino, ο οποίος, είτε από πηλό είτε όχι, συνιστά τον δεύτερο πιο συχνό τύπο, και αποτελείται από ένα ψηλό στέλεχος με αρκετά μεγάλη βάση, με διάμετρο σχεδόν ίση με αυτή του σώματος. Τις ελάχιστες φορές που σώζεται το πώμα του, αυτό είναι συνήθως κωνικό με ανοίγματα, ενώ δεν ξεπερνάει μαζί με αυτό σε ύψος τα 15 εκ. Τα πρώτα παραδείγματα αυτού του τύπου χρονολογούνται στα τέλη του 6^{ου} με αρχές 5^{ου} αιώνα π.Χ. και φαίνεται πως δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ, καθώς, σε γενικές γραμμές, το σχήμα έχει επιβιώσει έως τις μέρες μας.¹⁶³ Το θυμιατήρι είναι χωρίς υάλωμα και σώζεται μόνο το κάτω μέρος, χωρίς το πώμα.¹⁶⁴ Αρκετά κοντά είναι τα θυμιατήρια της Χίου από τον ναό της Αθηνάς στο Εμπορίο που χρονολογούνται στα τέλη του 5^{ου} με αρχές 4^{ου} αιώνα π.Χ., και δύο από την Κόρινθο που χρονολογούνται στον 5^ο αιώνα π.Χ.¹⁶⁵ Το είδος του κεραμικού φυράματος, μέτριας ποιότητας που τρίβεται και αποφλοιώνεται εύκολα, και το γεγονός πως δεν έχει σημάδια χρήσης καθώς απουσιάζουν τα ίχνη καύσης, ενισχύει την υπόθεση πως πρόκειται για ανάθημα.¹⁶⁶

Πινάκιο τελετουργικής πυράς

Το μικρό αγγείο **Ππ** ανήκει στην κατηγορία των χαρακτηριστικών, αποκλειστικά αττικών, μικρών πινακίων με δακτυλιόσχημη βάση και ευρύ εδαφόχρωμο χείλος, που φέρει συνήθως δύο αυλακώσεις (rilled rim plate).¹⁶⁷ Οι πλατιές αυλακώσεις στο εξωτερικό τμήμα του **Ππ**, τα ευθύγραμμα τοιχώματα και το σχετικά στενότερο συγκριτικά χείλος είναι χαρακτηριστικά του 4^{ου} αιώνα π.Χ., αλλά το γεγονός πως το μεγαλύτερο μέρος, εκτός του εσωτερικού, είναι αβαφές το τοποθετεί μάλλον στη μετάβαση από τον 4^ο στον 3^ο αιώνα π.Χ. Σε αυτό συνηγορεί και ο εξωτερικός

¹⁶³ Για τα θυμιατήρια γενικά και από άλλες περιοχές πλην της Ελλάδας, ενδεικτικά βλ: Wigand 1912, στην κατάταξη του οποίου το θυμιατήρι του θησαυρού ανήκει στον τύπο I (πίν. III, αρ. 101). Ειδικότερα για τον ελληνικό κόσμο, αναφορικά με την προέλευση, παραγωγή, εμπόριο, διάδοση, χρήση, υλικό, τις λογοτεχνικές, επιγραφικές, εικονογραφικές και αρχαιολογικές πηγές, καθώς και για 17 αναγνωρισμένους τύπους και παραλλαγές βλ: Zaccagnino 1998. Για τον τύπο P βλ: ό.π., 78, 164-167, 186-190 και πίν. 11, όπου εικονίζεται ένα θυμιατήρι του 20^{ου} αιώνα του τύπου αυτού.

¹⁶⁴ Πολλά αυτού του είδους θυμιατήρια είχαν λευκό επίχρυσμα, το οποίο πολλές φορές άφησε ελάχιστα ή καθόλου ίχνη, και έχουν βρεθεί σε διάφορα σημεία του ελληνικού κόσμου (*Agora* XXIX, 211 και σημ. 41, για αντίστοιχα παραδείγματα).

¹⁶⁵ Για τα παραδείγματα της Χίου βλ: Boardman 1967, 174, αρ. 891-893, πίν. 66. Για τα παραδείγματα της Κορίνθου βλ: Pemberton 1970, 299, αρ. 131, πίν. 74. *Corinth* XV, III, 356, αρ. 2250, πίν. 78.

¹⁶⁶ *Agora* XXIX, 211 και σημ. 39.

¹⁶⁷ Για τα χαρακτηριστικά και την εξέλιξη του σχήματος βλ: *Agora* XXIX, 151-152. Για τον ολόβαφο πρόδρομό του βλ: *Agora* XII, 146-147, 199.

πυθμένας, ο οποίος σχηματίζει καμπύλη και όχι γωνία στην ένωση του με τα εσωτερικά τοιχώματα της βάσης.

Η εμφάνιση αυτού του είδους πινακίου με το εδαφόχρωμο χείλος, περίπου το 375 π.Χ., σχετίζεται κυρίως με τις τελετουργικές πυρές και ενδεχομένως η αρχική του χρήση να ήταν αποκλειστικά αυτή. Ωστόσο, στην ελληνιστική περίοδο εμφανίζεται ταυτόχρονα και στον οικιακό εξοπλισμό με αποτέλεσμα να θεωρείται ως το μόνο πινάκιο οικιακής χρήσης που σχετίζεται συχνά με τελετουργικές πυρές.¹⁶⁸ Το πινάκιο του συνόλου τοποθετείται σε αυτή την κατηγορία αγγείων λόγω της προχειρότητας της κατασκευής του, αφού είναι εμφανή τα ίχνη του τροχού στο εσωτερικό και επομένως δεν θα ήταν κατάλληλο για χρήση, καθώς και από την γκρίζα χροιά σε σημεία, που μαρτυρά επαφή με τη φωτιά, αν και δεν παραμένουν ιδιαίτερα τα σημάδια καύσης, κάτι σύνηθες σε αγγεία με τέτοια χρήσης.¹⁶⁹ Επιπλέον, εξαιτίας της ομοιότητάς του, ιδιαίτερα του χείλους, με πινάκιο από τελετουργική πυρά της Αγοράς.¹⁷⁰

Σκύφος

Διατηρείται μόνο η βάση ενός μικρού αναθηματικού σκύφου **Σκ**,¹⁷¹ η οποία φέρει μελανό υάλωμα παντού, απολεπισμένο σε σημεία, και ανήκει στον αττικό τύπο αναθηματικού σκύφου, όπως αυτοί που έχουν βρεθεί στην αρχαία Αγορά.¹⁷² Ο σκύφος, είτε αττικού είτε κορινθιακού τύπου, είναι το πιο συνηθισμένο αναθηματικό αγγείο πόσης.¹⁷³ Σύμφωνα με την χρονολογική εξέλιξη του μεγάλου σκύφου αττικού τύπου, ο οποίος αποκτά με την πάροδο των χρόνων ένα πιο γωνιώδες προφίλ και λεπτότερο πόδι, καθώς και των παραλλήλων της Αγοράς αλλά και της Κορίνθου, ο μικρός σκύφος του θησαυρού θα τοποθετηθεί λόγω της πολύ μικρής διαμέτρου της βάσης του, μόλις τρία εκατοστά, στα τέλη του 4^{ου} με αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Rotroff 2013, 27-28, όπου τονίζεται η παράλληλη οικιακή και τελετουργική χρήση.

¹⁶⁹ Rotroff 2013, 14, όπου σημειώνεται πως τα σκεύη πρέπει να ρίχνονταν στην φωτιά αφού αυτή είχε πέσει. Για τα χαρακτηριστικά σχήματα των τελετουργικών πυρών βλ.: Rotroff 2013, 3 εικ. 1.

¹⁷⁰ Rotroff 2013, 179-180, πυρά 67.

¹⁷¹ Για την λέξη «σκύφος» ο Ησύχιος γράφει: «εἶδος ποτηρίου ἢ ἔκπωμα». Για περισσότερα βλ.: Liddell & Scott, λ. σκύφος. Richter & Milne 1935, 26-27. Για την ταύτιση με την λέξη «κοτύλη» βλ.: Richter & Milne 1935, 27-28. *Agora* XII, 81 και σημ. 1.

¹⁷² *Agora* XXIX, 207-208, πίν. 107, αρ. 1392-1397.

¹⁷³ Rotroff 2013, 29.

¹⁷⁴ Για το σχήμα, το οποίο εμφανίζεται στην Αττική τον 6^ο προχριστιανικό αιώνα και συνεχίζει να παράγεται έως και την πρώιμη ελληνιστική περίοδο, καθώς και για την εξέλιξη του τύπου βλ.: *Agora* XII, 84-85. *Corinth* VII, III, 68. *Agora* XXIX, 94. Για παραδείγματα με παρόμοια βάση σε διάμετρο βλ.:

Χυτρίδιο

Τα χυτρίδια είναι μικρογραφίες των χυτρών, των βασικών σκευών για το μαγείρεμα τροφών, όπως το κρέας, τα λαχανικά και τα όσπρια, που δεν έλειπε από κανένα μαγειρείο, ενώ κατά τη μακραίωνη διάρκεια ζωής τους έχουν λίγες μορφολογικές αλλαγές.¹⁷⁵ Το χυτρίδιο του συνόλου, με ύψος περίπου οκτώ εκατοστά, στο οποίο τα ίχνη καύσης είναι έντονα σε μεγάλο μέρος της επιφάνειάς του, ιδιαίτερα στην λαβή, πιθανόν προέρχεται και αυτό από τελετουργική πυρά. Ο πηλός του δεν είναι ο τραχύς, «πυρίμαχος» των μαγειρικών σκευών, αλλά λεπτόκοκκος, πιο καθαρός κάτι που το τοποθετεί από τον όψιμο 4^ο αιώνα π.Χ. και μετά.¹⁷⁶

5.4 Μαγειρικά Σκεύη

Τα μαγειρικά σκεύη έχουν διαχωριστεί από τα υπόλοιπα αβαφή λόγω του διαφορετικού πηλού τους, ο οποίος είναι τραχύς, χονδρόκοκκος με πολλά εγκλείσματα και μίκα.¹⁷⁷ Για την ένταξη σε ένα χρονικό πλαίσιο χρησιμοποιήθηκαν ως πρότυπα τα μαγειρικά σκεύη κυρίως από την αρχαία Αγορά, καθώς παρατηρήθηκαν ομοιότητες, ασχέτως εάν προέρχονται από το ίδιο εργαστήριο ή όχι. Μπορεί τα μαγειρικά σκεύη να μην μεταβάλλονται ιδιαίτερα, αφού και οι ανάγκες που εξυπηρετούν μένουν κατά βάση

Corinth VII, III, 71, αρ. 365. *Agora* XXIX, ό.π. παραπάνω σημ. 172. Rotroff 2013, πυρά 16 εικ. 43, τα οποία χρονολογούνται από το 315 έως το 275 π.Χ.

¹⁷⁵ Για την ονομασία και τη σχέση του αγγείου με την εορτή των Ανθεστήριων και τους *Χύτρους*, την ημέρα κατά την οποία μαγείρευαν την *πανσπερμίαν* ως προσφορά στους νεκρούς, καθώς όμως και την ύπαρξη του σχήματος και πριν την καθιέρωση της εορτής βλ.: Κόλλια 2006, 129-130 και σημ. 603-605. Επίσης βλ.: Rotroff 2013, 67 και σημ. 39-41. Οι χύτρες υπάρχουν σε διάφορες παραλλαγές, με ή χωρίς πώμα, με μία ή δύο λαβές. Για τα σχήματα που βρέθηκαν στην Αγορά βλ.: *Agora* XII, 224-225, για τα δύο σχήματα της χρονικής περιόδου από τον 6^ο έως τον 4^ο αιώνα π.Χ. *Agora* XXXIII, 165-178, για τα έντεκα διαφορετικά σχήματα της ελληνιστικής περιόδου, αν και από αυτά μόνο τα έξι αναγνωρίζονται ως αττικής κατασκευής. Για τα τέσσερα διαφορετικά σχήματα χύτρας που βρέθηκαν στη Δήλο βλ.: Χατζηδάκης 2004, 648.

¹⁷⁶ Αρχικά χρησιμοποιείται ως κτέρισμα. Από το τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} προχριστιανικού αιώνα και κυρίως στην ελληνιστική εποχή σχετίζονται σχεδόν αποκλειστικά με τελετουργικές πυρές και είναι κατασκευασμένα στον τροχό με λεπτόκοκκο πηλό έναντι των παλαιότερων χειροποίητων, χονδροειδών: *Agora* XII, 224-225 και σημ. 8, 9, αναφορικά με παραδείγματα από ταφές αρχαϊκών και κλασικών χρόνων και πυρών αντίστοιχα. *Agora* XXIX, 215-216 και σημ. 67. Rotroff 2013, 20, 43-44, όπου σημειώνεται, επιπλέον, πως τα χυτρίδια, παρά το μικρό τους μέγεθος, θα μπορούσε σε κάποιες περιπτώσεις να ήταν και λειτουργικά σκεύη. Για τον όρο «αρυτήρας», ο οποίος προτιμάται από διάφορους μελετητές έναντι του όρου «χυτρίδιο» βλ.: Δρούγου & Τουράτσογλου 1998, 120 και σημ. 19. Rotroff 2013, 22-23.

¹⁷⁷ Για τα διαφορετικά είδη κεραμικών φυραμάτων από την αγορά βλ.: *Agora* XXXIII, 13-53, όπου 36-53 αναφέρονται τα κεραμικά φυράματα των μαγειρικών σκευών.

ίδιες και συνεπώς οι ομοιότητες ανάμεσα σε πολλά διαφορετικά εργαστήρια δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλες, ωστόσο, μπορεί να αλλάζει η μορφή ανάλογα με τα υλικά, τις δυνατότητες του κατασκευαστή ή ακόμα και την διαφορετικότητα της εποχής, όπως σημειώνει ο Π. Χατζηδάκης.¹⁷⁸ Η Αθήνα δεν εξήγαγε τέτοιου είδους χρηστική αβαφή κεραμική (εκτός ίσως από την Δήλο και Λήμνο) όπως φαίνεται από τα παραδείγματα της Αγοράς και έτσι τα σχήματά της δεν είναι αντιγράφονται σε άλλα μέρη παρά μένουν περιορισμένα στα όρια της Αττικής.¹⁷⁹ Στον Πειραιά θα έλεγε κανείς, έστω από τα λίγα δεδομένα που έχουμε, πως υπάρχουν αρκετές ομοιότητες και συνεπώς είναι πιθανό τοπικά εργαστήρια να μιμούνται της Αθήνας, λόγω της γειτνίασης, ή να ακολουθούν γενικότερα τη μόδα της εποχής. Πάντως, το κεραμικό φύραμα των μαγειρικών σκευών που βρέθηκαν στον Πειραιά είναι στην όψη και στην αφή διαφορετικό από εκείνα της Αγοράς. Μένει να επιβεβαιωθεί μέσω μίας εργαστηριακής ανάλυσης.

«Εσχάρα»

Το σχήμα του «ρηχού πυραύνου» ή «εσχάρας», όπως αναφέρει ο Amyx, εμφανίζεται τον 5^ο αιώνα π.Χ. ενώ χαρακτηριστικό γνώρισμά του είναι τα ώτα-στηρίγματα για την στήριξη των οβελίων με το κρέας.¹⁸⁰ Στα ελληνιστικά παραδείγματα, που εμφανίζονται από το β' μισό του 4^{ου} αιώνα στην Αγορά, δεν διακρίνονται ίχνη καύσης, κάτι που δημιουργεί αμφιβολίες για το εάν αυτά τα σκεύη χρησιμοποιούνταν ως πύραυνοι ή απλώς ως σκεύη σερβιρίσματος και επιπλέον δεν ήταν κατασκευασμένα από τον τραχύ, πυρίμαχο πηλό των μαγειρικών σκευών. Επίσης, στα περισσότερα δεν υπάρχουν τα ώτα-στηρίγματα, ενώ στα ελάχιστα παραδείγματα που αυτά εντοπίζονται, είναι εντελώς διακοσμητικά, αφού βρίσκονται χαμηλότερα από το χείλος και επομένως δεν θα μπορούσαν να στηρίζουν οτιδήποτε.¹⁸¹

Το παράδειγμα από τον θησαυρό του Πειραιά σώζεται αποσπασματικά καθώς διατηρείται μόνο τμήμα του χείλους με ένα από τα δύο ώτα-στηρίγματα, κάτι που

¹⁷⁸ Χατζηδάκης 2004, 641.

¹⁷⁹ *Agora* XXXIII, 64. Ωστόσο, άλλα σχήματα που κατασκευάζονται στην Αθήνα και βρίσκουν ακριβή παράλληλα σε άλλες περιοχές, είναι μιμήσεις της Αθήνας από εισαγωγές που η ίδια κάνει.

¹⁸⁰ Για το σχήμα γενικά βλ.: Amyx 1958, 229-231. *Agora* XII, 234-235. *Agora* XXXIII, 103-105. Για την χρήση του όρου «εσχάρα» βλ.: Amyx 1958, 229 και σημ. 85-88. Επίσης βλ.: Liddell & Scott, λ. πύραυλος, όπου αναφέρεται ως τηγάνι για κάρβουνα, καθώς και ως τίτλος κωμωδίας του Άλεξι. Ακόμα βλ.: Χατζηδάκης 2004, 653 και σημ. 71.

¹⁸¹ *Agora* XII, 235. *Agora* XXXIII, 104. Για τα δύο μοναδικά παραδείγματα με τέτοια διακοσμητικά στηρίγματα μετά το β' μισό του 4ου αιώνα π.Χ. βλ.: *Agora* XII, 378, αρ.2034, πίν. 98. *Agora* XXXIII, 266, αρ. 199, 201, εικ. 34, 35, πίν. 27, 29.

δυσχεραίνει την περαιτέρω ταύτισή του, ενώ, απ' όσο είναι δυνατόν να διακρίνει κανείς, δεν υπάρχουν ίχνη καύσης. Επιπλέον ο πηλός δεν είναι ο τραχύς πυρίμαχος αλλά θυμίζει περισσότερο χονδρόκοκκους πηλούς μεγάλων χρηστικών και αποθηκευτικών αγγείων.¹⁸² Εντούτοις, το σωζόμενο ωτίο-στήριγμα σε σύγκριση με το χείλος είναι πιο ψηλά κάτι που το διαφοροποιεί από τα ελληνιστικά παραδείγματα στην Αγορά. Τα λίγα παραδείγματα των ελληνιστικών χρόνων με αυτά τα στηρίγματα είναι επιβίωση του παλαιότερου τύπου και ενδεχομένως το σκεύος χρονικά να τοποθετείται στην μετάβαση αυτή, αν και θα μπορούσε να είναι προϊόν τοπικής παραγωγής που συνδυάζει τα χρηστικά ότα των κλασικών χρόνων με τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά των ελληνιστικών. Η χρήση του ως σκεύος σερβιρίσματος ενισχύεται από απουσία καύσης και το είδος πηλού. Τέλος, δεν αποκλείεται η χρήση του σκεύους σε τελετουργικά δείπνα.¹⁸³

Λοπάδες

Η λοπάς, αβαθές μαγειρικό σκεύος με πώμα και δύο οριζόντιες λαβές εφαιπτόμενες στην περιφέρεια του χείλους, εμφανίζεται από το γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ., χρησιμοποιούνταν κυρίως για το μαγείρεμα ψαριού και στην ελληνιστική περίοδο έγινε πιο δημοφιλής από τη χύτρα.¹⁸⁴ Ανάμεσα στα ευρήματα του θησαυρού υπάρχουν τουλάχιστον πέντε λοπάδες, οι οποίες σώζονται αποσπασματικά. Η λοπάς **Λπ1**, αν και αρκετά αποσπασματικά σωζόμενη, φαίνεται να είναι η παλαιότερη καθώς το εξωστρεφές της χείλος έχει σιγμοειδές σχήμα κάτι που παρατηρείται σε λοπάδες της Αγοράς που χρονολογούνται στην στροφή από τον 5^ο έως και το α' μισό του 4^{ου} αιώνα

¹⁸² Έχει ταξινομηθεί στην κατηγορία με τα μαγειρικά με γνώμονα το σχήμα και μόνο.

¹⁸³ Βλ.: *Agora* XXXIII, 104 και σημ. 149, για σκεύη σερβιρίσματος στο σχήμα της εσχάρας, χωρίς ότα όμως, από απόθεση κοντά στην Θόλο στην Αγορά και το Αρσινόειο της Σαμοθράκης, τα οποία ερμηνεύονται ως τελετουργικής χρήσης. Αν και στις δύο αυτές περιπτώσεις τα σκεύη ήταν πολλά παραπάνω του ενός.

¹⁸⁴ *Agora* XII, 227. Χατζηδάκης 2000, 127. Για τα σχήματα λοπάδων του 5^{ου} και 4^{ου} αιώνα π.Χ. από την Αγορά βλ.: *Agora* XII, 227-228, ενώ για τα σχήματα των ελληνιστικών χρόνων βλ.: *Agora* XXXIII, 178-186, όπου μελετώνται πέντε παραλλαγές. Για το όνομα «λοπάς» στις αρχαίες πηγές βλ.: Bats 1988, 43-45, πίνακας, στον οποίο είναι συγκεντρωμένες οι αναφορές στις αρχαίες πηγές των μαγειρικών σκευών, το φαγητό και ο τρόπος μαγειρέματος. Επίσης, Χατζηδάκης 2000, 115-130. Χατζηδάκης 2004, 641-654, για τα μαγειρικά σκεύη που αναφέρονται στους αρχαίους Έλληνες κωμωδιογράφους ενώ παράλληλα παρέχονται χρήσιμες πληροφορίες για τον εξοπλισμό ενός μαγειρείου, τα είδη, την ποικιλία και την χρήση των μαγειρικών σκευών, με αναφορές και παραδείγματα από την Δήλο. Για το μαγείρεμα του ψαριού, το οποίο γινόταν με ένα είδος τηγανίσματος, αφού πρώτα ψηνόταν χωρίς υγρά και στη συνέχεια ριχνόταν από πάνω το λάδι και ψηνόταν με κλειστό πώμα, βλ.: Bats 1988, 50. Χατζηδάκης 2004, 649. Για τον διαφορετικό αυτόν, σε σχέση με τα σημερινά δεδομένα, τρόπο τηγανίσματος, αλλά και την χρήση της λοπάδας για να μαγειρευτούν τα κρέατα «πνικτά», δηλαδή χωρίς καθόλου υγρά, με ερμητικά κλειστό το πώμα τοποθετώντας γύψο ή ξυμάρι στο σημείο επαφής, βλ.: Χατζηδάκης 2000, 127. Για την άλλη μέθοδο τηγανίσματος που αναφέρεται στον Ορειβάσιο, βλ.: ό.π. σημ. 91.

π.Χ.¹⁸⁵ Στις υπόλοιπες λοπάδες το χείλος είναι διαφορετικό, ευθύ και κυρτό που κλείνει προς τα έξω δημιουργώντας με το σώμαγωνιώδες περίγραμμα και τοποθετούνται στην επόμενη περίοδο. Πιο συγκεκριμένα η λοπάς **Λπ2** θυμίζει τον τύπο 3 της Αγοράς με τον επίπεδο πυθμένα και τις προσκολλημένες οριζόντιες λαβές στο χείλος, προεξέχουσες ελάχιστα πάνω από αυτό, ο οποίος εισάγεται πιθανότατα στο α' τέταρτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Ακόμα, θα πρέπει να τοποθετηθεί ανάμεσα στα πρωιμότερα παραδείγματα που εντάσσονται στον 3^ο προχριστιανικό αιώνα, όπως δηλώνεται από τα χαρακτηριστικά, δηλαδή τα πολύ λεπτά τοιχώματα, το απότομο, αιχμηρό τελείωμα του χείλους και της πατούρας εσωτερικά, αλλά και τους ομόκεντρους κύκλους του τροχού από κάτω, όπου υπάρχουν αρκετά έντονα τα ίχνη καύσης, προφανώς από την συνεχή χρήση.¹⁸⁶ Παρόμοια πρέπει να ήταν και η άλλη λοπάς της ομάδας **Λπ3**, από την οποία σώζεται μόνο ένα θραύσμα από το σώμα και το χείλος, στο οποίο είναι προσκολλημένη η κυκλικής διατομής κάθετη λαβή. Το χείλος είναι διαμορφωμένο έτσι ώστε να δέχεται πώμα, αλλά με πολύ μικρή πατούρα. Οι λοπάδες **Λπ4** και **Λπ5** είναι αρκετά αποσπασματικά σωζόμενες για να την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Εντούτοις, καθώς τα χείλη τους μοιάζουν με των παραπάνω θα τοποθετηθούν με επιφύλαξη στον 3^ο αιώνα επίσης.

Πώματα μαγειρικών σκευών

Συνολικά βρέθηκαν επτά πώματα μαγειρικών σκευών, τα οποία δεν φαίνεται να ταιριάζουν με κάποιο από τα παραπάνω σκεύη, κάτι σύνηθες στα αρχαιολογικά συμφραζόμενα.¹⁸⁷ Από τα επτά, μόνο τα **Πμ1**, **Πμ2** και **Πμ6** φέρουν τα κομβία τους. Το **Πμ1** μάλλον διαμόρφωνε αβαθή ημισφαιρική κοιλότητα θυμίζοντας τον τύπο 2 της Αγοράς με το μανιταρόσχημο, συμπαγές κομβίο και τους ομόκεντρους κύκλους στην

¹⁸⁵ *Agora* XII, 227. Σιγμοειδές χείλος παρατηρείται και σε λοπάδες από την Κόρινθο που χρονολογούνται και αυτές στην ίδια περίπου περίοδο, βλ.: *Corinth* VII, III, 126, αρ. 679, πίν. 29, 62, β' τέταρτο του 4^{ου} προχριστιανικού αιώνα.

¹⁸⁶ *Agora* XXXIII, 180-182. Οι ομόκεντροι κύκλοι στο κάτω μέρος του αγγείου είναι σημάδι φινιρίσματος της επιφάνειάς του με ένα εργαλείο την στιγμή που γυρίζει ο τροχός (ό.π., 181). Ωστόσο, βλ.: Χατζηδάκης 2004, 650 -651 και σημ. 47, όπου η λοπάδα με επίπεδο πυθμένα ονομάζεται «τήγανον» ή «τάγανον».

¹⁸⁷ *Agora* XXXIII, 195, όπου σημειώνεται πως τα πώματα είναι σπανιότερο εύρημα από τα σώματα, ίσως γιατί δεν αγοράζονταν όλα τα χρηστικά αυτά σκεύη με το πώμα τους, καθώς θα μπορούσε άλλο σκεύος, πχ ένα πινάκιο, να χρησιμοποιηθεί ως πώμα. Επίσης, Χατζηδάκης 2000, 127, ο οποίος παρατηρεί το ίδιο.

εξωτερική επιφάνεια.¹⁸⁸ Από το **Πμ2** σώζεται μόνο το δισκοειδές, χαμηλό κομβίο. Είναι εντελώς καμένο, καθώς και στα σπασίματα. Το ίδιο ισχύει και για το **Πμ5**. Ενδεχομένως να έσπασαν και μετά να κάηκαν. Δεν σώζονται αρκετά έτσι ώστε να διατυπωθούν ασφαλή συμπεράσματα, ωστόσο το κομβίο του **Πμ2** δεν θυμίζει τους κλασικούς τύπους. Από τα **Πμ3** και **Πμ4** δεν σώζονται τα κομβία, ωστόσο και τα δύο ανήκουν σε τύπο με ημισφαιρική κοιλότητα, αν και έχουν διαφορετικό κεραμικό φύραμα. Το **Πμ3** φέρει αβαθείς ομόκεντρους δακτυλίους στην επιφάνειά του και η κοιλότητα που διαμορφώνεται είναι μάλλον αβαθής, ενώ το χείλος σχηματίζει γωνία με το υπόλοιπο σώμα. Το **Πμ4** δεν φέρει δακτυλίους και η κοιλότητα είναι μεγαλύτερη. Τέλος, το **Πμ6**, το οποίο αποτελείται από τρία όστρακα, εκ των οποίων στο ένα σώζεται και το κομβίο, φέρει ομόκεντρους δακτυλίους και το χείλος του σχηματίζει γωνία με το υπόλοιπο σώμα. Το κομβίο έχει μεγάλη διάμετρο, εξωστρεφή τοιχώματα και διαμορφώνει μεγάλη βάθυνση στην κορυφή του. Θυμίζει πώμα που βρέθηκε στον Κεραμεικό στην οικία Ζ, στο στρώμα καταστροφής της 3^{ης} φάσης.¹⁸⁹

Ανάμεσα στα μαγειρικά σκεύη του αποθέτη δεν φαίνεται να υπήρχε χύτρα, αλλά πολλές λοπάδες, κάτι που μάλλον ενισχύει την πρόταση πως στην ελληνιστική εποχή προτιμάται η λοπάς σαν σχήμα.¹⁹⁰ Ίσως έτσι εξηγούνται και τα ημισφαιρικά καλύμματα, τα οποία, κατά τους Sparkes και Talcott, συνδέονται με τις λοπάδες σε αντίθεση με τα επίπεδα τα οποία συνδέονται με τις χύτρες, παρόλο που δεν φαίνεται να επαληθεύεται απόλυτα στην ελληνιστική περίοδο, όπως παρατηρεί η Rotroff.¹⁹¹

Σείσων

Ο σείσων ή φρύγετρον, τηγανόμορφο σκεύος για το καβούρντισμα κριθαριού ή φασολιών, αντιπροσωπεύεται από ένα μόλις παράδειγμα. Χαρακτηριστικά στοιχεία των σκευών αυτών είναι το ρηχό σώμα και ο καμπύλος πυθμένας.¹⁹² Το αγγείο του

¹⁸⁸ Για τους 6 τύπους ελληνιστικών πωμάτων στην Αγορά, όπου έχουν ταξινομηθεί ανάλογα με το ημισφαιρικό, κωνικό ή επίπεδο προφίλ του σχήματος, το κεραμικό φύραμα, καθώς και το σχήμα του κομβίου βλ.: *Agora XXXIII*, 195-199.

¹⁸⁹ Το στρώμα καταστροφής 3 στην οικία Ζ εσωτερικά της Ιερής Πύλης στον Κεραμεικό είναι ένα κλειστό απόλυτα χρονολογημένο σύνολο και τοποθετείται στα 320-307 π.Χ. (*Kerameikos XVII*, 78).

¹⁹⁰ *Agora XXXIII*, 179.

¹⁹¹ *Agora XII*, 227-228. *Agora XXXIII*, 195.

¹⁹² Διαχωρίζεται από τα τάγνηνα, τα οποία είχαν επίπεδο πυθμένα. Για τα λιγοστά παραδείγματα της Αγοράς βλ.: *Agora XII*, 228-229. *Agora XXXIII*, 187-188, όπου σημειώνεται πως το σχήμα αυτό, με τον καμπύλο πυθμένα, πιθανότατα χρησιμοποιείται κυρίως στην κλασική και πρώιμη ελληνιστική περίοδο καθώς αργότερα μάλλον κυριαρχεί η μεταλλική εκδοχή του. Στη Δήλο επίσης έχουν βρεθεί παρόμοια σκεύη, βλ.: Χατζηδάκης 2000, 128-129. Χατζηδάκης 2004, 652.

συνόλου, με το χαρακτηριστικό επίπεδο χείλος, το οποίο στρέφεται απότομα προς τα μέσα, μοιάζει αρκετά με ένα από την Αγορά και γι' αυτό θα τοποθετηθεί στο ίδιο χρονολογικό πλαίσιο.

6. Συνολικά συμπεράσματα για την κεραμική

Το εσωτερικό του αποθέτη αποτελεί ένα κλειστό ανασκαφικό σύνολο. Τα ευρήματα περισυλλέχθηκαν σε πέντε ομάδες: OM 577, 591, 593, 594, 595. Το σύνολο της κεραμικής είναι συγκεντρωμένο στον **πίνακα 1**. Από όλη την κεραμική επιλέχθηκαν τα όστρακα που παρουσιάστηκαν ως τα πιο χαρακτηριστικά. Στον **πίνακα 2** παρουσιάζονται τα ευρήματα, τα οποία έχουν χρονολογηθεί με μία σχετική ασφάλεια. Έχουν ταξινομηθεί όμως με βάση την ανασκαφική τους ομάδα, η οποία αναγράφεται στην τέταρτη στήλη, ενώ στις υπόλοιπες, από την πρώτη στήλη έως την τρίτη, αναγράφεται ο κωδικός του αγγείου, η χρονολόγησή του και το βάθος του ίδιου ή της ομάδας του. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται αντιληπτό πως ενώ κατεβαίνει το βάθος και η θέση εύρεσης μέσα στον αποθέτη, τα πρωιμότερα αγγεία δεν βρέθηκαν μόνο στην ομάδα 595, που έχει και το μεγαλύτερο βάθος, αλλά σε όλες. Επιπλέον, έχουν βρεθεί συνανήκοντα και συγκολλώμενα όστρακα σε διαφορετικές ομάδες καθιστώντας κατανοητό το γεγονός πως οι ομάδες αυτές δεν αποτελούν διαφορετικά στρώματα απόθεσης αλλά διαφορετικές φάσεις συλλογής.¹⁹³ Τέλος, οι δύο ενσφράγιστες λαβές αμφορέων **A1** και **A2**, χρονολογημένες με ασφάλεια και οι οποίες τοποθετούνται στην ίδια περίοδο, προέρχονται από δύο διαφορετικές ομάδες.

Τα περισσότερα όστρακα που επιλέχθηκαν για τον κατάλογο, κυρίως τα επιτραπέζια μελαμβαφή ή μη, έχουν πηλό λεπτόκοκκο που περιέχει λίγη έως πολλή μίκα, ένα από τα ξένα στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν τους δευτερογενείς πηλούς.¹⁹⁴ Στα μαγειρικά αγγεία ο πηλός φυσικά είναι χονδρόκοκκος και τραχύς, όπως

¹⁹³ Σ7 (591 και 593), Λ2 (593 και 595), Λ9 (593 και 595), ίσως τα δύο όστρακα από Κψ (591 και 593).

¹⁹⁴ Στα πολυάριθμα όστρακα, τα οποία δεν συμπεριλήφθηκαν στον κατάλογο, ο πηλός εμφανίζεται είτε χονδρόκοκκος, κυρίως σε αυτά που προέρχονται από μεγάλα χονδροειδή και αποθηκευτικά αγγεία, είτε λεπτόκοκκος σε αυτά που προέρχονται από μικρότερα επιτραπέζια. Μίκα όμως παρατηρείται στην πλειοψηφία τους, όπως και τα ιζήματα.

συνηθίζεται για να καταστούν αυτά πυρίμαχα. Ιζήματα παρατηρούνται σχεδόν σε όλα, αποτέλεσμα της σύστασης του εδάφους. Το χρώμα του πηλού ποικίλει από καστανοκίτρινο ως καστανέρυθρο αλλά και από ωχροκίτρινο ως ωχρό. Το μελανό υάλωμα στα περισσότερα από τα σωζόμενα όστρακα είναι ανεπιτυχές με αποτέλεσμα να δημιουργούνται κηλίδες ή ολόκληρες επιφάνειες διάφορων χρωμάτων, από κόκκινο ή πορτοκαλί έως καφέ. Επιπροσθέτως, σε κάποια από αυτά, είτε μελαμβαφή είτε αβαφή, ο πυρήνας διαφοροποιείται χρωματικά από το υπόλοιπο αγγείο, επίσης αποτέλεσμα κακής όπτησης (**Σ4, Οστ2, Λ10, Λτ**). Ένας μικρότερος αριθμός αγγείων όμως, έχει καλής ποιότητας μελανό υάλωμα (**Ο1, Ο2**). Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά είναι συχνό φαινόμενο στα εργαστήρια όλης της Ελλάδας, ακόμα και σε αυτά της Αττικής, στα οποία μάλιστα το ποσοστό των επιτυχημένων στην όπτηση πρώιμων ελληνιστικών αγγείων αγγίζει μόλις το 60%. Ακόμα ο πηλός, ο οποίος επίσης φέρει λίγη μίκα, των αττικών εργαστηρίων επίσης ποικίλει αρκετά με τον καστανέρυθρο, ροδοκίτρινο, ανοιχτό καστανό και ροδαλό να κυριαρχούν.¹⁹⁵ Επομένως, τα χαρακτηριστικά αυτά δεν αποτελούν απόδειξη για την ύπαρξη τοπικών εργαστηρίων στον Πειραιά και χωρίς εργαστηριακή ανάλυση του υλικού θα ήταν αδύνατον να τολμήσουμε να προτείνουμε κάτι τέτοιο.

Όπως σημειώνει η Καλλίνη,¹⁹⁶ οι τρεις εγκυρότεροι παράγοντες για να τεκμηριωθεί η παρουσία τοπικών εργαστηρίων κεραμικής αποτελεί η πετρογραφική ανάλυση του πηλού, η ύπαρξη κεραμικών κλιβάνων στην περιοχή, καθώς και το κατά περιοχές συγκεκριμένο σχηματολόγιο των αγγείων.¹⁹⁷ Αναφορικά με τον πρώτο, στην παρούσα φάση, δυστυχώς δεν έχει προχωρήσει μια τέτοιου είδους μελέτη. Όσο για τον δεύτερο, η περιορισμένη ανασκαφική δραστηριότητα στον Πειραιά γενικότερα, η οποία περιορίζεται κυρίως σε σωστικές ανασκαφές, έχει δώσει ελάχιστα παραδείγματα, τα οποία, μέχρι τώρα, δεν είναι επαρκώς μελετημένα: έναν κλίβανο, κυκλικής κάτοψης, με εξωτερική διάμετρο 4,41-4,33μ., ο οποίος όμως εντοπίστηκε στην περιοχή του Νέου Φαλήρου, εξωτερικά του νότιου σκέλους των Μακρών Τειχών και πολύ κοντά του,¹⁹⁸ και ένα υποθετικό εργαστήριο κεραμικής, μετά από την εύρεση δεξαμενής, η οποία σε δεύτερη χρήση είχε χρησιμοποιηθεί ως αποθέτης για απορριφθέντα προϊόντα

¹⁹⁵ Για την όπτηση βλ.: *Agora* XXIX, 10-11. Για το κεραμικό φύραμα βλ.: ό.π., 10 και *Agora* XXII, 14.

¹⁹⁶ Καλλίνη 2007, 389.

¹⁹⁷ Αναλυτικότερα, για τα κριτήρια αναγνώρισης ενός κεραμικού εργαστηρίου βλ.: Hasaki 2002, 257-264.

¹⁹⁸ Πετρίτση 2010, 448-449.

εργαστηρίου.¹⁹⁹ Εντούτοις, οι ανασκαφικές εργασίες για την επέκταση του τραμ αποκάλυψαν τέσσερεις, μικρών διαστάσεων, κλιβάνους, ο ένας στην αυλή κλασικής οικίας και οι άλλοι τρεις στην αυλή έτερης κλασικής οικίας.²⁰⁰ Τα ευρήματα αυτά είναι ιδιαίτερης σημασίας για την τεκμηρίωση εργαστηρίων κεραμικής στον Πειραιά και χρίζουν περαιτέρω μελέτης.²⁰¹ Τέλος, ο τρίτος παράγοντας, δηλαδή η αναζήτηση τυχόν τοπικών διαφοροποιήσεων στο κοινό και γνωστό σχηματολόγιο του ελληνιστικού κόσμου, θα μπορούσε επίσης να αποτελέσει μια αξιόλογη προσπάθεια για την διεξαγωγή συμπερασμάτων.

Ανάμεσα στα αγγεία του συνόλου υπάρχουν ορισμένα, τα οποία έχουν κάτι ξεχωριστό, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντικό έρεισμα για μία τέτοια υπόθεση. Η βάση του κανθάρου **K7** φέρει περιμετρικά μία νεύρωση-ταινία, η οποία δεν συναντάται στα γνωστά εργαστήρια. Το ίδιο ισχύει και για την χαρακτηριστική και μοναδική οξεία προχολή της οινόχους **O1**, όπως και για το σχήμα, και ειδικά το χείλος, του αμφορίσκου **A5**. Τα ιγδία επίσης ξεχωρίζουν, αφενός λόγω του πηλού τους με την λεία υφή και αφετέρου λόγω του ιδιαίτερου σχήματος των λαβών των **I1** και **I3**. Ακόμα, το επίπεδο χείλος με τις δύο αυλακώσεις της λεκάνης **A7** δεν συναντάται στα αντίστοιχα σχήματα των γνωστών εργαστηρίων, αλλά και το πώμα **Π**, είναι αδύνατο να συνδυαστεί με αγγείο γνωστού σχήματος και ίσως ανήκε σε κάποιο αγγείο τοπικής παραγωγής. Τέλος, ας επισημανθεί ακόμα μία φορά πως το κεραμικό φύραμα των μαγειρικών σκευών που βρέθηκαν στον Πειραιά είναι στην όψη και στην αφή διαφορετικό από εκείνα της Αγοράς.

Από την άλλη, υπάρχουν αγγεία τα οποία είναι πιθανό, και σε κάποιες περιπτώσεις μάλλον βέβαιο, πως είναι προϊόντα εισαγωγής. Εκτός φυσικά από τους εμπορικούς αμφορείς, ενδεικτικά θα αναφερθεί η μικρή οινόχη **Ονη1** από την Κόρινθο και το λουτήριον, ο πηλός του οποίου φαίνεται να είναι επίσης κορινθιακός. Ακόμα, ενδεχομένως είναι προϊόν αττικού εργαστηρίου το σκυφίδιο **Σ10**, που όμοιά του να μην έχουν βρεθεί στην Κόρινθο αλλά θεωρούνται αττική εισαγωγή, αλλά και οι σκύφοι **Σ1** και **Σ2**.

Η μελέτη αυτή δεν φιλοδοξεί να δώσει καθολικές απαντήσεις και ερμηνείες, αφού το υλικό που πραγματεύεται είναι αρκετά περιορισμένο και κυρίως

¹⁹⁹ Πετρίτση 2009, 98-99, η δεξαμενή βρέθηκε στη συμβολή των οδών Σωτήρος Διός και Υψηλάντου, οικόπεδο Βούδρη και τα απορριφθέντα προϊόντα αποτελούνταν από μήτρες μεγαρικών σκύφων, λύχνων, καθώς και όστρακα αγγείων, που χρονολογούνται στον 2^ο προχριστιανικό αιώνα.

²⁰⁰ Χρωστώ αυτές τις πληροφορίες στην Κ. Ψαράκη, την οποία και ευχαριστώ πολύ.

²⁰¹ Για το μέγεθος των κλιβάνων, το οποίο ποικίλει, και το γεγονός πως η πλειονότητα των κεραμικών εργαστηρίων αποτελούνταν από μικρές οικογενειακές μονάδες με ένα ή δύο, μικρού σχετικά μεγέθους, κλιβάνους βλ: Hasaki 2002, 251-295, 266, 313-314. Hasaki 2006, 221-227.

αποσπασματικό για να προχωρήσει κάποιος με ασφάλεια σε ένα τέτοιο επιχείρημα. Θα μπορούσε όμως να αποτελέσει την αρχή για μία συστηματική μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής από τον Πειραιά.

ΜΕΡΟΣ Γ

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Αριστοτέλης γράφει για τον Ιππόδαμο: «καὶ τὴν τῶν πόλεων διαίρεσιν εὔρε καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέτεμεν ... πρῶτος τῶν μὴ πολιτευομένων ἐνεχείρησέ τι περὶ πολιτείας εἰπεῖν τῆς ἀρίστης».²⁰² Αυτή η ιδανική πόλη, θαμμένη σήμερα κάτω από την σύγχρονη, αποκαλύπτεται από τις διάφορες σωστικές ανασκαφές, μία εκ των οποίων και αυτή στη θέση Ευαγγελίστρια. Ο πολεοδόμος πέτυχε τον σαφή διαχωρισμό των ιδιωτικών κατοικιών από τους δημόσιους τομείς, συνδυάζοντας τον ορθογώνιο κάρναβο της κεντρικής ζώνης κατοίκησης με την περιμετρική διάταξη των δημόσιων χώρων γύρω από τα λιμάνια.²⁰³ Στα τέλη του 5^{ου} και κυρίως τον 4^ο αιώνα αυξάνονται οι λατρείες με την είσοδο ξένων θεών, οι οποίες συγκεντρώνονται μάλλον στην περιφέρεια της κατοικημένης περιοχής.

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που αποκαλύφθηκαν στη θέση Ευαγγελίστρια, αν και αποσπασματικά, εντάσσονται στην περιφέρεια του ιστού της αρχαίας πόλης, κοντά σε πυλίδα του αρχαίου τείχους, που επικοινωνούσε με τον χώρο ανάμεσα στα Μακρά Τείχη. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, το παλαιότερο κτήριο στον χώρο πρέπει να τοποθετηθεί στα κλασικά χρόνια, αφενός λόγω του βάθους που εντοπίζεται το δάπεδο και τα θεμέλια του τοίχου 7 και αφετέρου γιατί είναι πρωιμότερο του βωμού στα βόρεια,²⁰⁴ ο οποίος πρέπει να ήταν σε χρήση ήδη από τα τέλη του 5^{ου} προχριστιανικού αιώνα, όπως γίνεται φανερό από την κεραμική στο εσωτερικό του. Επομένως, η πρώτη φάση του τοίχου 7 θα πρέπει να τοποθετηθεί σίγουρα στον 5^ο αιώνα π.Χ. και άρα να ενταχθεί στο πολεοδομικό σχέδιο του Ιππόδαμου. Η ταυτότητα του κτίσματος είναι αδύνατον να αποσαφηνιστεί αλλά μπορούμε να υποθέσουμε ότι πιθανόν να καταστράφηκε στον Πελοποννησιακό πόλεμο.

Ενδεχομένως, σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να ενταχθεί και ο βωμός, δηλαδή σε χρόνια ταραγμένα, όταν η προστασία και η βοήθεια από τους θεούς καθίστανται αναγκαίες. Η θέση του, αρκετά κοντά σε πυλίδα του τείχους ίσως αποτελεί ένδειξη για την ταύτισή του με παρόδιο ιερό. Τα οψιμότερα όστρακα κεραμικής που βρέθηκαν μέσα στον βωμό ανήκουν στο τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} αιώνα π.Χ., οπότε και η παύση λειτουργίας του θα πρέπει να τοποθετηθεί αυτή τη χρονική περίοδο. Αν και τα χρόνια

²⁰² Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, Β', 1267β: «εφεύρε την ρυμοτομική διαίρεση των πόλεων και την εφάρμοσε επί του Πειραιώς...πρῶτος των μη ασχοληθέντων ενεργῶς με τα πολιτικά επιχείρησε να πει κάτι περί του ἀρίστου πολιτεύματος» (μετάφραση: Π. Λεκατσάς, με παρεμβάσεις της γράφουσας).

²⁰³ Σταϊνχάουερ 2009, 237.

²⁰⁴ Βλ. παραπάνω σ. 30 σημ. 14 και σ. 39-41.

τούτα ο ρυθμός εναλλαγής των γεγονότων είναι ταχύς και πολλές από αυτές τις εξελίξεις θα μπορούσαν να είναι αιτίες του τέλους της λειτουργίας του βωμού και των οικοδομημάτων που σχετίζονταν μαζί του, ωστόσο δεν θα μπορούσε κανείς να μην σκεφτεί την εγκατάσταση της μακεδονικής φρουράς στη Μουνιχία από τον Αντίπατρο το 322 π.Χ.

Ο θησαυρός είδαμε πως ενσωματώθηκε σε οικοδόμημα που χρησιμοποίησε τοίχο προηγούμενης φάσης ως θεμελίωσή του. Αυτό είναι εμφανές από την ύπαρξη κονιάματος ανάμεσα στον τοίχο και στην υπόγεια κατασκευή, καθώς και από το μεγάλο βάθος του τοίχου 7. Επιπλέον, ενισχύεται αφενός από την τοποθέτηση των πολύ διαφορετικών λιθόπλινθων πάνω στους παλαιότερους και μεγαλύτερους λίθους του τοίχου, οι οποίοι μοιάζουν σε μέγεθος και διαστάσεις με τον λίθο στο στόμιο του θησαυρού, και αφετέρου από το «κατώφλι» που μάλλον διαμορφώνεται για την είσοδο στον θησαυρό. Τέλος, το γεγονός πως όλοι οι γνωστοί θησαυροί βρίσκονται σε υπόγειο χώρο αποδεικνύει πως και στον θησαυρό που μελετάται εδώ οι λιθόπλινθοι δίπλα στο ύψος του στομίου του αποτελούν θεμέλια.

Ωστόσο, η απουσία χαρακτηριστικών ευρημάτων που απαντούν σε ιερά, όπως ειδώλια, πλην ενός, επιγραφών, αγαλματίων, μικκύλων αγγείων κτλ., δυσχεραίνει την ταύτιση της θέσης με ιερό χώρο. Δυστυχώς, η κεραμική από μόνης της δεν μπορεί να βοηθήσει στην ερμηνεία του χώρου καθώς δεν επιβεβαιώνει ούτε απορρίπτει την χρήση του ως ιερό. Παρ' όλα αυτά, η ύπαρξη κανθάρων και σκύφων που υποδηλώνουν πόση οίνου, ο σημαντικός αριθμός μαγειρικών σκευών καθώς και λεκανών οι οποίες θα χρησιμοποιούνταν για την τοποθέτηση των κρεάτων ή άρτων προς διανομή, σε συνδυασμό με το πλήθος οστών ζώων, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ενδείξεις τέλεσης δειπνών.²⁰⁵ Ακόμα, το γεγονός πως κάποια αγγεία φαίνεται να ρίχτηκαν στη φωτιά μετά τη θραύση τους, όπως φαίνεται από τα ίχνη φωτιάς στα σπασίματα, (**Σ1**, **Σ3**, **Λ4**, **Πμ6**) επίσης είναι ένδειξη λατρευτικής πρακτικής. Βέβαια, τέλεση τελετουργικών πυρών είναι μία πρακτική που συνηθίζεται και στους ιδιωτικούς χώρους. Το γεγονός όμως πως όλα αυτά συνδυάζονται με ένα θησαυροφυλάκιο ενισχύει την πρόταση ερμηνείας του χώρου ως ιερό.

Το θησαυροφυλάκιο μετά την χρήση του λειτούργησε ως αποθέτης και γέμισε με κεραμική, η απόρριψη της οποίας έχει χρονολογική ομοιογένεια, όπως φάνηκε από τον πίνακα 2, στον οποίο γίνεται φανερό πως οι ανασκαφικές ομάδες δεν αντιστοιχούν σε διαφορετικές ομάδες απόθεσης. Εφόσον λοιπόν τα οψιμότερα όστρακα

²⁰⁵ Καρδαρά 1988, 211 και σημ. 3.

τοποθετούνται στο β' μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ., τότε θα πρέπει να τοποθετηθεί και η σφράγιση του θησαυρού-αποθέτη. Από την άλλη, τα πρωιμότερα όστρακα χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} προχριστιανικού αιώνα, κάτι που φυσικά από μόνο του δεν εξασφαλίζει μία ασφαλή χρονική τοποθέτηση για την έναρξη της λειτουργίας του θησαυρού και του ιερού χώρου. Όμως εάν συνδυαστεί με το γεγονός πως οι δύο κτιστές κατασκευές δεν υπήρξαν σύγχρονες²⁰⁶ και επομένως δεν θα μπορούσε ο θησαυρός να χρονολογηθεί νωρίτερα από το κλείσιμο του βωμού, τα οψιμότερα ευρήματα του εσωτερικού του οποίου χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} αιώνα π.Χ.,²⁰⁷ η προτεινόμενη χρονολόγηση για την κατασκευή του θησαυρού ενδεχομένως να ευσταθεί. Ο πειρασμός, να συσχετιστεί η παύση λειτουργίας του βωμού με την οικοδόμηση του θησαυρού και όλα αυτά με το νέο καθεστώς στον Πειραιά και στην Αθήνα, αυτό της μακεδονικής κυριαρχίας, είναι μεγάλος.

Η δημιουργία του θησαυρού και του ιερού, του οποίου ίσως ήταν τμήμα, θα ήταν δυνατόν να συσχετιστεί και με τον Δημήτριο Πολιορκητή, ο οποίος ανακηρύσσει την πόλη ελεύθερη από την κυριαρχία του Κασσάνδρου, διώχνει την φρουρά από την Μουνιχία και ξανακτίζει τα Μακρά Τείχη και εκείνα του Πειραιά και μαζί με τον πατέρα του Αντίγονο λατρεύονται ως σωτήρες. Με αυτήν την υπόσταση διοργανώνονταν αγώνες προς τιμή τους, με προσφερόμενες θυσίες ενώ για τη λατρεία τους ορίστηκε ιερέας.²⁰⁸ Φυσικά, δεν υποστηρίζεται εδώ πως ο υποτιθέμενος θησαυρός αποτελούσε μέρος αυτών των λατρειών, απλώς τονίζονται οι τομές και οι διαφορές στην πολιτικοοικονομική σκηνή, η οποία διαμορφώνει κατά ένα επίπεδο και τη θρησκευτική. Έτσι, στο πλαίσιο της έναρξης μιας 'νέας εποχής', αυτής της απαλλαγμένης, φαινομενικά προφανώς, από την ξένη κυριαρχία, ενδεχομένως να ιδρύονται νέες λατρείες.

Η συνέχεια των ιστορικών γεγονότων προσφέρεται ως έρεισμα για αυτήν την υπόθεση. Οι Αθηναίοι λίγα χρόνια μετά αποφάσισαν να μην υποταχθούν άλλο στην εξουσία του Δημητρίου, κάτι που ο Λάχαρης εκμεταλλεύτηκε και κατέστησε τον εαυτό του τύραννο. Ο Πειραιάς όμως επαναστάτησε από τον τύραννο και υποστήριξε τον Δημήτριο στο να καταλάβει το Άστυ οδηγώντας με αποκλεισμό τους κατοίκους σε λιμό. Το γεγονός πως η Μακεδονία πέρασε στην δικαιοδοσία του Δημητρίου δυνάμωσε

²⁰⁶ Βλ. παραπάνω σ. 41, 46-47. Επιπλέον, τα γενικά χαρακτηριστικά του συνόλου της κεραμικής στο εσωτερικό του βωμού σε σύγκριση με εκείνα του θησαυρού είναι αρκετά διαφορετικά, κάτι που ενισχύει την υπόθεση πως οι δύο κατασκευές δεν συνυπήρξαν.

²⁰⁷ Υπάρχει ένα χείλος λοπάδας (Λπ1), το οποίο λόγω σχήματος έχει χρονολογηθεί στα 400-350 π.Χ. Ωστόσο, θα μπορούσε να είναι ένα σκεύος με μεγάλη χρονική διάρκεια χρήσης, κάτι που θα εξηγούσε μία τόσο πρώιμη χρονολόγηση.

²⁰⁸ Habicht 1998, 98-100.

το αίσθημα της μετατροπής της δημοκρατίας σε ολιγαρχία και όταν η θέση του κλονίστηκε στην Μακεδονία ακολούθησε, το 287 π.Χ., η επιτυχημένη εξέγερση της Αθήνας. Ο Πειραιάς όμως δεν ξαναπέρασε στον έλεγχο των Αθηναίων παρά έμεινε στα χέρια των Μακεδόνων έως το 229 π.Χ., όταν η Αθήνα επανακτά οριστικά την ελευθερία της, φεύγει ο φρούραρχος Διογένης και εκκενώνονται όλα τα οχυρά της Αττικής.²⁰⁹ Επομένως, είναι μάλλον εμφανές πως ο Πειραιάς από το 307 π.Χ. που φτάνει ο πολιορκητής έως το 229 π.Χ. με μία μικρή παύση, αποτέλεσε έδαφος Μακεδόνων.

Την περίοδο αυτή, κατά την οποία ο Πειραιάς είχε σταματήσει να αποτελεί το κύριο εμπορικό κέντρο στην Α. Μεσόγειο,²¹⁰ οι δύο αμφορείς με τα σφραγίσματα της Θάσου και της Ρόδου αποτελούν δείγματα αφενός για την συνέχιση της εμπορικής δραστηριότητας παρά την οικονομική κρίση του 3^{ου} προχριστιανικού αιώνα και αφετέρου για τις επαφές με δύο από τα μεγαλύτερα οιοπαραγωγικά κέντρα.²¹¹ Ακόμα, η χρονολόγησή τους στο α' μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ. μπορεί να παραβληθεί και με το γεγονός της έντονης εμπορικής δραστηριότητας, που χαρακτηρίζει τα νησιά της Θάσου και της Ρόδου κυρίως τον 4^ο και 3^ο αιώνα π.Χ.²¹² Παρ' όλα αυτά, πρόκειται για ένα μικρό ποσοστό ενός πολύ μεγαλύτερου συνόλου, που αποτελείται από ασφράγιστες λαβές,²¹³ έμβολα και πολλά όστρακα σωμάτων, κατά πάσα πιθανότητα, αμφορέων. Η χρησιμοποίηση των αμφορέων ως οικονομικούς δείκτες για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων αναφορικά με το εμπόριο προϋποθέτει μία συνολική εικόνα, η οποία θα μπορέσει να δοθεί μετά την μελέτη όλων των οστράκων των αμφορέων στη θέση Ευαγγελίστρια.

Όπως επισημαίνει ο Garland, η ζωτικότητα της θρησκευτικής ζωής στον Πειραιά παρέμεινε ανεπηρέαστη από την οικονομική κρίση του 3^{ου} αιώνα.²¹⁴ Όπως ο μικρός πρόστυλος ναΐσκος στα δυτικά της Ζέας, που κτίστηκε πάνω στο λατομείο, και ίσως ήταν αφιερωμένος σε μία ξένη θεότητα, έτσι και ο θησαυρός μπορεί να ανήκε σε ένα ιερό αφιερωμένο σε μία ανάλογη θεότητα. Εν κατακλείδι, θα μπορούσε να πρόκειται για ένα παρόδιο ιερό αφιερωμένο σε οποιονδήποτε θεό. Άλλωστε, η ποικιλία

²⁰⁹ Για την επανάσταση του Πειραιά βλ.: Garland 1987, 49-50. Για τα γεγονότα από το 287 π.Χ. κ.ε. βλ.: Garland 1987, 50. Habicht 1998, 125-126, 131-134, 167.

²¹⁰ Garland 1987, 95.

²¹¹ Βλ. Tzochew 2016, 91-97 και γράφημα 1 σελ. 94 για τις ποσότητες των θασιακών αμφορέων στην Αγορά ανά περίοδο. Γενικά για τα προϊόντα της Θάσου βλ. παραπάνω σημ. 125. Για τα προϊόντα της Ρόδου βλ. παραπάνω σημ. 122.

²¹² Φίλης 2012, 66 και σημ. 25. Φίλης 2016, 790.

²¹³ Άλλωστε η πλειονότητα των εμπορικών αμφορέων ήταν ασφράγιστοι (Φίλης 2016, 805).

²¹⁴ Garland 1987, 110.

και η ίδρυση νέων λατρειών υπήρξαν σταθερό φαινόμενο στον Πειραιά, αποτέλεσμα της μακράς παρουσίας μιας ετερογενούς κοινότητας.

ΜΕΡΟΣ Δ

1. Οργάνωση του Καταλόγου

1.1 Κωδικοποίηση

Η κωδικοποίηση των ευρημάτων έχει σημειωθεί με έντονη γραφή. Αποτελείται από ένα κεφαλαίο γράμμα, το αρχικό της γενικής κατηγορίας που εντάσσεται το εύρημα. Στην κατηγορία της κεραμικής, όπου κάποιες φορές το αρχικό γράμμα δύο υποκατηγοριών συμπίπτει, έχουν προστεθεί ένα ή δύο πεζά γράμματα από τα σύμφωνα που ακολουθούν. Στη συνέχεια έχει προστεθεί ένας αριθμός, ο οποίος ανάλογα με τα ευρήματα της κάθε ομάδας σχήματος είναι αύξων. Στις περιπτώσεις που υπάρχει μόνο ένα αγγείο σε κάθε υποκατηγορία, τότε ο αριθμός λείπει. Τα γράμματα που έχουν χρησιμοποιηθεί στον κατάλογο με τις κατηγορίες ή ομάδες σχημάτων που παραπέμπουν, είναι τα εξής:

A: Αμφορέας και αμφορίσκος

E: Ειδώλιο

Εσχ: Εσχάρα

Θ: Θυμιατήρι

I: Ιγδίο

K: Κάνθαρος

Kψ: Κυψέλη

Λ: Λεκάνη

Λκ: Λήκυθος

Λπ: Λοπάς

Λτ: Λουτήριο

Λχ: Λύχνος

M: Μυροδοχείο

O: Οινοχόη μελαμβαφής

Ονχ: Αβαφής οινοχόη

Οστ: Όστρακο αδιάγνωστο

Π: Πώμα

Πμ: Πώμα μαγειρικού σκεύους

Ππ: Πινάκιο τελετουργικής πυράς

Σ: Άωτος σκύφος και άωτο σκυφίδιο

Σκ: Σκύφος

Σσν: Σείσων

Υ: Υφαντικό βάρος

X: Χάντρα

Χτ: Χυτρίδιο

1.2 Ταξινόμηση

Έχει διατηρηθεί η ταξινόμηση του προηγούμενου κεφαλαίου, όπου τα ευρήματα παρουσιάζονται σε τέσσερεις μεγάλες ομάδες: μελαμβαφή και άλλα, αβαφή,

αναθηματικά/τελετουργικά και μαγειρικά αγγεία, μέσα στις οποίες εμφανίζονται αλφαριθμητικά ανάλογα με τον κωδικό του καθενός, έτσι ώστε να είναι εύκολη η εύρεσή τους από τον αναγνώστη. Πρώτα παρουσιάζονται το ειδώλιο και η γυάλινη χάντρα και στη συνέχεια η κεραμική.

1.3 Διαστάσεις, μετρήσεις και άλλες λεπτομέρειες

Οι διαστάσεις δίνονται σε μέτρα. Χρησιμοποιούνται οι ακόλουθες συντομογραφίες: Μ: μήκος, Π: πλάτος, Υ: ύψος, Δ: διάμετρος, ΔΒ: διάμετρος βάσης, ΥΒ: ύψος βάσης, ΔΧ: διάμετρος χείλους, ΠΧ: πάχος χείλους, Δτρ: διάμετρος τρήματος, Λ: λαβή, ΜΛ: μήκος λαβής, ΔΛ: διάμετρος λαβής

Οι συντομογραφίες Π και ΜΠ παραπέμπουν στους αριθμούς ευρετηρίου που υπάρχουν στο αρχείο της Εφορίας Πειραιά. Η συντομογραφία Ομ παραπέμπει στην ανασκαφική ομάδα του ευρήματος.

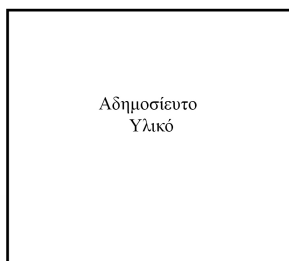
1.4 Περιγραφές

Αρχικά διευκρινίζεται η κατάσταση διατήρησής του. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στο είδος κεραμικού φυράματος και το χρώμα του. Οι περιγραφές των κεραμικών φυραμάτων βασίζονται στην παρατήρηση, ενώ το ίδιο συμβαίνει και για το χρώμα, χωρίς να έχει χρησιμοποιηθεί η αναφορά στο Munsell Soil Color Charts. Το σχήμα του αγγείου περιγράφεται από πάνω προς τα κάτω και το αγγείο χωρίζεται σε τρία μέρη: χείλος, σώμα και βάση. Μετά αναφέρονται οι τυχόν διακοσμήσεις. Τέλος, όπου αυτό κατέστη δυνατό, ακολουθεί η χρονολόγηση, η οποία τίθεται σε παρένθεση και στη συνέχεια τα τυπολογικά παράλληλα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ε: Ειδώλιο Αφροδίτης

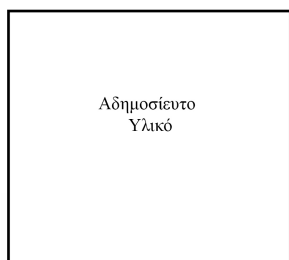
Αρ. Ευρ.: Π 181. ΜΠ 16056. Ομ: 594
Σωζόμενο Υ: 0,104μ.

Αποσπασματική διατήρηση. Σώζεται μόνο ο κορμός έως τον αστράγαλο του αριστερού σκέλους και στα δεξιά έως περίπου το γόνατο. Το κεφάλι και τα χέρια έχουν χαθεί. Πηλός ωχρός. Επίθετο λευκό χρώμα. Η μορφή είναι ενδεδυμένη με λεπτό χιτώνα και ιμάτιο τυλιγμένο γύρω και πάνω από τους γοφούς. Στηρίζεται στο δεξιό σκέλος φέρνοντας μπροστά το αριστερό λυγισμένο στο γόνατο. Ο κορμός κάμπτεται ελαφρώς προς τα εμπρός. Πιθανότατα πρόκειται για ενδεδυμένη Αφροδίτη στον τύπο της αναδυόμενης (ελληνιστική εποχή).

Χ: Χάντρα από γυαλί

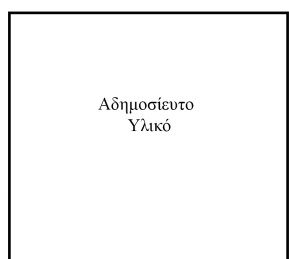
Αρ. Ευρ.: Γ 20. ΜΠ 16388. Ομ: 591.
Δ: 0,013μ. Υ: 0,011μ. Δ.Τρ: 0,005μ.

Ακέραιη οφθαλμοτή χάντρα από κίτρινο γυαλί με κυλινδρικό σχήμα και τρήμα. Διαβρωμένη, πόροι σε όλη την επιφάνεια. Διακοσμείται με 3 ζεύγη ανισομεγεθών σύνθετων κυανόλευκων οφθαλμών, με έναν δακτύλιο λευκού χρώματος και κυανό κέντρο. Κατασκευασμένη με την τεχνική της περιέλιξης γύρω από μετάλλινη ράβδο. Εντάσσεται σε έναν τύπο που εμφανίζεται από τον 6^ο προχριστιανικό αιώνα και εξής (5^{ος} – 4^{ος} αιώνας π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Ιγνατιάδου 2010, 357, αρ. 389.

Υ: Υφαντικό Βάρος

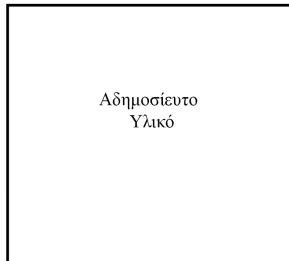
Αρ. Ευρ.: Π 163. ΜΠ 16040. Ομ: 594
Υ: 0,076μ. ΔΒ: 0,045μ.

Κωνικού τύπου αγνύθα. Σώζεται ολόκληρη με τη διαμπερή οπή ανάρτησης κοντά στην κορυφή. Αποκρούσεις και εκδορές. Ωχρός λεπτόκοκκος πηλός με πολλά γκρι, κόκκινα και λευκά εγκλείσματα. Ίσια περιγράμματα,γωνιώδη απόληξη στη βάση και ελάχιστη εμβάθυνση στον πυθμένα.

K1: Μελαμβαφής Κάνθαρος

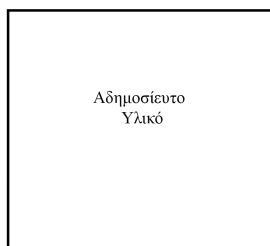
Αρ. Ευρ.: Π 160. ΜΠ 16037. Ομ: 594.
Υ: 0,093μ. ΔΒ: 0,045 μ. ΔΧ: 0,79μ.

Συγκολλημένος από έξι όστρακα. Σώζεται μέρος από το σώμα, η βάση και το ήμισυ της μιας εκ των δύο λαβών. Λεπτόκοκκος, καθαρός καστανοκίτρινος πηλός με ελάχιστη μίκα. Απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Μαύρο γάνωμα με ανομοιομερή όπτηση σε σημεία, ιδιαίτερα στο εσωτερικό. Σώμα ημισφαιρικό, λαιμός με κοίλο περίγραμμα και χείλος προέκταση του λαιμού που στρέφεται ελαφρώς προς τα έξω. Βάση κωνική, διαμορφωμένη ως ανεστραμμένος εχίνος με αυλάκωση και στέλεχος. Αυλάκωση στην επιφάνεια έδρασης και μαστοειδής απόφυση. Ανήκει στον τύπο του κανθάρου εκείνου με τις ταινιωτές λαβές με αποφύσεις (325-290 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XII, αρ. 714, σ. 287, πίν. 29. Agora XXIX, αρ. 11, 12, σ. 243, εικ. 4, πίν. 1, 2. Καλλίνη 2007, 228, 431, αρ. ΠΑ2-3. Kerameikos XVII, αρ. 751, 752, σ. 206, πίν. 125.

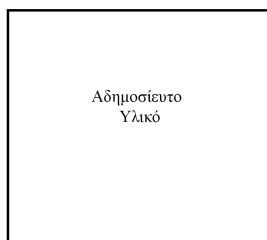
K2: Μελαμβαφής Κάνθαρος

Αρ. Ευρ.: Π 161. ΜΠ 16038. Ομ: 594.
Υ: 0,094μ. ΔΒ: 0,044μ.

Συγκολλημένος από τρία όστρακα. Σώζεται το ήμισυ περίπου του σώματος μαζί με την βάση, το άνω μέρος από την μία λαβή και το κάτω μέρος από την άλλη. Λεπτόκοκκος, καθαρός καστανοκίτρινος πηλός με ελάχιστη μίκα. Απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Μαύρο γάνωμα με ανομοιομερή όπτηση σε σημεία, ιδιαίτερα στο εσωτερικό. Σώμα ημισφαιρικό, λαιμός με κοίλο περίγραμμα και χείλος προέκταση του λαιμού που στρέφεται ελαφρώς προς τα έξω. Η βάση είναι κωνική, διαμορφωμένη ως ανεστραμμένος εχίνος, με στέλεχος. Αυλάκωση στην επιφάνεια έδρασης. Ανήκει στον τύπο του κανθάρου εκείνου με τις ταινιωτές λαβές με αποφύσεις ελαφρώς ανασηκωμένες (325-290 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XII, αρ. 714, σ. 287, πίν. 29. Agora XXIX, αρ. 11, 12, σ. 243, εικ. 4, πίν. 1, 2. Καλλίνη 2007, 228, 431, αρ. ΠΑ2-3.

Kerameikos XVII, αρ. 751, 752, σ. 206, πίν. 125.

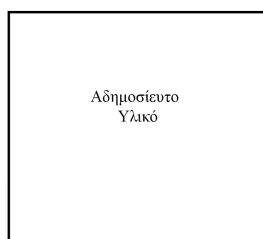

K3: Λαβή κανθάρου

Ομ: 595

Σωζόμενο M: 0,042μ.

Σώζεται η απόφυση ταινιωτής λαβής κανθάρου. Πηλός καστανός, με μίκα. Μελαμβαφές, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. (τέλη 4^{ου} αιώνα π.Χ.).

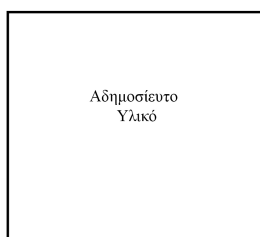

K4: Λαβή κανθάρου

Ομ: 593

Σωζόμενο M: 0,056μ. M απόφυσης: 0,051μ.

Σώζεται η απόφυση ταινιωτής λαβής κανθάρου. Πηλός καστανός και λίγη μίκα. Μελαμβαφές, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Το μέγεθος του αγγείου μεγαλύτερο από τα προηγούμενα. (α' τέταρτο 3^{ου} αιώνα π.Χ.).

K5: Βάση Κανθάρου

Ομ.: 593

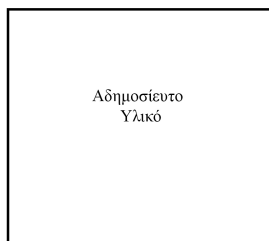
Δ: 0,039μ. Σωζόμενο Y: 0,021μ.

Σώζεται μόνο η βάση κανθάρου. Λεπτόκοκκος, καστανοκίτρινος πηλός με ελάχιστη μίκα. Απολεπισμένος αρκετά. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Ευρεία, επίπεδη επιφάνεια έδρασης με αυλάκωση. Κωνική από κάτω εσωτερικά. (300-275 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, αρ. 109, 143, 144, σ. 253, 257, εκ. 10, 11, πίν. 11, 13.

K6: Τμήμα Κανθάρου

Ομ. 593

Σωζόμενο Υ: 0,07μ.

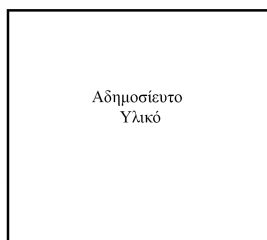

Συγκολλημένος από δύο όστρακα. Διατηρείται περίπου ο μισός, με τμήμα του χείλους και η γένεση της λαβής. Η βάση δεν σώζεται. Λεπτόκοκκος καθαρός καστανός πηλός, με μίκα. Αποτυχημένη όπτηση. Ιζήματα, αποκρούσεις, απολεπίσεις και εκδορές. Πολύ λεπτά τοιχώματα. Απλό χείλος, ελαφρώς γωνιώδες περίγραμμα. (300-275 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, αρ. 176, 178, σ. 260, 261, πίν. 16.

K7: Κάνθαρος

Ομ: 593

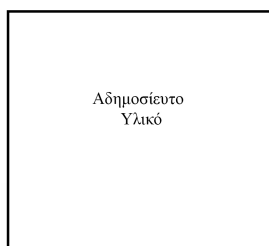
Σωζόμενο Υ: 0,04μ. Σωζόμενη Δ: 0,075μ. ΔΒ: 0,041μ.

Συγκολλημένος από τρία όστρακα. Διατηρείται η βάση, μεγάλο μέρος του σώματος και καθόλου χείλος. Πηλός λεπτόκοκκος, ανοιχτού ροδοκάστανου χρώματος, καθαρός, με λίγη μίκα. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Μελαμβαφής, κακή όπτηση με αποτέλεσμα πορτοκαλόχρωμες κηλίδες στο μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειάς του. Εξηρημένη ταινία στο σημείο ένωσης του σώματος με τη βάση. Βάση δακτυλιόσχημη με παχιά αποκλίνοντα τοιχώματα και εξωτερική νεύρωση-ταινία στην περιφέρειά της και αυλάκωση στην επιφάνεια έδρασης. Γωνιώδης απόφυση από κάτω. (γύρω στο 275 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, αρ. 177, 178, σ. 261, πίν. 16.

Λκ: Λήκυθος

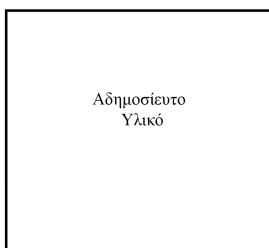
Ομ: 593
ΔΒ: 0,056μ.

Σώζεται το ήμισυ της βάσης και ένα τμήμα του σώματος. Λεπτόκοκκος, καθαρός καστανός πηλός, με μίκα. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Οριζόντια αυλάκωση στο κάτω μέρος της κοιλιάς. Δακτυλιόσχημη με σχήμα τόρου βάση, με επίπεδη, πλατιά εξηρημένη επιφάνεια έδρασης. Ίχνη τροχού στον πυθμένα. Πιθανόν συνανήκει με ταινιωτή λαβή από την ίδια ομάδα. (325-275 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, αρ. 1110, σ. 349, εικ. 69, πίν. 81.

Λχ: Μονόμυξος λύχνος

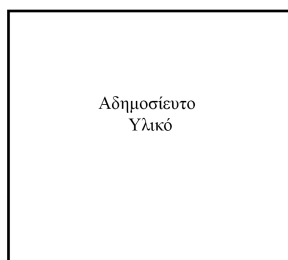
Ομ.: 591
Σωζόμενο Υ: 0,026μ. Σωζόμενο Μ: 0,084μ. Δ: 0,062μ. ΔΒ: 0,039μ.

Αποσπασματικά σωζόμενος. Διατηρείται μόνο το κάτω τμήμα (βάση, σώμα, μυκτήρας). Πηλός ροδοκάστανος, με λίγη μίκα. Πλήρως απολεπισμένος, αποτυχημένη όπτηση. Ιζήματα στο μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειάς του, αποκρούσεις και εκδορές. Μάλλον μελαμβαφής λόγω των ιχνών μαύρου χρώματος στην κάτω πρόσθια πλευρά του μυκτήρα. Σφαιρικό σώμα και χοντρά τοιχώματα. Βάση δισκοειδής, βαριά, ψηλή, κοίλη στην κατώτερη επιφάνειά της. Στον πυθμένα έντονα κωνική απόφυση. Ερυθρό χρώμα στο εσωτερικό πιθανόν λόγω αποτυχημένης όπτησης. (330/320-αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora IV, τύπος 25 Α, Β, και παραλλαγές. Kerameikos XI, RSL 4.

O1: Οινοχόη

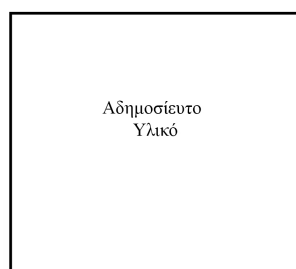
Αρ. Ευρ.: Π 162. ΜΠ 16039. Ομ: 594
Σωζόμενο Υ: 0,083μ. ΔX: 0,071μ. Δ Λαιμού: 0,04μ.

Σώζεται μόνο το άνω τμήμα μελαμβαφούς οινοχόης, μέχρι και τον λαιμό περίπου. Η λαβή δεν σώζεται. Λεπτόκοκκος, καστανοκίτρινος καθαρός πηλός με πολύ ψιλή μίκα. Απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Στιλπνό υάλωμα πολύ καλής ποιότητας. Λαιμός κοντός και λεπτός. Η διαμόρφωση του χείλους με την αιχμηρή απόληξη είναι μοναδική. (τελευταίο τέταρτο 4^{ου} αιώνα π.Χ. – αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.).

O2: Όστρακα από οινοχόη

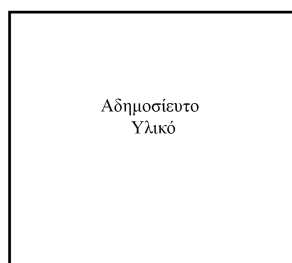
Ομ: 595
Σωζόμενο Π: 0,05μ. Σωζόμενο Υ: 0,041μ.
Σωζόμενο Π: 0,04μ. Σωζόμενο Υ: 0,03μ.

Σώζεται σε δύο όστρακα, το ένα εκ των οποίων είναι συγκολλημένο από 5 όστρακα, ενώ το άλλο είναι ακέραιο. Λεπτόκοκκος, καστανός πηλός, με μίκα. Τοιχώματα λεπτά. Φέρουν κατακόρυφες ανάγλυφες ραβδώσεις. Στιλπνό υάλωμα πολύ καλής ποιότητας. (β' μισό 4^{ου} αιώνα 275- π.Χ.).

O3: Μικρή οινοχόη (Χους)

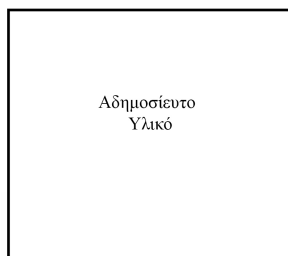
Αρ. Ευρ.: Π 191. ΜΠ 16066. Ομ: 593
Σωζόμενο Υ: 0,088μ. Δ Κοιλιάς: 0,056μ.

Συγκολλημένη από πέντε όστρακα. Σώζεται μόνο τμήμα από το σώμα χωρίς την βάση και το χείλος, καθώς και η γένεση στο κάτω μέρος της πιθανόν ταινιωτής λαβής. Λεπτόκοκκος καστανοκίτρινος πηλός χωρίς μίκα. Απολεπίσεις παντού και αποκρούσεις. Μελαμβαφής με πορτοκαλόχρωμες κηλίδες σε πολλά σημεία της επιφάνειάς της λόγω κακής όπτησης. (β' τέταρτο 3^{ου} αιώνα π.Χ.).

Σ1: Άωτος σκύφος (Bowl)

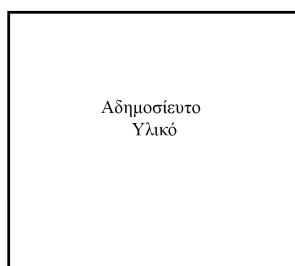
Αρ.Ευρ.: Π 187. ΜΠ 16062. Ομ: 593
ΔΒ: 0,087μ. ΥΒ: 0,011μ.

Συγκολλημένος από δύο όστρακα, διατηρείται μόνο ένα τμήμα της βάσης. Λεπτόκοκκος, καθαρός καστανοκίτρινος πηλός με πολύ ψιλή μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις, απολεπίσεις και εκδορές. Μελαμβαφής, ενώ το ερυθρό χρώμα στον πυθμένα και στο κάτω μέρος του σώματος πιθανόν αποτέλεσμα κακής όπτησης. Δακτυλιόσχημη βάση με μαστοειδή απόφυση και εξηρημένη επιφάνεια έδρασης που φέρει αυλάκωση. Εξωτερικά στο σημείο ένωσης σώματος με βάση φέρει εξηρημένη ταινία. Στον πυθμένα σώζονται τέσσερα από τα αρχικά έξι εμπίεστα ανθέμια, ακτινωτά τοποθετημένα ενωμένα με διασταυρούμενα εγχάρακτα τόξα, σχηματίζοντας αστέρι με έξι κορυφές, οι οποίες φέρουν εμπίεστα ωά. Τα παραπάνω στέφονται από τέσσερις επάλληλες σειρές κυλιστής ακιδωτής διακόσμησης (rouletting). Στην κάτω πλευρά του αγγείου χαραγμένο το γράμμα Ν. Ίχνη καύσης (325-300 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, αρ. 975, σ. 339, πίν. 75.

Σ2: Άωτος σκύφος (Bowl)

Ομ: 594
ΔΒ: 0,071μ. Σωζόμενο Υ: 0,015μ.

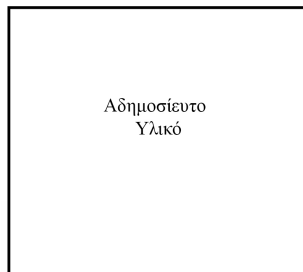

Σώζεται περίπου η μισή βάση. Λεπτόκοκκος, καθαρός καστανοκίτρινος πηλός με πολύ ψιλή μίκα. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Μελαμβαφής, κακή όπτηση. Δακτυλιόσχημη βάση με μαστοειδή απόφυση και εξηρημένη επιφάνεια έδρασης που φέρει αυλάκωση. Στην κάτω πλευρά, μαστοειδής απόφυση. Στην ένωση της βάσης με το σώμα εξηρημένη ταινία. Στον πυθμένα τρεις σειρές κυλιστής ακιδωτής διακόσμησης rouletting. (325-300 π.Χ.).

Σ3: Άωτος σκύφος (Bowl)

Ομ: 591

ΔΒ: 0,098μ.

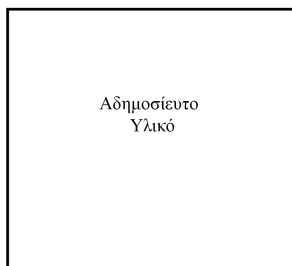

Συγκολλημένος από τέσσερα θραύσματα, διατηρείται μόνο το μεγαλύτερο τμήμα της βάσης. Λεπτόκοκκος, καθαρός καστανός πηλός, με λίγη μίκα. Μελαμβαφής. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Δακτυλιόσχημη βάση με παχιά ελαφρώς αποκλίνοντα τοιχώματα, αυλάκωση στην επιφάνεια έδρασης και γωνιώδη απόφυση. Ίχνη του τροχού στον πυθμένα. Ίχνη καύσης. (τέλη 4^{ου}-αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.).

Σ4: Άωτος σκύφος (Bowl)

Ομ: 591 σακούλα 1 βάση γ

Σωζόμενο Υ: 0,026μ. ΔΒ: 0,073μ.

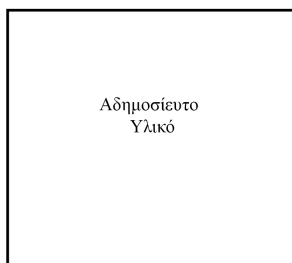

Σώζεται ένα τμήμα από τη βάση και από το σώμα. Λεπτόκοκκος, καθαρός καστανός πηλός, με λίγη μίκα. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Μελαμβαφής, με αποτυχημένη όπτηση με αποτέλεσμα ο πυρήνας του αγγείου να έχει ανομοιογένεια. Δακτυλιόσχημη βάση με αυλάκωση στην επιφάνεια έδρασης και κάθετα εξωτερικά τοιχώματα. Σώζονται δύο παράλληλες αβαθείς εγχαράξεις εξωτερικά στο σώμα και μία στο κάτω μέρος του αγγείου. (τέλη 4^{ου}-αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.).

Σ5: Άωτος σκύφος (Bowl)

Ομ: 593

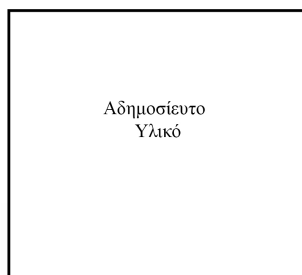
Σωζόμενο Υ: 0,022μ. ΔΒ: 0,065μ.

Σώζεται σχεδόν η μισή βάση. Καστανός, λεπτόκοκκος καθαρός πηλός, με λίγη μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις, απολεπίσεις και εκδορές. Μελαμβαφής. Δακτυλιόσχημη βάση με ελαφρώς αποκλίνοντα τοιχώματα και αυλάκωση στην επιφάνεια έδρασης. Μαστοειδής απόφυση. (τέλη 4^{ου}-αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.).

Σ6: Άωτος σκύφος (Bowl)

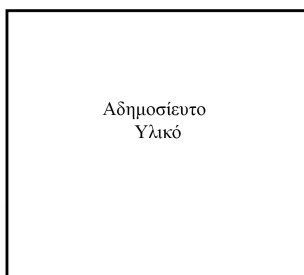
Ομ: 593
ΔΒ: 0,075μ.

Διατηρείται το μεγαλύτερο τμήμα βάσης. ροδοκάστανος, λεπτόκοκκος καθαρός πηλός, με μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις, απολεπίσεις και εκδορές. Μελαμβαφής, κακή όπτηση. Δακτυλιόσχημη βάση με εξηρημένη επιφάνεια έδρασης, καθώς και όλο το κάτω μέρος του αγγείου, όπου σχηματίζεται ελαφρά μαστοειδής απόφυση. Ίχνη τροχού από κάτω. Τεχνική της εμβάπτισης. (τέλη 4^{ου}-αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.).

Σ7: Άωτος σκύφος (Bowl)

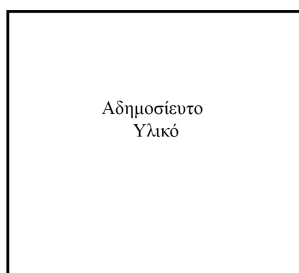
Ομ: 591, 593
ΔΒ: 0,074μ. Σωζόμενο Υ: 0,045μ.

Συγκολλημένος από δύο όστρακα. Σώζεται το μεγαλύτερο μέρος της βάσης και λίγο από το σώμα. Λεπτόκοκκος, καθαρός καστανός πηλός, με μίκα. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Δακτυλιόσχημη βάση με παχιά ελαφρώς αποκλίνοντα τοιχώματα και στρογγυλεμένη επιφάνεια έδρασης. Από κάτωγωνιώδης απόφυση. (300-250 π.Χ.).

Σ8: Άωτος Σκύφος (Bowl)

Ομ: 593
Υ: 0,063μ. ΔΒ: 0,087μ.

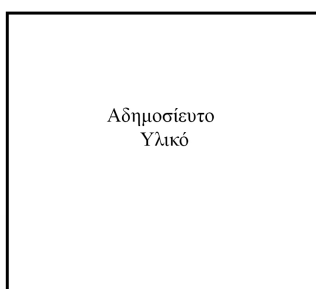
Σώζεται σε τέσσερα συνανήκοντα θραύσματα, εκ των οποίων ένα συγκολλημένο από πέντε όστρακα και ένα άλλο από τέσσερα. Καστανοκίτρινος, λεπτόκοκκος, καθαρός πηλός, με μίκα. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Μελαμβαφής, κακή όπτηση. Χείλος έντονα εσωστρεφές. Καμπύλο περίγραμμα του σώματος με την μεγαλύτερη διάμετρο ψηλά. Βάση δακτυλιόσχημη με αποκλίνοντα τοιχώματα που διαμορφώνουνγωνίωση και επίπεδη επιφάνεια έδρασης. Από κάτω ελαφριά κοίλανση. Σώζονται δύο

παράλληλες αβαθείς εγχαράξεις εξωτερικά: Agora XXIX, αρ. 1020, σ. 342, εικ. 63, πίν. 77 (250-200 π.Χ.).

Σ9: Άωτος Σκύφος (Bowl)

Ομ: 593

Σωζόμενο Υ: 0,075μ. ΔΧ: 0,2μ.

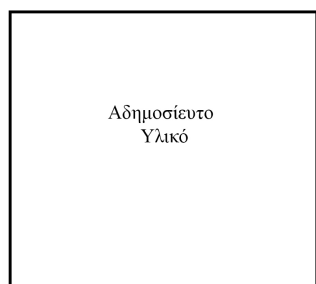

Συγκολλημένο από έξι όστρακα. Διατηρείται το μισό περίπου χείλος με τμήμα του σώματος, χωρίς την βάση. Καστανός, λεπτόκοκκος, καθαρός πηλός, με λίγη μίκα. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Μελαμβαφές, κακή όπτηση. Εσωστρεφές χείλος, ίχνη τροχού εξωτερικά. Ίσως ίχνη καύσης. (250-200 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, αρ. 1020, σ. 342, εικ. 63, πίν. 77.

Σ10: Άωτο σκυφίδιο

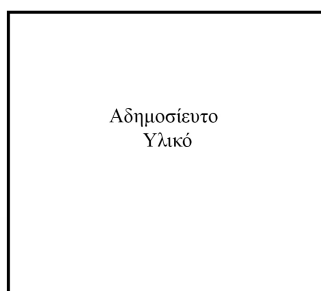
Αρ. Ευρ.: Π 130. ΜΠ 16013. Ομ: 591

Υ: 0,035μ. ΔΧ: 0,073μ. ΔΒ: 0,047μ.

Συγκολλημένο από τρία όστρακα. Διατηρείται η βάση και τμήμα του σώματος και του χείλους. Λεπτόκοκκος, καθαρός, καστανέρυθρος πηλός χωρίς μίκα. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Μελαμβαφές, κακή όπτηση. Το σώμα βαθύ με καμπύλο περίγραμμα και εσωστρεφές χείλος. Η βάση δακτυλίσχημη, με αποκλίνοντα τοιχώματα και αυλάκωση στην εσωτερική πλευρά της, καθώς στην επιφάνεια έδρασης (325-275 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, αρ. 1077, σ. 343, εικ. 65, πίν. 79. C 1953 247, C 2003 55.

Σ11: Άωτο σκυφίδιο

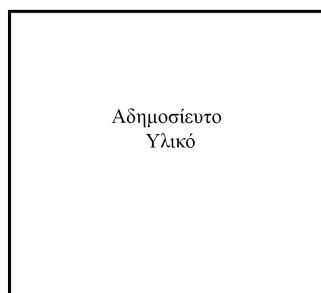

Ομ: 577

Υπολογιζόμενη ΔΧ: 0,11μ.

Διατηρείται ένα μέρος από το χείλος και σώμα χωρίς τη βάση. Καστανοκίτρινος, λεπτόκοκκος, καθαρός πηλός. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Μελαμβαφές. Εσωστρεφές χείλος.

Σ12: Άωτο σκυφίδιο

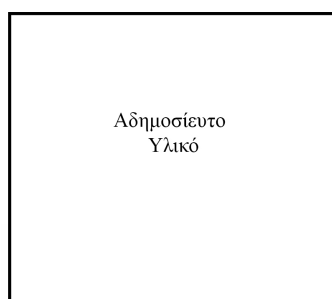

Ομ: 593

Υ: 0,03μ. Υπολογιζόμενη ΔΧ: 0,108μ. ΔΒ: 0,062μ.

Διατηρείται περίπου το μισό, με τμήμα από βάση, σώμα και χείλος. Καστανοκίτρινος, λεπτόκοκκος, καθαρός πηλός, με λίγη μίκα. Ιζήματα, απολεπίσεις, αποκρούσεις και εκδορές. Μελαμβαφές, κακή όπτηση. Εσωστρεφές χείλος, σώμα αβαθές, βάση δακτυλιόσχημη με ελαφρώς αποκλίνοντα τοιχώματα. (300-250 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, αρ. 983-992, σ. 340, εικ. 62, πίν. 75.

Οστ1: Ερυθρόμορφο όστρακο

Ομ: 593

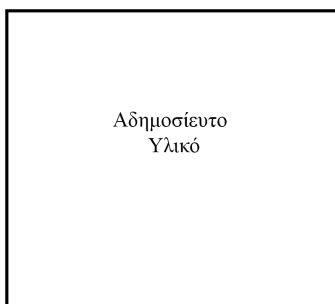
Σωζόμενο Μ: 0,094μ. Σωζόμενο Υ: 0,046μ.

Όστρακο από κλειστό αγγείο, (ίσως οινόχρηστο;). Λεπτόκοκκος, καστανοκίτρινος καθαρός πηλός με μίκα. Ιζήματα στο εσωτερικό τμήμα, στο οποίο είναι εμφανή τα ίχνη του τροχού. στην εσωτερική πλευρά επίσης, διακρίνονται δύο κηλίδες χρώματος. Προέρχεται από το κάτω μέρος του αγγείου καθώς φέρει τμήμα από μία παραλλαγή του ακτινωτού κοσμήματος που θα στόλιζε την βάση του. Δύο παράλληλοι εγχάρακτοι δακτύλιοι ακριβώς στο τελείωμα του ακτινωτού κοσμήματος. Ερυθρόμορφη παράσταση μέτριας ποιότητας. Πιθανόν γυναικεία μορφή στα δεξιά, στο κέντρο δυσδιάκριτη παράσταση. Στο αριστερό μέρος ίσως ένας βωμός;

Οστ2. Οστρακο

Ομ: 593

Σωζόμενο Μ: 0,1μ. Σωζόμενο Υ: 0,079μ.

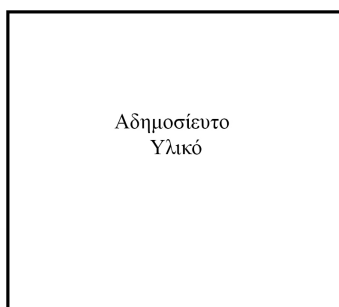

Όστρακο από ανοιχτό μεγάλο αγγείο. Λεπτόκοκκος, καθαρός καστανός πηλός, με λίγη μίκα. Αποτυχημένη όπτηση εξωτερικά όχι όμως και εσωτερικά όπου το στιλπνό μελανό υάλωμα είναι αρκετά καλής ποιότητας. Άψητο σε σημεία στον πυρήνα. Ιζήματα, αποκρούσεις, απολεπίσεις και εκδορές. Στιγμές με λευκό επίθετο χρώμα, καθώς και ίχνη μελανών γραμμών. Διακρίνεται τμήμα από στεφάνι ελιάς, στικτός ρόδακας και λευκές στιγμές σε διάφορα σημεία αδιάγνωστες. Ίσως πρόκειται για επιχρυσωμένη διακόσμηση. (Πρώιμο ελληνιστικό, 330-300 π.Χ.;).

A1: Ενσφράγιστη λαβή αμφορέα

Ομ: 593

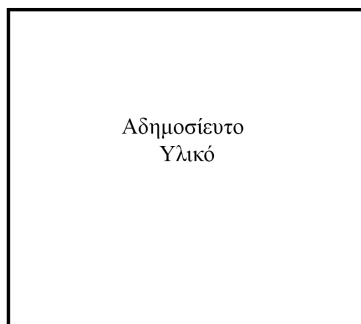
Μέγιστο σωζόμενο Μ: 0,091μ. Πλάτος Λ: 0,05μ.

Σώζεται μέρος του κάθετου τμήματος λαβής καθώς και λίγο από τη γωνία της. Λίγες αποκρούσεις. Πηλός ροδοκάστανος με λίγα εγκλείσματα. Λαβή ελλειπτικής τομής. Διατηρείται μέρος σφραγίσματος στο σημείο ακριβώς όπου διαμορφώνεται η γωνία της λαβής, μάλλον κυκλικό και διακρίνεται η επιγραφή $\Upsilon\Lambda$. Φαίνεται πως πρόκειται για το την δίστιχη επιγραφή TI/MAP, η οποία συναντάται στους ροδιακούς αμφορείς της περιόδου Ια (τέλη 4^{ου} αιώνα - 270 π.Χ.). Για παράλληλα: βλ: Grace 1934, 287 αρ. 259. Σέρογλου 2012, 324, αρ. 1.

A2: Ενσφράγιστη λαβή αμφορέα

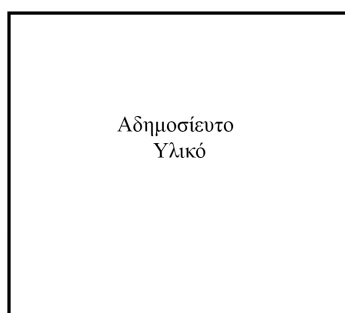
Ομ: 591. Αρ. Ευρ.: Π 192. ΜΠ 16067.
Μέγιστο Σωζόμενο Υ: Πλάτος Λ: 0,041μ.

Σώζεται τμήμα του χείλους και του λαιμού, καθώς και το οριζόντιο τμήμα της λαβής. Αποκρούσεις και ιζήματα. Πηλός χονδρόκοκκος, καστανέρυθρος με μίκα και υπολείμματα αδιάλυτων αλάτων (ιζήματα). Χείλος ενισχυμένο που στρέφεται προς τα έξω. Λαβή τοξωτή, ελλειπτικής τομής. Διατηρείται σχεδόν ακέραιο ορθογώνιο σφράγισμα μήκ. 0,044μ. και πλάτ. 0,026μ.:

ΘΑΣΙΩΝ
ανθέμιο ► μονόγραμμα
ΠΥΘΙΩΝ ◄

(292-274 π.Χ.). Για παράλληλα: Bon & Bon 1957, 365, αρ. 1475. Tzochev 2016, 151, αρ. 242.

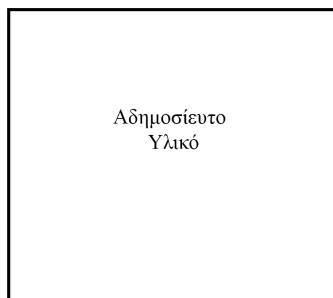
A3: Λαβή Αμφορέα με δυσδιάκριτη σφραγίδα

Ομ: 591 καφάσι
Σωζόμενο Υ: 0,115μ. Πλάτος Λ:

Σώζεται μέρος του κάθετου τμήματος και του ώμου της λαβής μαζί με ένα πολύ μικρό μέρος από τον λαιμό και χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Καστανέρυθρος, χονδρόκοκκος πηλός με εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα και αποκρούσεις. Στην οριζόντια επιφάνεια της λαβής κυκλικό δυσανάγνωστο σφράγισμα με εγγεγραμμένο μονόγραμμα, πιθανόν ένα Α. Μήκος σφραγίσματος: 0,012μ. (β' μισό 4^{ου} αιώνα π.Χ.;).

A4: Χείλος αμφορέα με στενό λαιμό

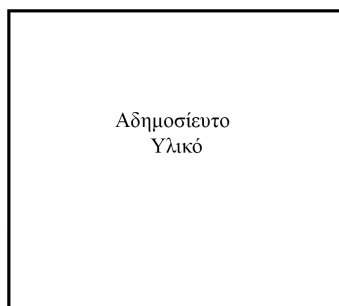
Ομ: 591
ΔX: 0,051μ.

Σώζεται μόνο το χείλος αμφορέα, με τον δακτύλιο στο σημείο που θα ξεκίναγαν οι λαβές. Πηλός ωχρός χονδρόκοκκος με άφθονα εγκλείσματα και λίγη μίκα. Ιζήματα και αποκρούσεις. Το χείλος στρέφεται προς τα έξω (3^{ος} αιώνας π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXXIII, αρ. 117, 121, σ. 256-257, πίν. 18.

A5: Αμφορίσκος

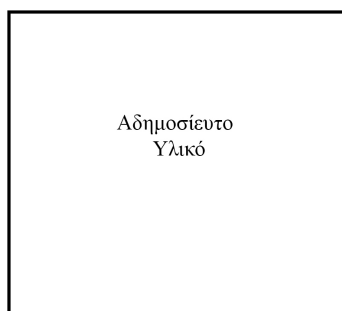
Αρ. Ευρ.: Π 189. ΜΠ 16064. Ομ: 595
Σωζόμενο Y: 0,105μ. Σωζόμενη ΔX: 0,082μ.
ΔB: 0,066μ.

Διατηρείται αποσπασματικά σε επτά συγκολλημένα όστρακα, ενώ υπάρχουν και άλλα τρία όστρακα που συνανήκουν χωρίς να κολλάνε. Λεπτόκοκκος σχετικά καθαρός καστανοκίτρινος πηλός με ελάχιστες προσμίξεις και μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Χείλος ελαφρώς εξωστρεφές και χονδρός λαιμός. Η ωοειδής λαβή ξεκινά κάτω από το χείλος και καταλήγει στην κοιλιά. Δισκοειδής βάση και ίχνη τροχού από κάτω. Πρόχειρο πλάσιμο. Πιθανόν αμφορίσκος-πελίκη.

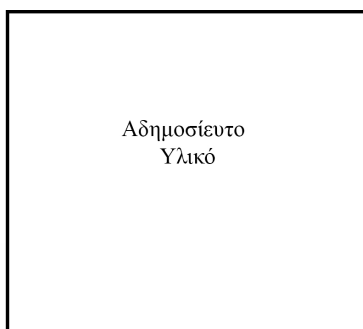
II: Ιγδίο

Ομ: 594. Αρ. Ευρ.: Π 164. ΜΠ 16327.
ΜΛ: 0,18μ.

Σώζεται τμήμα από ιγδίο μαζί με τη μία λαβή. Ωχροκίτρινος, λεπτόκοκκος, σχετικά καθαρός, πηλός με ίχνη από λίγα εγκλείσματα. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Παχύ χείλος και σώμα, λαβή πηνιόσχημη με πέντε ζεύγη διπλών οριζόντιων ραβδώσεων, αυλάκωση στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, επίπεδη βάση. Για τυπολογικά παράλληλα: Villing & Pemberton 2010, αρ. 53, σ.594, εικ. 17, 21. C-1968-6.

I2: Ιγδίο

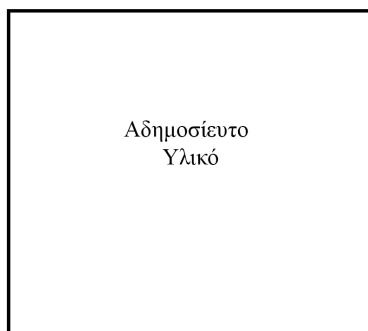

Ομ. 593

Σωζόμενο M: 0,081μ.

Σώζεται ένα όστρακο από την προχοή και το χείλος πήλινου ιγδίου. Καστανοκίτρινος, λεπτόκοκκος πηλός με εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XII, αρ. 1898, σ. 369, εικ. 16, πίν. 92. Agora XXXIII, αρ. 181, σ. 101, 264, εικ. 30, πίν. 24. C 1931 556.

I3: Ιγδίο

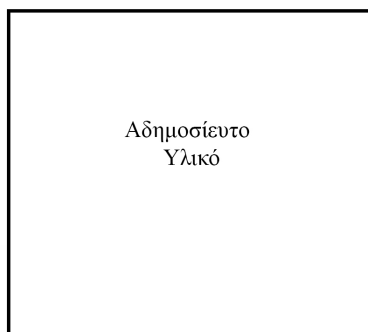

Ομ: 591

Σωζόμενο M: 0,086μ.

Σώζεται τμήμα από τη λαβή και το χείλος ιγδίου. Ωχρός, χονδρόκοκκος πηλός με εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Ίχνη επιχρίσματος. Η λαβή σχηματίζεται απόγωνιώδεις προεξοχές, ανάμεσα στις οποίες σχηματίζονται αβαθείς κοιλότητες. Για τυπολογικά παράλληλα: Merker 2006, 48, αρ. 43, εικ. 32. C-1940-50.

Κψ: Όστρακα από κυψέλη

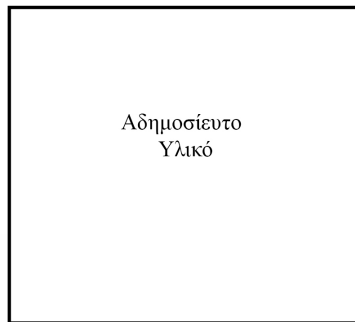
Ομ: 591, 593, 595

Τέσσερα όστρακα που φέρουν ενδείξεις για ύπαρξη κυψέλης. Τα όστρακα από τις ομάδες 591 και 593 έχουν καστανό λεπτόκοκκο πηλό με λίγα εγκλείσματα και μίκα, ενώ δεν έχει επιτευχθεί η όπτηση καθώς ο πυρήνας τους είναι άψητος με αποτέλεσμα να πάρει γκρι χρώμα. Ιζήματα και αποκρούσεις. Φαίνεται να συνανήκουν. Τα όστρακα από την ομάδα 591 δεν συνανήκουν. Ο πηλός τους είναι χονδρόκοκκος με εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα και αποκρούσεις.

Λ1: Λεκάνη Α

Ομ: 593

ΜΛ: 0,089μ. ΔΒ: 0,105μ.

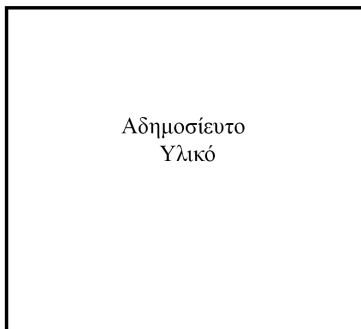

Σώζονται δύο πιθανόν συνανήκοντα όστρακα, ένα τμήμα από τη βάση και ένα από το χείλος, μαζί με την λαβή. Πηλός λεπτόκοκκος, καστανοκίτρινος, λίγα λευκά εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα και αποκρούσεις. Το χείλος στρέφεται προς τα έξω με αβαθή λεπτή αυλάκωση στην άνω πλευρά, η λαβή είναι κυκλικής διατομής και σχεδόν ενώνεται με το χείλος. Το τοίχωμα του σώματος ελαφρώς καμπυλωτό. Η βάση είναι δισκοειδής. Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXXIII, τύπος 1.

Λ2: Λεκάνη Β

Ομ: 593, 595

ΜΛ: 0,087μ. ΔΒ: 0,1μ.

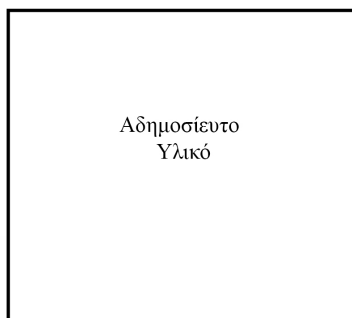

Διατηρείται αποσπασματικά σε πέντε συνανήκοντα τμήματα, εκ των οποίων το ένα είναι συγκολλημένο από τέσσερα όστρακα, ενώ ένα άλλο από δύο, χωρίς όμως να μπορεί να ανασυσταθεί με ακρίβεια το πλήρες προφίλ του αγγείου. Πηλός ωχρός σχεδόν λευκός, μάλλον λεπτόκοκκος, εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα και αποκρούσεις. Το χείλος στρέφεται προς τα έξω με αβαθή λεπτή αυλάκωση στην άνω πλευρά. Η λαβή είναι κυκλικής διατομής και σχεδόν εφάπτεται στο χείλος. Η βάση δισκοειδής. Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXXIII, τύπος 1.

Λ3: Λεκάνη Γ

Ομ: 593

Σωζόμενο ΜΛ: 0,079μ.

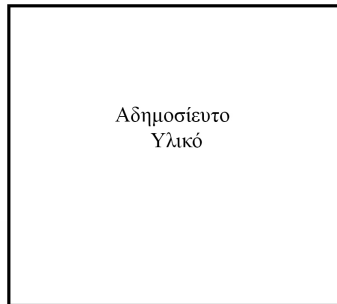
Σώζεται μόνο ένα όστρακο με τμήμα του χείλους μαζί με το μεγαλύτερο μέρος της λαβής. Ο πηλός είναι μάλλον λεπτόκοκκος, ροδοκάστανος, με εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Το χείλος στρέφεται έντονα προς τα έξω και εφάπτεται

πλήρως με την κυκλικής διατομής λαβή. Αυλάκωση στην άνω επιφάνεια του χείλους. Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXXIII, τύπος 1 ή 2.

Λ4: Λεκάνη Δ

Ομ: 593

ΜΛ: 0,095μ.

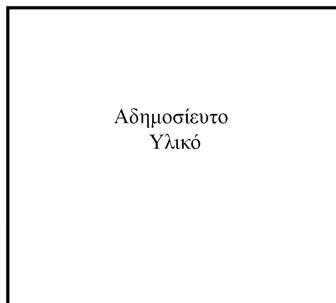

Σώζεται μόνο ένα όστρακο με τμήμα του χείλους μαζί με τη λαβή. Ο πηλός είναι χονδρόκοκκος, καστανέρυθρος με εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις και ίχνη καύσης σε αρκετά σημεία. Επίχρισμα. Το χείλος στρέφεται έντονα προς τα έξω και εφάπτεται πλήρως με την κυκλικής διατομής λαβή. Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXXIII, τύπος 1 ή 2.

Λ5: Λεκάνη

Ομ: 593

ΜΛ: 0,1μ.

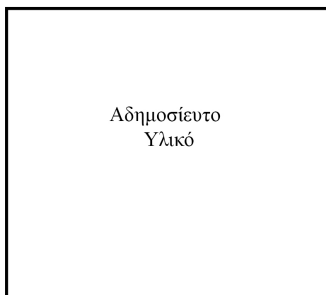

Σώζεται μόνο η μία από τις δύο λαβές λεκάνης. Ωχρός σχεδόν λευκός, μάλλον λεπτόκοκκος πηλός με εγκλείσματα και λίγη μίκα. Ιζήματα, εκδορές και αποκρούσεις. Η λαβή είναι κυκλικής διατομής ενώ σώζονται, στην εσωτερική της πλευρά, ίχνη από το χείλος, στο οποίο ακουμπούσε.

Λ6: Λεκάνη

Ομ: 591

Σωζόμενο Μ: 0,092μ.

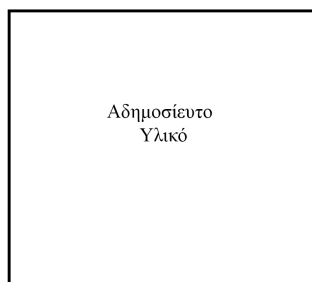

Σώζεται μόνο ένα όστρακο με τμήμα του χείλους μαζί με τη λαβή. Καστανός, χονδρόκοκκος πηλός με ελάχιστα εγκλείσματα. Ιζήματα και αποκρούσεις. Η λαβή είναι κυκλικής διατομής, πρόχειρα και στραβά τοποθετημένη. Το χείλος εξωστρεφές, επίπεδο.

Λ7: Λεκάνη

Ομ: 593

Υ: 0,07μ. ΔΒ: 0,09μ.

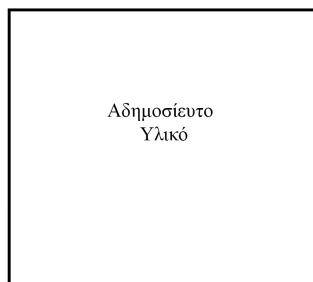

Διατηρείται αποσπασματικά σε δύο συνανήκοντα τμήματα, το ένα συγκολλημένο από δύο όστρακα και το άλλο από τέσσερα. Σώζεται τμήμα από τη βάση, σώμα και το μεγαλύτερο τμήμα από το χείλος. Ωχροκίτρινος, χονδρόκοκκος πηλός με εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα, εκδορές και αποκρούσεις. Το χείλος στρέφεται προς τα έξω, ενώ το σώμα καμπυλώνει. Δισκοειδής βάση. Διπλή αυλάκωση στην άνω επιφάνεια του χείλους, καθώς και μία διαμπερής οπή επιδιόρθωσης στο σημείο ένωσης με το σώμα.

Λ8: Λεκάνη

Ομ: 593

ΔΒ: 0,12μ.

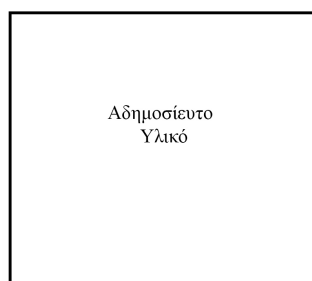

Σώζεται μόνο ένα όστρακο από τμήμα της βάσης, του πυθμένα και του σώματος. Ωχρός σχεδόν λευκός, χονδρόκοκκος πηλός με πολλά εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα, εκδορές και αποκρούσεις. Ίχνη του τροχού εξωτερικά. Δακτυλιόσχημη βάση με τοιχώματα με γωνίωση.

Λ9: Λεκάνη

Ομ: 595, 593

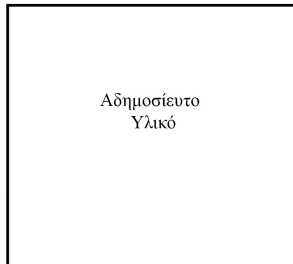
Υπολογιζόμενη ΔΒ: 0,123μ.

Διατηρείται αποσπασματικά σε δεκαοχτώ όστρακα, εκ των οποίων τέσσερα συγκολλημένα από μικρότερα. Ωχρός σχεδόν λευκός, λεπτόκοκκος πηλός με εγκλείσματα. Ιζήματα, εκδορές και αποκρούσεις. Χείλος έντονα εξωστρεφές προς τα κάτω, στο οποίο διατηρείται τμήμα μολύβδινου συνδέσμου. Βάση δισκοειδής.

Λ10: Λεκάνη

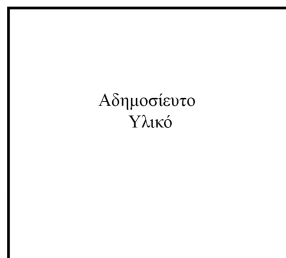
Ομ: 593
ΔΒ: 0,128μ.

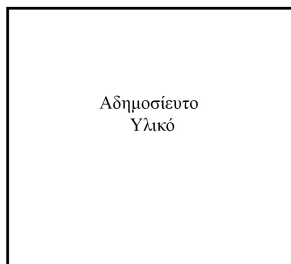
Διατηρείται η μισή σχεδόν βάση με τμήμα από το σώμα. Καστανού ανοιχτού χρώματος, χονδρόκοκκος πηλός με πολλά μεγάλα εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Κακή όπτηση με αποτέλεσμα ο πυρήνας του αγγείου να έχει μείνει άψητος. Ίχνη τροχού εξωτερικά. Δισκοειδής βάση με κάθετα τοιχώματα.

Λτ: Λουτήριο

Ομ: 593
Σωζόμενο Μ: 0,27μ. Σωζόμενο Υ: 0,75μ.

Σώζεται ένα όστρακο. Πηλός κορινθιακός χονδρόκοκκος, ωχροκίτρινος, με πολλά κόκκινα, λευκά και γκρι εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα, εκδορές και αποκρούσεις. Η όπτηση αποτυχημένη με αποτέλεσμα άψητο πυρήνα σε σημεία. Σώζεται τμήμα από το χείλος, το οποίο είναι εξωστρεφές, ευρύ και επίπεδο στο άνω μέρος του, εξέχει αρκετά με έντονη κλίση προς τα κάτω, σχηματίζοντας ένα μέτωπο με διακόσμηση από πέντε πλαστικούς δακτυλίου. Ερυθρή ταινία στην πλαστική διακόσμηση. (τέλη 4^{ου} αιώνα π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XII, αρ. 1861, σ. 367, εικ. 16. Iozzo 1987, αρ. 53, σ. 382, πίν. 71. Kerameikos XVII, αρ. 813, σ. 212, πίν. 129.

Μ: Μυροδοχείο

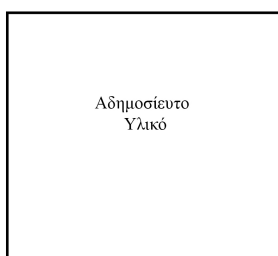
Αρ. Ευρ.: Π 190. ΜΠ 16065. Ομ: 593
Υ: 0,095μ. ΔΧ: 0,026μ. ΔΒ: 0,02μ. Δ Κοιλιάς: 0,065μ.

Συγκολλημένο από δώδεκα όστρακα, σώζεται κατά το μεγαλύτερο μέρος. Χρώματος γκρι, κόκκινος, λεπτόκοκκος πηλός, με ελάχιστα λευκά εγκλείσματα σε σημεία. Χείλος ταινιωτό

με ελαφριά κλίση προς τα κάτω, απιόσχημο σώμα και ανυψωμένη, δισκοειδής βάση. (325-250 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XII, αρ. 1491, σ. 340, πίν. 63.

Ονχ1: Οινοχόη (Jug) από την Κόρινθο

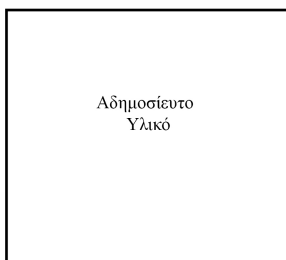
Αρ. Ευρ.: Π 166. ΜΠ 16042. Ομ: 593
Υ: 0,126μ. ΔΧ: 0,041μ. ΔΒ: 0,049μ. Δ Κοιλιάς: 0,086.

Μικρό αβαφές αγγείο συγκολλημένο από τέσσερα όστρακα. Διατηρείται η βάση, το μεγαλύτερο τμήμα του σώματος, ο λαιμός και το χείλος. Ωχροκίτρινος, λεπτόκοκκος καθαρός πηλός. Ιζήματα. Ίχνη τροχού στο σώμα, αποκρούσεις σε όλη την επιφάνεια. Το χείλος διαμορφωμένο ως τόρος προεξέχει, ενώ ακριβώς από κάτω σχηματίζεται πλαστικό έξαρμα. Η πιθανόν ταινιωτή λαβή σώζεται μόνο στην γένεσή της κάτω από το χείλος. Λεπτός, σωληνοειδής λαιμός, απιόσχημο σώμα, δισκοειδής βάση με αποκλίνοντα τοιχώματα. (300-250 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Corinth XIII, αρ. 496/12, σ. 293, πίν. 77.

Ονχ2: Ελληνιστική οινοχόη (Jug)

Ομ. 593 (σακούλα 2)
ΔΒ: 0,87μ

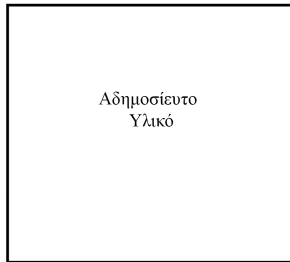

Διατηρείται αποσπασματικά σε εννέα συνανήκοντα τμήματα, εκ των οποίων εκείνο της βάσης έχει συγκολληθεί από δύο όστρακα, εκείνο της λαβής-σώματος από τρία όστρακα, δύο σώματος από τέσσερα όστρακα και τρία αντίστοιχα. Πηλός καστανοκίτρινος, καθαρός, με μίκα. Λαβή ταινιωτή κάθετη. Βάση δισκοειδής με αποκλίνοντα τοιχώματα. Πολύ καλή ποιότητα.

Ονχ3: Μικρό αγγείο (Jug:)

Ομ. 595

ΔΒ: Σωζόμενο Υ: 0,071μ.

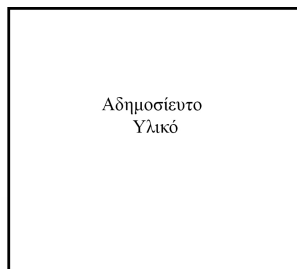

Συγκολλημένο από πέντε όστρακα. Διατηρείται μόνο το μεγαλύτερο τμήμα από την βάση καθώς και ένα τμήμα από την κοιλιά του αγγείου. Καστανοκίτρινος, με λίγα εγκλείσματα πηλός. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Βάση δισκοειδής με αποκλίνοντα τοιχώματα. Ίχνη τροχού εσωτερικά.

Ονχ4: Αγγείο

Ομ. 593

ΔΒ: 0,94μ. Σωζόμενο Υ: 0,104μ.

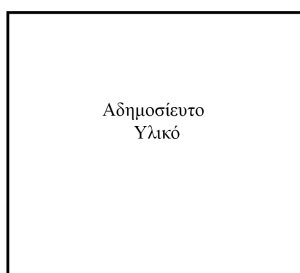

Αποσπασματικά σωζόμενο σε δύο θραύσματα, εκ των οποίων το ένα είναι συγκολλημένο από δύο όστρακα και το άλλο από δώδεκα. Σχετικά λεπτόκοκκος καστανός πηλός, με λίγα εγκλείσματα και με μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Λεπτά τοιχώματα και δισκοειδής βάση με αποκλίνοντα τοιχώματα.

II: Πώμα

Αρ. Ευρ.: Π165. ΜΠ16041. Ομ: 594

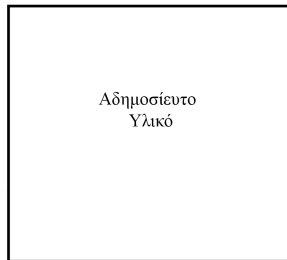
Σωζόμενη Δ: 0,086μ. Δ Κομβίου: 0,024μ.

Σώζεται τμήμα πώματος χωρίς την περιφέρειά του. Λεπτόκοκκος, καθαρός ροδοκάστανος πηλός με μίκα. Ιζήματα, εκδορές και αποκρούσεις. Διατηρούνται ίχνη του τροχού. Μανιταρόσχημο κομβίο με στρογγυλεμένη κωνική κορυφή. Ίσως κάλυμμα λεκανίδος, το οποίο σε δεύτερη χρήση μπορεί να συνδυαστεί με κάποιον αμφορέα. Πολύ καλής ποιότητας.

Θ: Θυματήρι

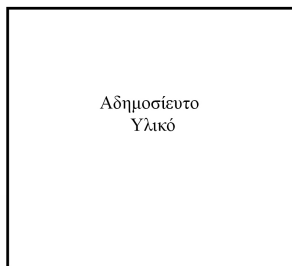
Ομ: 594. Αρ. Ευρ.: Π 159. ΜΠ 16036.
Υ: 0,065μ. ΔΧ: 0,055μ. ΔΧ(περιχείλωμα):
0,073μ. ΔΒ: 0,047μ.

Διατηρείται το μεγαλύτερο μέρος του χωρίς το πώμα, που δεν σώζεται. Λεπτόκοκκος, ροδοκάστανος πηλός με λίγα λευκά εγκλείσματα, ο οποίος αποφλοιώνεται εύκολα. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Ψηλό συμπαγές στέλεχος και καμπανόσχημη βάση με επίπεδη επιφάνεια έδρασης. Ίχνη τροχού σε διάφορα σημεία.

Ππ: Πινάκιο τελετουργική πυράς

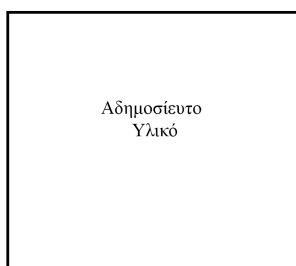
Αρ. Ευρ: Π 185. ΜΠ 16060 (593)
Δ: 0,129μ. Υ: 0,014μ. ΔΒ: 0,085μ.

Συγκολλημένο από 2 όστρακα, σώζεται πάνω από το μισό. Καστανοκίτρινος, λεπτόκοκκος, καθαρός πηλός, με πολύ ψιλή μίκα. Αποτυχημένη όπτηση. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Χείλος επίπεδο, εδαφόχρωμο με νεύρωση στην επιφάνειά του. Δακτυλιόσχημη βάση. Το κάτω μέρος στο χρώμα του πηλού πλην μιας μελανής ταινίας με αυλακώσεις κατά μήκος. Ίχνη του τροχού. (τέλη 4^{ου}- αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, 780, πίν. 110, αρ. 1461. Rotroff 2013, 180, εικ. 120.

Σκ: Βάση αναθηματικού σκύφου

Ομ.: 591
ΔΒ: 0,029μ. Σωζόμενο Υ: 0,022μ.

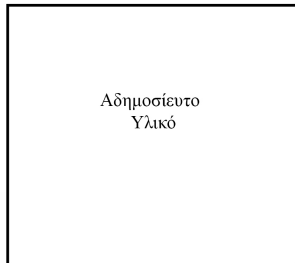

Σώζεται μόνο η βάση. Λεπτόκοκκος, καθαρός καστανός πηλός, με μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις, απολεπίσεις και εκδορές. Μαύρο υάλωμα παντού. Η βάση δακτυλιόσχημη με αποκλίνοντα τοιχώματα και επίπεδη επιφάνεια έδρασης. Μαστοειδής απόφυση από κάτω. (τέλη 4^{ου}-αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, αρ. 1394, 1395, σ. 378-379, εικ. 85, πίν. 107. Rotroff 2013, πυρά

16, εικ. 43. Kerameikos XVII, αρ. 450,2, 667, 857, σ. 170, 198, 217, πίν. 100, 118, 132.

Χτ: Χυτρίδιο

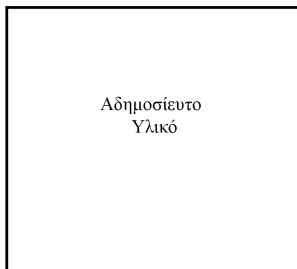
Αρ. Ευρ.: Π 186. ΜΠ 16061. Ομ: 593
Σωζόμενο Υ: 0,081μ. Δ Κοιλιάς: 0,092μ.

Συγκολλημένο από τρία όστρακα. Διατηρείται μεγάλο μέρος του σώματος, το κάτω τμήμα της λαβής και μικρό τμήμα του χείλους, ενώ ο πυθμένας λείπει. Σχετικά λεπτόκοκκος κόκκινος πηλός, με λευκά εγκλείσματα και λίγη μίκα. Ίχνη τροχού εσωτερικά. Αρκετή καμένη επιφάνεια εξωτερικά, ιδιαίτερα στη λαβή. Ελαφρώς εξωστρεφές χείλος, κοντόχοντρο σώμα, κάθετη, ταινιωτή λαβή (300-265 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXIX, αρ. 1479, σ. 387, πίν. 111. Rotroff 2013, P 35449, σ. 121, εικ. 48, πυρά 19.

Εσχ: Τμήμα από εσχάρα

Ομ: 593

Σώζεται μόνο ένα τμήμα από το χείλος μαζί με ένα από τα ώτα-στηρίγματα. Χονδρόκοκκος, καστανέρυθρος πηλός με εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα και αποκρούσεις. Υπολείμματα από χρώμα στο ούς-στήριγμα και κουκίδες κοντά στο χείλος. Ίχνη επιχρίσματος. (350-290 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XII, αρ. 2032, σ.378, πίν. 98. Agora XXXIII, αρ. 199, σ. 266, πίν. 27.

Λπ1. Λοπάς

Ομ: 591

Σώζεται μόνο ένα όστρακο με τμήμα από το χείλος. Χονδρόκοκκος, τραχύς με εγκλείσματα κόκκινος πηλός με μίκα και ιζήματα. Το χείλος έχει σιγμοειδές σχήμα (cyma recta) με διαμόρφωση (πατούρα) ώστε να δέχεται πώμα (400-350 π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XII, αρ. 1962, 1963, σ. 373, εικ. 18, πίν. 95.

Αδημοσίευτο
Υλικό

Λπ2. Λοπάς

Αρ. Ευρ.: Π 137. ΜΠ 16020. Ομ: 591
Σωζόμενο Υ: 0,067μ.

Διατηρείται αποσπασματικά σε επτά συνανήκοντα τμήματα, τα οποία είναι συγκολλημένα από πολλά όστρακα, χωρίς όμως να μπορεί να ανασυσταθεί το πλήρες προφίλ του αγγείου. Χονδρόκοκκος τραχύς με εγκλείσματα κόκκινος πηλός, λίγη μίκα και ιζήματα. Ίχνη καύσης σε μεγάλη επιφάνεια, ιδιαίτερα από κάτω. Το χείλος διαμορφωμένο έτσι ώστε να δέχεται πώμα, με πολύ μικρή πατούρα όμως, αβαθές σώμα με καμπύλα τοιχώματα, κάθετη, κυκλικής διατομής λαβή προσκολλημένη στο χείλος εξέχοντας ελάχιστα πάνω από αυτό, επίπεδος πυθμένας με ίχνη του τροχού από κάτω. Μαγειρικό σκεύος, λοπάδα (300-225 π.Χ.) Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXXIII, αρ. 641-643, σ. 312, εικ. 82, πίν. 68.

Αδημοσίευτο
Υλικό

Λπ3. Λοπάς

Ομ: 591
ΔΛ: 0,006μ. Σωζόμενο Υ: 0,06μ. ΜΛ: 0,08μ.

Σώζεται μόνο ένα όστρακο με τη λαβή και τμήμα χείλους και σώματος. Χονδρόκοκκος τραχύς με εγκλείσματα κόκκινος πηλός με λίγη μίκα και ιζήματα. Ίχνη καύσης στην εξωτερική επιφάνεια, ιδιαίτερα στη λαβή. Το χείλος διαμορφωμένο ώστε να δέχεται πώμα. Η λαβή είναι κάθετη, κυκλικής διατομής προσκολλημένη στο χείλος και εξέχει ελάχιστα

Αδημοσίευτο
Υλικό

πάνω από αυτό (3^{ος} αιώνας π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXXIII, αρ. 641-645, σ. 312, εικ. 82, πίν. 68.

Λπ4. Λοπάς

Ομ: 593

Σωζόμενο Υ: 0,048μ.

Σώζεται μόνο ένα όστρακο με τμήμα χείλους και σώματος. Χονδρόκοκκος τραχύς με εγκλείσματα κόκκινος πηλός με λίγη μίκα και ιζήματα. Καμμένο σε μεγάλη επιφάνεια κυρίως από την έξω πλευρά. Το χείλος διαμορφωμένο ώστε να δέχεται πώμα με πολύ μικρή πατούρα (3^{ος} αιώνας π.Χ.).

Λπ5. Λοπάς

Ομ: 593

Σωζόμενο Υ:

Σώζεται μόνο ένα μικρό όστρακο με τμήμα χείλους και σώματος. Χονδρόκοκκος τραχύς με εγκλείσματα κόκκινος πηλός με λίγη μίκα και ιζήματα. Καμμένο σε μεγάλη επιφάνεια. Το χείλος διαμορφωμένο έτσι ώστε να δέχεται πώμα, με πολύ μικρή πατούρα. Πιθανότατα λοπάδα. (3^{ος} αιώνας π.Χ.).

Πμ1. Πώμα με κομβίο

Ομ: 593

Σωζόμενο Υ: 0,016μ.

Δύο όστρακα, πιθανόν συνανήκοντα, καλύμματος μαγειρικού σκεύους, εκ των οποίων το ένα συγκολλημένο από έξι όστρακα. Χονδρόκοκκος, τραχύς κόκκινος πηλός με λευκά και γκρι εγκλείσματα. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Μανιταρόσχημο κομβίο με στρογγυλεμένη κωνική κορυφή. Στην άνω επιφάνεια ομόκεντροι δακτύλιοι. (3^{ος}

Αδημοσίευτο
Υλικό

αιώνας π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXXIII, αρ. 717-719, σ. 320, εικ. 90, πίν. 73.

Πμ2. Κομβίο από πώμα

Ομ: 591

Δ Κομβίου: 0,018μ.

Αδημοσίευτο
Υλικό

Κομβίο πώματος μαγειρικού σκεύους. Σώζεται μόνο ένα μικρό όστρακο με το κομβίο και μικρή επιφάνεια από το σώμα. Είναι πλήρως καμένο, δεν ξεχωρίζει το χρώμα του πηλού, ο οποίος όμως είναι χονδρόκοκκος, τραχύς. Συμπαγές, δισκοειδές χαμηλό κομβίο.

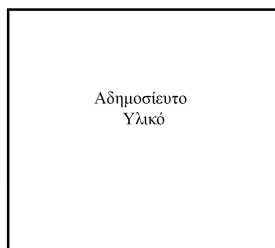
Πμ3. Πώμα

Ομ: 593

Σωζόμενο Μ: 0,063μ.

Αδημοσίευτο
Υλικό

Σώζεται αποσπασματικά, συγκολλημένο από έξι όστρακα, τμήμα από το σώμα και το χείλος. Χονδρόκοκκος, τραχύς καστανέρυθρος πηλός με λευκά και γκρι εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα, αποκρούσεις και εκδορές. Ημισφαιρικό σχήμα. Στην άνω επιφάνεια αβαθείς ομόκεντροι δακτύλιοι. Ίχνη καύσης.

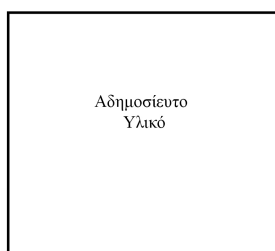

Πμ4. Πώμα

Ομ: 593

Υπολογιζόμενη Δ: 0,95μ.

Σώζεται αποσπασματικά, συγκολλημένο από δύο όστρακα, τμήμα από το σώμα και το χείλος. Χονδρόκοκκος, τραχύς καστανέρυθρος πηλός με λευκά και γκρι εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα, εκδορές και αποκρούσεις. Ημισφαιρικό σχήμα.

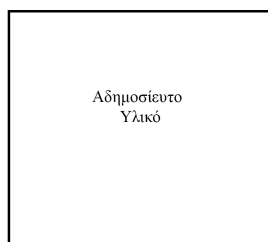

Πμ5. Πώμα

Ομ: 593

Σωζόμενο Μ: 0,065μ. Σωζόμενο Π: 0,05μ.

Σώζεται μόνο ένα όστρακο από το σώμα. Χονδρόκοκκος, τραχύς, καστανέρυθρος πηλός με εγκλείσματα και μίκα. Ιζήματα και αποκρούσεις. Καμένο σε όλη σχεδόν την επιφάνεια. Ημισφαιρικό σχήμα. Στην άνω επιφάνεια αβαθείς ομόκεντροι δακτύλιοι.

Πμ6. Πώμα

Αρ.Ευρ: Π 188. ΜΠ 16063 Ομ: 593

Δ Κομβίου: 0,052μ. Σωζόμενο Υ: 0,014μ.

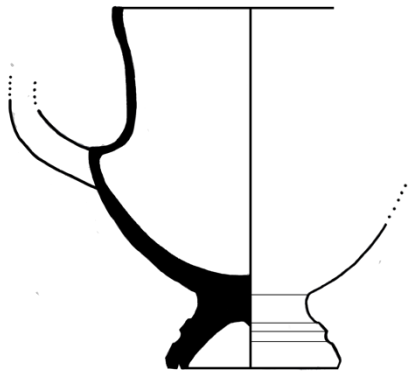
Διατηρείται αποσπασματικά, σώζεται το κομβίο και τμήματα από το χείλος και σώμα. Αποτελείται από τρία συνανήκοντα τμήματα εκ των οποίων το ένα συγκολλημένο από δύο όστρακα. Χονδρόκοκκος, τραχύς με εγκλείσματα κόκκινος πηλός και μίκα. Ιζήματα και εκδορές. Σε μεγάλη επιφάνεια εσωτερικά και εξωτερικά καμένο (και στα σπασίματα). Ίχνη τροχού. Στην άνω επιφάνεια ομόκεντροι δακτύλιοι. (τελευταίο τέταρτο 4^{ου} αιώνα π.Χ.). Για τυπολογικά παράλληλα: Kerameikos XVII, αρ. 909, σ. 222, πίν. 136.

Συν: Σείσων (Φρύγετρον)

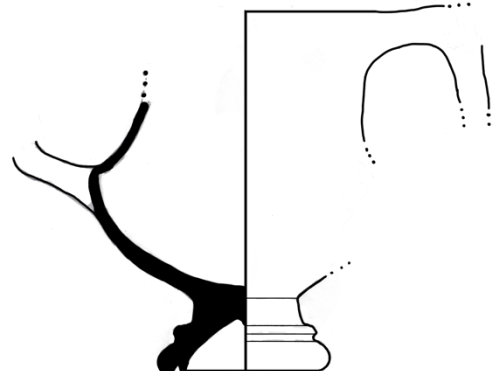
Αδημοσίευτο
Υλικό

Αρ.Ευρ: Π 184. ΜΠ 16059 Ομ: 591
Σωζόμενο Π:0,086μ. Σωζόμενο Μ:0,155μ. ΠΧ:
0,008μ.

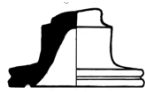
Σώζεται μόνο ένα τμήμα μαζί με το χείλος.
Χονδρόκοκκος, τραχύς με εγκλείσματα
κόκκινος πηλός με μίκα και εκδορές. Καμένο
στο μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειάς του.
Πολύ καλής ποιότητας σκεύος. (325-275 π.Χ.).
Για τυπολογικά παράλληλα: Agora XXXIII, αρ.
677, σ. 315-316, εικ. 86, πίν. 70.

K1

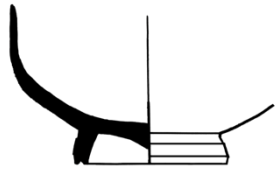
K2

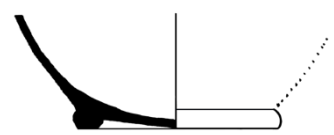
K5

K6

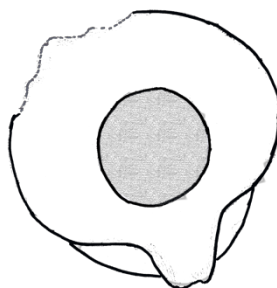
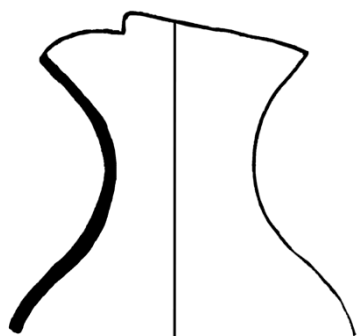

K7

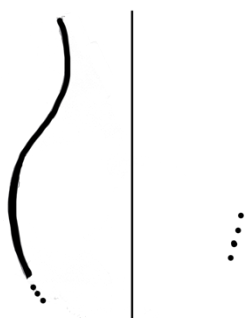

Λκ

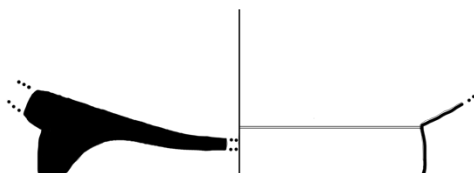

O1

$\Sigma 1$

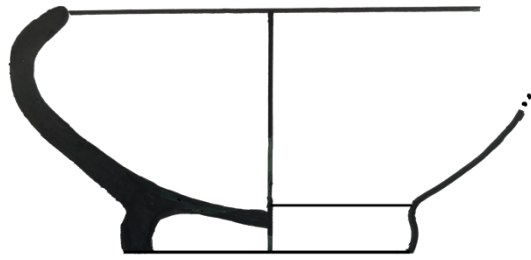
O3

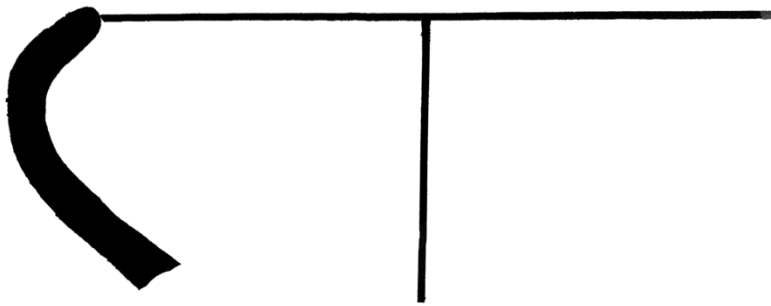
$\Sigma 2$

$\Sigma 3$

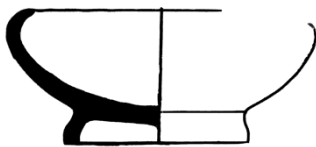

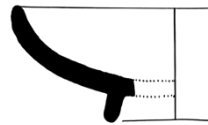
Σ8

Σ9

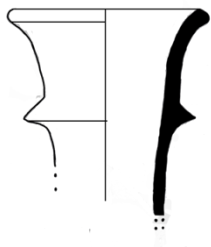

Σ10

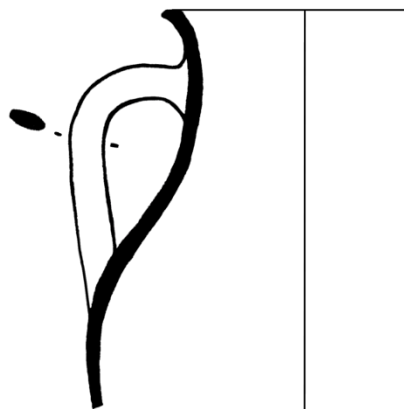

Σ12

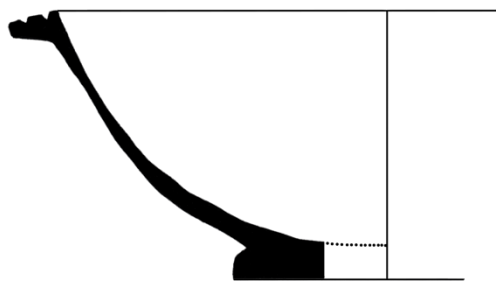
A4

A5

II

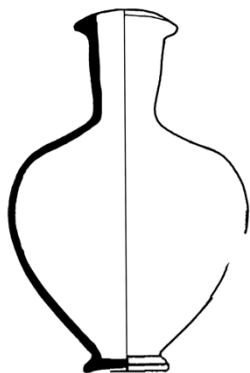

Λ7

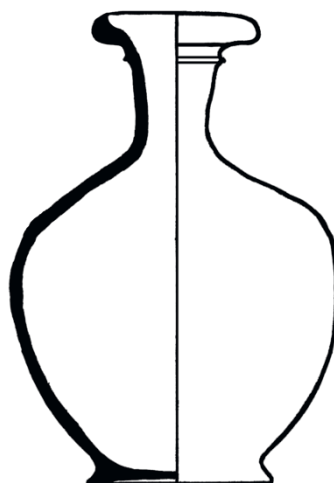

Λτ

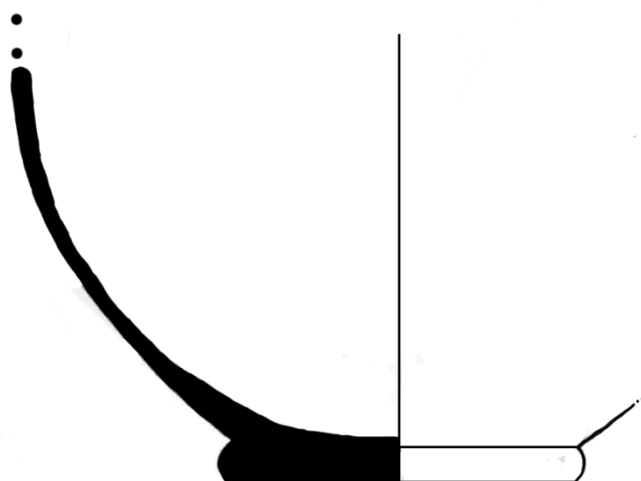

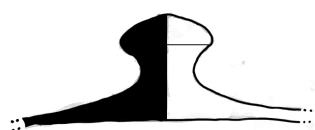
M

Ovχ1

Ovχ4

II

Θ

Ππ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Εκτός από τα ευρήματα που παρουσιάζονται στον κατάλογο μέσα στον αποθέτη έχουν βρεθεί και τα εξής:

	Μελαμβαφή				Αβαφή			
	όστρακα	λαβές	χείλη	βάσεις	όστρακα	λαβές	χείλη	βάσεις
Ομάδα 577	2	-	-	-	12	1	1	-
Ομάδα 591	8	-	1	1	176	16	9	9
Ομάδα 593	5	1	3	1	131	9	6	3
Ομάδα 594	8	-	1	-	27	2	-	1
Ομάδα 595	4	1	-	3	94	1	7	1

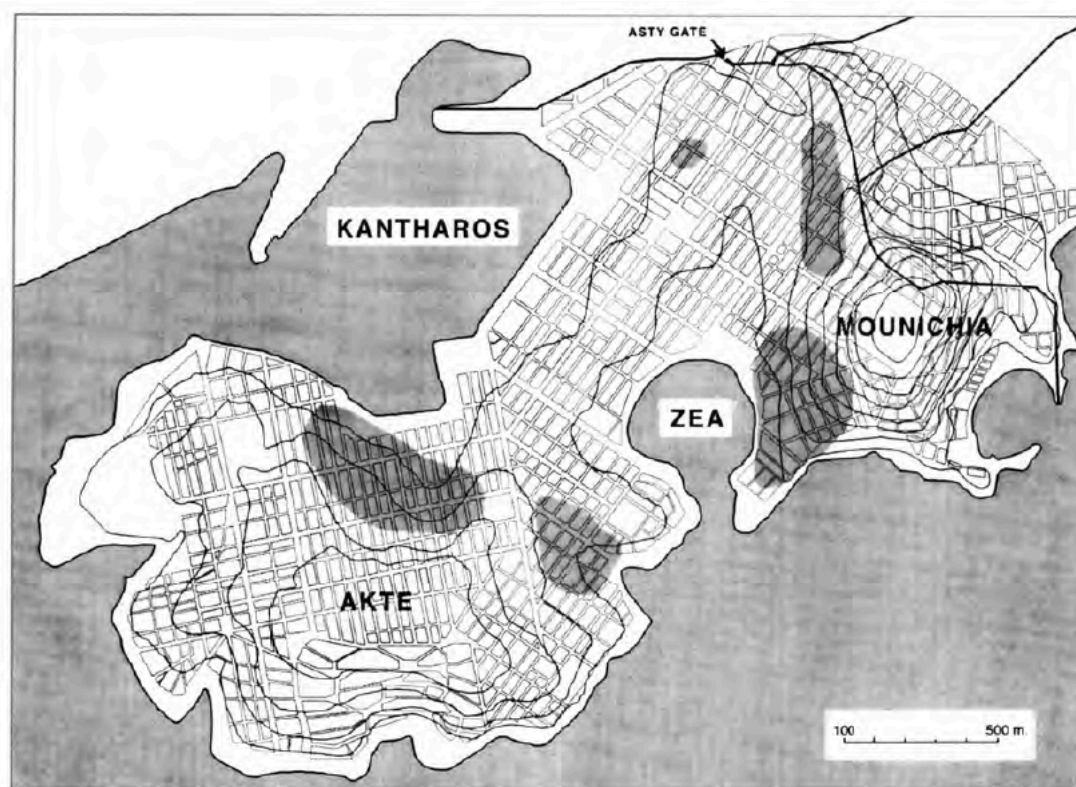
	Μαγειρικά				Αμφορείς		
	Όστρακα	Λαβές	Χείλη	Βάσεις	Έμβολα	Λαβές	Άλλο
Ομάδα 577	-	-	-	-	-	-	-
Ομάδα 591	16	-	-	-	5	1	-
Ομάδα 593	10	1	5	1	1	1	Λαίμος;
Ομάδα 594	1	-	-	-	-	-	-
Ομάδα 595	2	2	-	-	1	-	-

Και 2 κεραμίδες στην 593

Είδος	Χρονολόγηση	Βάθος	Ομάδα
X: Γυάλινη χάντρα	5 ^{ος} ή 4 ^{ος} αιώνας π.Χ.	-2,27μ.	591
Λπ1. Λοπάς	400-350 π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
Σ10: Άωτο σκυφίδιο	325-275 π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
Σσν: Σείσων (Φρύγετρον)	325-275 π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
Λχ: Μονόμυξος λύχνος	330/320-αρχές 3 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
Σ3: Άωτος σκύφος (Bowl)	τέλη 4 ^{ου} -αρχές 3 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
Σ4: Άωτος σκύφος (Bowl)	τέλη 4 ^{ου} -αρχές 3 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
A3: Λαβή Αμφορέα με δυσδιάκριτη σφραγίδα	β' μισό 4 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
Σκ: Βάση αναθηματικού σκύφου	τέλη 4 ^{ου} -αρχές 3 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
A4: Χείλος αμφορέα με στενό λαιμό	3 ^{ος} αι π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
A2: Ενσφράγιστη λαβή αμφορέα	292-274 π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
Λπ2. Λοπάς	300-225 π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
Λπ3. Λοπάς	3 ^{ος} αιώνας π.Χ.	-2,02 -2,90μ.	591
Σ7: Άωτος σκύφος (Bowl)	300-250 π.Χ.	2,02 -2,90μ.	591 (+593)
Οστ2. Όστρακο	330-300 π.Χ.;	-2,90 -3,57μ.	593
Πμ6. Πώμα	τελευταίο τέταρτο 4 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Εσχ: Τμήμα από εσχάρα	350-290 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593

Λτ: Λουτήριο	Τέλη 4 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Μ: Μυροδοχείο	325-250 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Ππ: Πινάκιο τελετουργική πυράς	τέλη 4 ^{ου} - αρχές 3 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Σ5: Άωτος σκύφος (Bowl)	τέλη 4 ^{ου} -αρχές 3 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Σ6: Άωτος σκύφος (Bowl)	τέλη 4 ^{ου} -αρχές 3 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Λκ: Λήκυθος	325-275 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Σ1: Άωτος σκύφος (Bowl)	325-300 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Α1: Ενσφράγιστη λαβή αμφορέα	304 – 270 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Κ5: Βάση Κανθάρου	300-275 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Κ6: Τμήμα Κανθάρου	300-275 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Χτ: Χυτρίδιο	300-265 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Κ4: Λαβή κανθάρου	α΄ μισό 3 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Χτ: Χυτρίδιο	300-265 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Ονχ1: Οινοχόη (Jug) από την Κόρινθο	300-250 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Σ12: Άωτο σκυφίδιο	300-250 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Κ7: Κάνθαρος	275 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Ο3: Μικρή οινοχόη (Χους)	β΄ τέταρτο 3 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Σ8: Άωτος Σκύφος (Bowl)	250-200 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Σ9: Άωτος Σκύφος (Bowl)	250-200 π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Λπ4. Λοπάς	3 ^{ος} αιώνας π.Χ.	-2,90 -3,57μ.	593
Λπ5. Λοπάς	3 ^{ος} αιώνας π.Χ.	-2,90	593

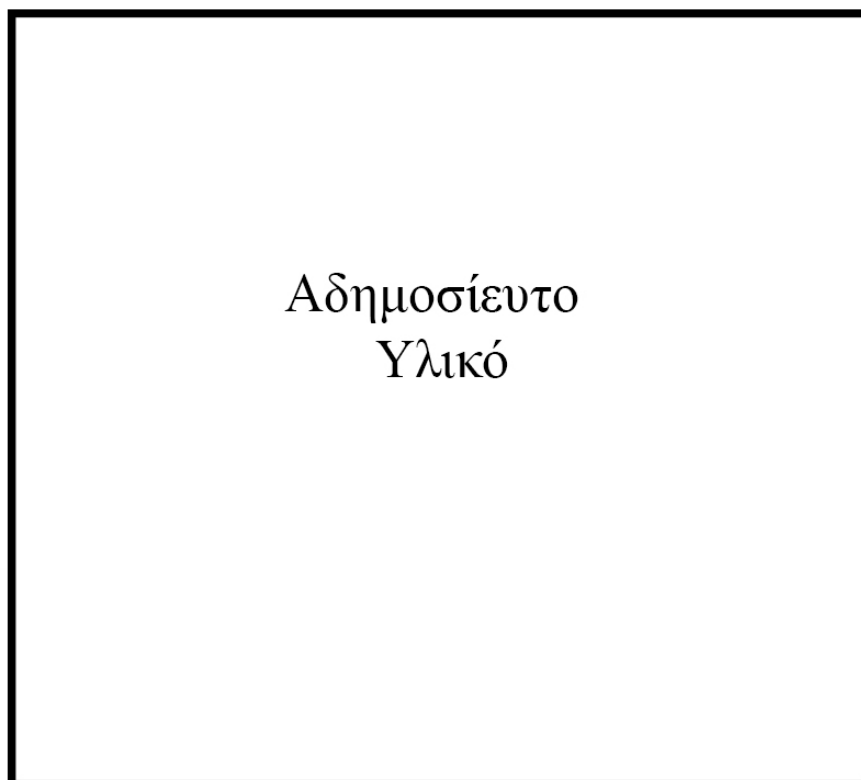
		-3,57μ.	
K1: Κάνθαρος μελαμβαφής	325-290 π.Χ.	-3,60μ.	594
K2: Κάνθαρος μελαμβαφής	325-290 π.Χ.	-3,60μ.	594
O1: Οινοχόη	τελευταίο τέταρτο 4 ^{ου} αιώνα π.Χ. – αρχές 3 ^{ου} αιώνα π.Χ.;	-3,60μ.	594
Σ2: Άωτος σκύφος (Bowl)	325-300 π.Χ.	-3,57 -3,91μ.	594
E: Ειδώλιο Αφροδίτης	3 ^{ος} -2 ^{ος} αιώνας π.Χ.	-3,67μ.	594
O2: Όστρακα από οινοχόη	β' μισό 4 ^{ου} αιώνα 275-π.Χ.	-3,57 -3,67μ.	595
K3: Λαβή κανθάρου	Τέλη 4 ^{ου} αιώνα π.Χ.	-3,57 -3,67μ.	595

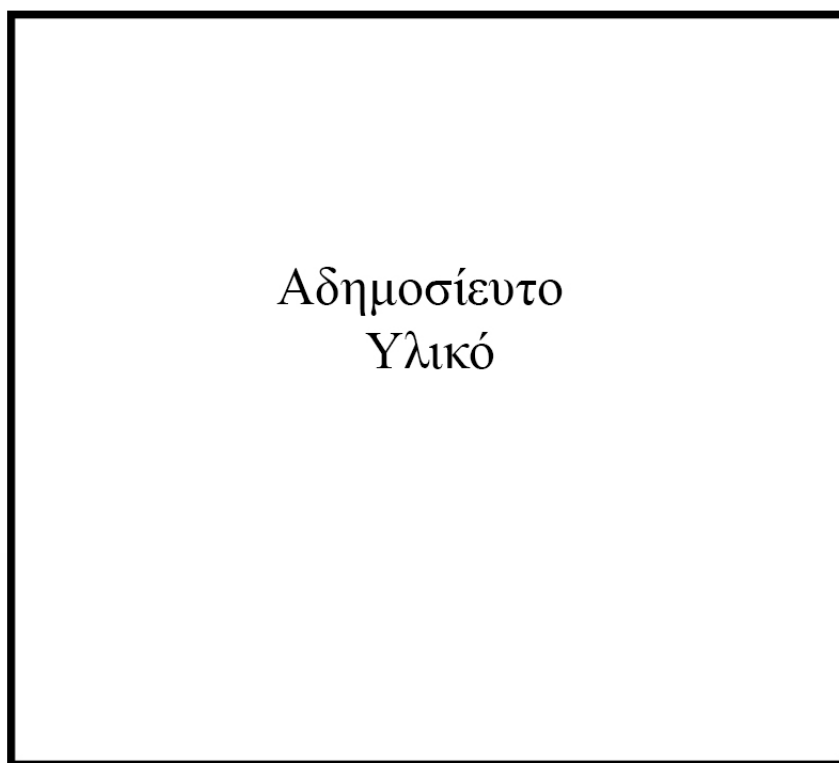
Χάρτης 1. Langdon 2004, εικ. 1.

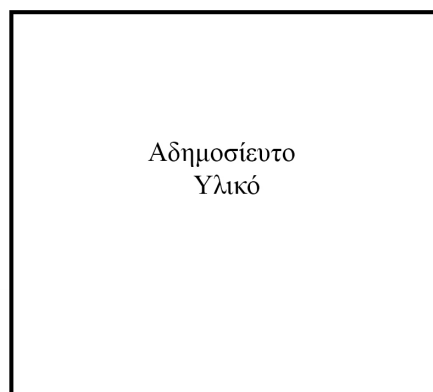
Χάρτης 2. Σταϊνχάουερ 2012, εικ. 17.

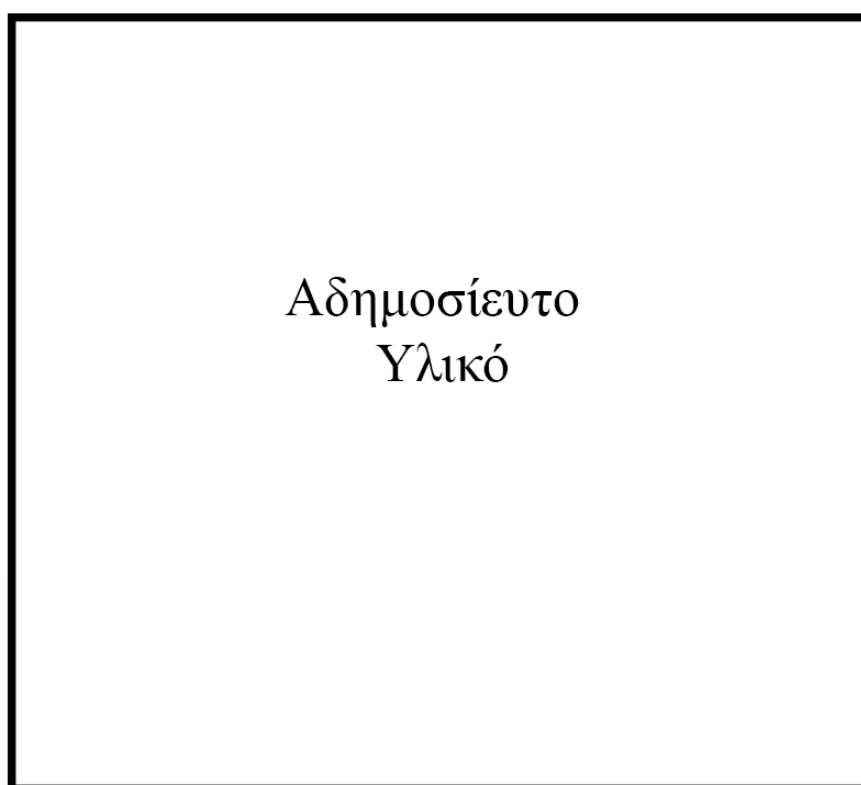
Εικόνα 1. Νότιο μέτωπο τοίχου 7 και θησαυρός.

Εικόνα 2. Βόρειο μέτωπο τοίχου 7 με τους δύο ευθυγραμμισμένους λίθους και άποψη θησαυρού στις πρώτες φάσεις της ανασκαφής.

Εικόνα 3. Ολόκληρο το νότιο μέτωπο τοίχου 7.

Εικόνα 4. Δάπεδο μεταξύ τοίχου 7 και αποθήκη Α.